

Σερραϊκά Σύμμεικτα

ΕΤΑΙΡΕΙΑ ΜΕΛΕΤΗΣ ΚΑΙ ΕΡΕΥΝΑΣ
ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΤΩΝ ΣΕΡΡΩΝ (Ε.Μ.Ε.Ι.Σ)

ΤΟΜΟΣ ΠΕΜΠΤΟΣ

ΣΕΡΡΕΣ 2022

ΓΙΩΡΓΟΣ Ν. ΑΨΗΛΙΔΗΣ

ΟΙ ΜΑΡΟΥΛΙΣΤΕΣ.
ΜΑΘΗΤΕΣ - ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΣΤΕΣ ΚΑΙ ΑΠΟΦΟΙΤΟΙ
ΔΙΔΑΣΚΑΛΟΙ ΤΟΥ ΔΙΔΑΣΚΑΛΕΙΟΥ ΣΕΡΡΩΝ
(1872-1885)

Ο Μακεδονικός Φιλεκπαιδευτικός Σύλλογος Σερρών δύο χρόνια μετά την ίδρυσή του «κατώρθωσε ν' αναπληρώσει τήν μεγαλυτέραν ανάγκην τῆς θεμελιώδους ἐκπαιδεύσεως τοῦ ἔθνους, ἀνάγκην τοσοῦτον ἐπαισθητῆν καταστάσαν ἐσχάτως εἰς τό Πανελλήνιον, τιθέμενος τά πρῶτα θεμέλια τοῦ πρώτου ἐν Ἀνατολῇ διδασκαλείου»¹. Το Διδασκαλεῖο ξεκίνησε τη λειτουργία του το Σεπτέμβριο του 1872 με διευθυντή τον Ηπειρώτη παιδαγωγό Δημήτριο Μαρούλη, πρώην διευθυντή της Ελληνικής Σχολῆς της πόλης², και σύντομα αυτό αναπτύχθηκε σε ένα εκπαιδευτικό κέντρο της Ανατολικῆς Μακεδονίας ἀπ' ὅπου απο-

1. Μακεδονικός Φιλεκπαιδευτικός Συλλόγος ἐν Σέρροις, *Ἔκθεσις τῶν πεπραγμένων αὐτοῦ ἀπό τοῦ πρώτου τῆς συστάσεώς του ἔτους μέχρι σήμερα ἀπό 3-Μαΐου 1870-4 Ιουνίου 1872. Λογοδοσία καί λόγοι τοῦ Προέδρου Ι. Θεοδορίδου διδάκτορος τῆς ἰατρικῆς, ἐν Θεσσαλονίκῃ 1872*, σ. 38. Τη συγκεκριμένη χρονική περίοδο δεν λειτουργοῦσαν ἄλλα διδασκαλεῖα. Ἡ λειτουργία του Διδασκαλείου Ἀθηνῶν εἶχε ἀνασταλεῖ το 1864. Ἐπανιδρύθηκε το 1878. Τα Ζωγράφεια Διδασκαλεῖα στο Κεσοτόρατι Ἀργυροκάστρου ἰδρύθηκαν το 1874 καί το 1876 το Διδασκαλεῖο Θεσσαλονίκης καί τα Ζαρίφεια Διδασκαλεῖα στην Φιλιππούπολη. Ἀωνύμιου, «Τα ἐν Τουρκία ἐλληνικά ἐκπαιδευτικά καταστήματα», ἐφημ. *Ἐρμῆς Θεσσαλονίκης*, φ. 230 τῆς 29-9-1877, σ. 4. Π. Παπακωνσταντίνου, Ἀπ. Ἀνδρέου, *Τα διδασκαλεῖα καί ἡ ἀνάπτυξη τῆς παιδαγωγικῆς σκέψης 1875-1914*, ἐκδ. Ὀδυσσεύς, Ἀθήνα 1992, σσ. 75-83.

2. Ο Δημήτριος Μαρούλης (1840-1892). Γεννήθηκε στον Κατσικά Ιωαννίνων. Μετά την φοίτησή του στην Ζωσμαιά Σχολή τῆς πατρίδος του συνέχισε τις σπουδές του με υποτροφία στην Ἀθήνα στη Ριζάρειο Ἐκκλησιαστική Σχολή. Στη συνέχεια ἐργάστηκε ως καθηγητής των θρησκευτικῶν στο «Διεθνές Λύκειο» Σμύρνης. Ἀπό ἐκεῖ με πρόταση του Διευθυντοῦ τῆς Σχολῆς Axenfeld συνέχισε τις σπουδές του με τριετή υποτροφία σε ἐκπαιδευτικά ἰδρύματα τῆς Ἱεραποστολικῆς Ἐταιρείας στο Βarmen τῆς Πρωσίας καί ἀναγορεύθηκε διδάκτορας φιλοσοφίας στο πανεπιστήμιο του Tübingen. Το 1870 προσλήφθηκε στο «Ἀνώτατον» Ἐλληνικό Σχολεῖο Σερρών, Χ. Σκανδάλη, *Δημήτριος Μαρούλης διδάσκαλος του γένους 1840-1892*, ἐκδ. Κοινότητος Κατσικά Ιωαννίνων, Γιάννινα 1995, σσ. 15-29.

φοιτούσαν διδάσκαλοι περιζήτητοι για την επαγγελματική τους κατάρτιση και «έμπνεόμενοι υπό πατριωτικῶν αἰσθημάτων, βαθεῖαν ἔχοντες συναίσθησιν τῆς ἀποστολῆς των, θαυμαστήν αὐταπάρνησιν καί συνδεόμενοι μεταξύ των δι' ἀδελφικῆς ἀγάπης»³.

Το πρόγραμμα σπουδῶν που παρείχε καταρτίστηκε από τον Μαρούλη σύμφωνα με το γερμανικό παιδαγωγικό σύστημα μόρφωσης δασκάλων που εἶχε γνωρίσει κατά τη διάρκεια των σπουδῶν του στη Γερμανία. Η οικονομική λειτουργία του Διδασκαλείου στηρίχθηκε στις εισφορές των μελών του Συλλόγου, στη χορηγία του Συλλόγου προς διάδοσιν Ἑλληνικῶν Γραμμάτων (στο ἐξῆς ΣΔΕΓ) στην Αθήνα⁴ και στη χορηγία της Ἱεραποστολικῆς Εταιρείας του Ρήνου⁵.

Στο τέλος της δεύτερης σχολικῆς χρονιάς λειτουργίας του (1873-74) ο Μακεδονικός Φιλεκαπαιδευτικός Σύλλογος Σερρών (στο ἐξῆς ΜΦΣΣ) αποφάσισε να απομακρύνει τον Μαρούλη από την διεύθυνση του Διδασκαλείου κατηγορώντας τον για ασυμβίβαστα προς το ἔθνος σχέδια, για υπονόμευση της τιμῆς και της υπόληψης του Συλλόγου, για κακή ἀσκηση της διεύθυνσης, για ἀρνηση ἐπίβλεψης και ἐπιτήρησης του ἔργου του, για τη διακήρυξη της πρόθεσῆς του για ἀπόκτηση του εκπαιδευτηρίου και της αποκλειστικῆς διαχείρισης των οικονομικῶν πόρων του⁶.

3. Α. Αργυρού, *Η δράσις και το ἔργον του Δημ. Μαρούλη (1870-1885)*, εκδ. εφημ. Ἐμπρός Σερρών, 1935, σ. 15. Ἀρχεῖο Συλλόγου προς διάδοσιν των ἑλληνικῶν Γραμμάτων, Ἀντίγραφο ἐπιστολῆς υποπροξένου Σερρών Γ. Ευαγγελίδη προς τον πρόεδρο του συλλόγου Ν. Νεγρεπόντη, συνημ. στο Γ6/210/2068 Παπακωστόπουλος προς ΣΔΕΓ (Σέρρες 10-12-1876).

4. Ε. Μπελιά, «Ο Σύλλογος προς διάδοσιν των Ἑλληνικῶν Γραμμάτων. Παράγων και φορέας εκπαιδευτικῆς πολιτικῆς 1869-1886», *Δελτίον του Κέντρου Ἐρεῦνης της Ἱστορίας του Νεοτέρου Ἑλληνισμοῦ* 3 (2003) 141-186.

5. Η χορηγία της Ἱεραποστολῆς ἀνέρχονταν σε 300 τουρκικῆς λίρες ετησίως. Η Ἱεραποστολική Εταιρεία του Ρήνου εἶχε ἰδρυθεῖ στις 23-9-1828 και εἶχε ἔδρα τη Βάρμη. Ἦταν η δεύτερη, μετά την ἀντίστοιχη του Βερολίνου, οικονομική δύναμη της Γερμανίας στον τομέα των ἱεραποστολικῶν ἐπιχειρήσεων. Ἐπιθεωρητής της Ἱεραποστολικῆς Εταιρείας ἀπό το 1858 ἕως 1884 διετέλεσε ο ευαγγελικός λουθηρανός θεολόγος Friedrich Fabri (1824-1891) ἀπό το Schweinfurt της Βαυαρίας. Α. Παπαδάκη, «Η γερμανική προτεσταντική προπαγάνδα στην καθ' ἡμᾶς Ἀνατολή: Μία μυστική ἐγκύκλιος της Ἱεραποστολικῆς Εταιρείας του Ρήνου και οἱ κοινοτικῆς ἐριδες στις Σέρρες (1870-1874)», *Ἱστορω* 10 (1997) 46-47 και 68-69.

6. «Γνωστός ἡμῖν ὁ ἄλλοπρόσαλλος χαρακτήρ καί ἡ σκανδαλώδης διαγωγή ἐν τῇ ἐνταῦθα Κοινότητι τοῦ κ. Μαρούλη διευθύνοντος ἐπὶ διετίαν τό νεοσύστατον τοῦ Συλλόγου Διδασκαλείου. Κατά τό τελευταῖον ὄμως ἔτος ἀπεκαλύφθησαν και σχέδια αὐτοῦ ὄπως ἀσυμβίβαστα πρὸς τά ἀληθῆ τοῦ ἔθνους συμφέροντα, ὑπέσκαπτε δέ τήν τιμῆν καί υπόληψιν τοῦ Συλλόγου εἰς διαφόρους περιστάσεις, αὐτός δέ καί τά ὀλίγα ὄργανά του, διότι τήν ὑπάρξιν τοῦ Συλλόγου ἐθεώρει ὡς πρόσκομμα εἰς τά σχέδιά του. Ἡ ἀποδεδειγμένη πλέον ἐχθρότης τοῦ ἀνθρώπου τούτου κατά τοῦ Συλλόγου, ἡ κάκιστη Διεύθυνσις τοῦ Διδασκαλείου, ἐν τῷ ὁποίῳ ἀπό τινος εἰς πᾶν ἄλλο οἱ μαθηταί κατεγίνοντο ἢ εἰς τά καθήκοντά των, ὁ αὐτόχρομα τρελός τρέπος του δι' οὗ ἡδύνατο νά ἐκθέσῃ ἡμᾶς ἀδίκως

Ο Μαρούλης υποστηριζόμενος από τους συγγενείς του, τους αδελφούς Κωνσταντίνο και Αθανάσιο Κοντό, αντέδρασε και μαζί με άλλους προχώρησαν στη διάσπαση του ΜΦΣΣ υποστηρίζοντας ότι αυτοί πλέον τον εκπροσωπούν νόμιμα, καθαιρώντας και διαγράφοντας την πλευρά του προέδρου Ι. Θεοδωρίδη. Ακολούθησαν αλληλοκατηγορίες και διαμέσου του τύπου των Αθηνών και της Κωνσταντινούπολης⁷ και προσπάθειες αμοφτέρων για αναγνώριση ως νόμιμης της συλλογικότητας τους με σκοπό την αποκλειστική διαχείριση των χορηγιών του ΣΔΕΓ και της Γερμανικής Ιεραποστολικής Εταιρείας⁸.

Κατά τη διάρκεια των φιλονικιών των δύο πλευρών, διατυπώθηκε εναντίον του Μαρούλη και μια ιδιαίτερης σημασίας κατηγορία που ήταν η άσκηση προσηλυτισμού υπέρ των προτεσταντών εντός του Διδασκαλείου και η διαμέσου της παιδείας διάδοση του προτεσταντισμού και των επιδιώξεων της Γερμανικής Ιεραποστολικής Εταιρείας⁹. Η κατηγορία δεν έγινε πιστευτή στην τοπική κοινωνία και από τις ελληνικές αρχές. Χαρακτηριστική είναι η αναφορά του Έλληνα υποπροξένου στην πόλη Ευαγγελίδη: «Εὐτυχῶς οὐ μόνον ἅπαντα τὰ διαδοθέντα τοιαῦτα εἶναι ψευδῆ, ἀλλ' αὐτὰ μάλιστα ταῦτα τὰ τεκμήρια, τὰ ὅποια προσάγουσιν οἱ περὶ τὸν Θεοδωρίδην πρὸς ἀπόδειξιν αὐτῶν μαρτυροῦσι περὶ τοῦ ἐναντίου» και προσθέτει: «δέν ἠδυνήθησαν νά μοί ἐξηγήσωσι καί νά μέ πείσωσι πῶς οἱ Γερμανοί οὗτοι ἐνόσω μέν ὁ Σύλλογος δέν εἶχε διχοτομηθεῖ καί ἔστελλον τὰς 300 λίρας κατ' ἔτος ἦσαν φιλέλληνες, ἀφοῦ δέ ἔπαυσαν νά ἀποστέλλωσιν εἰς αὐτούς τὰ χρήματα ταῦτα, τὰ ὅποια ἐπανειλημμένως ἐξήτησαν, αἴφνης μετετρέπησαν εἰς προσηλυτιστάς καί

ἀπέναντι τῆς Κυβερνήσεως, ὁ πρὸς πάντας ὕβριστικός τρόπος του, τοῦ νά μή θέλῃ οὔδεμίαν ἐπίβλεψιν ἢ ἐπιτήρησιν εἰς τήν ἄλλοπρόσαλλον ἐν τῷ Διδασκαλείῳ διαγωγῆν του, ἢ διακήρυξις ἢ ἐποίησατο τοῦ ν' ἀποσπάσῃ τό Διδασκαλεῖον ἀπό τόν Σύλλογον καί νά τό διευθύνῃ αὐτός μόνος με χρήματα Γερμανικά, πάντα ταῦτα καί τὰ παραπλήσια ἠνάγκασαν τό Σωματεῖον ν' ἀπολύσῃ αὐτόν τῆς Διευθύνσεως του Διδασκαλείου καί διαγράψῃ καί τοῦ Καταλόγου τῶν μελῶν τοῦ Συλλόγου», Αρχεῖο ΣΔΕΓ, επιστολή 2578/1883 τῆς 25-7-1874 του προέδρου Ι. Θεοδωρίδη πρὸς τον πρόεδρο Ν. Μαυροκορδάτο.

7. Εφημ. *Μέλλον* Αθηνών, φ. 1139 τῆς 14-11-1874 και εφημ. *Νεολόγος*, φ. 1771 τῆς 20/1-1-1875, σ. 3.

8. Ι. Μπάκα, «Ο Μακεδονικός «Φιλεκπαιδευτικός Σύλλογος Σερρών. Συμβολή στη μελέτη των εκπαιδευτικών και εκκλησιαστικών ζητημάτων κατά το Β' μισό του 19^{ου} αιώνα», στο *Εὐέλπια. Εόρτιος τόμος για τη δεκαετηρίδα του Τμήματος Γλώσσας, Φιλολογίας και Πολιτισμοῦ Παρευξινίων Χωρῶν*, εκδ. Αφων Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη 2010, σ. 166.

9. Ο Μαρούλης κατηγορήθηκε επίσης και για αυθαίρετη χρήση της γερμανικής χορηγίας, Λ. Παπαδάκη, ὁ.π., σ. 70 και L. Papadakis, *Teaching the nation. Greek nationalism and education in nineteenth century Macedonia*, Institute for Balkan Studies, Thessaloniki 2006, p. 64. Εφημ. Αἰών, φ. 4178 τῆς 1-6-1883, σ. 1.

αὐτοί καί ὁ Μαρούλης καί οἱ Κοντοί»¹⁰. Ὅμως ἡ φήμη του προσηλυτισμοῦ διαδόθηκε καὶ συνέχισε νὰ ὑπάρχει ατεκμηριώτη, καθ' ὅλη τὴ διάρκεια τῆς λειτουργίας του Διδασκαλείου καὶ λίγο μετὰ καὶ νὰ ἔχει ἐπίπτωση στο διορισμὸ των διδασκάλων καὶ στὴν ἀσκησιὴ του επαγγέλματός τους¹¹.

Ὁ σύλλογος «των Κοντού-Μαρούλη» συνέχισε τὴ λειτουργία του Διδασκαλείου, ἐνῶ καὶ ἡ πλευρὰ Θεοδωρίδη προχώρησε στὴ λειτουργία ἐνὸς ἀκόμη Διδασκαλείου με διευθυντὴ τὸν ηπειρώτῃ Βράνο Βωζάνη¹². Οἱ μαθητὲς του ἀρχικοῦ Διδασκαλείου κλήθηκαν νὰ δηλώσουν τὴν προτίμησιν τους μεταξύ των δύο Διδασκαλείων¹³. Τὸ σύνολο των μαθητῶν τάχθηκε στο πλευρὸ του Μαρούλη καὶ μόνον πέντε δελεάστηκαν ἀπὸ τὴν

10. Ὁ Ευαγγελίδης παραθέτει πρὸς ἐπίρρωση τῆς ἀποψῆς του καὶ δύο παραγράφους τῆς μυστικῆς ἐγκυκλίου του ἐπιθεωρητῆ τῆς Ἱεραποστολικῆς Ἐταιρείας Ρήγου Fabri: «Μετὰ τὰ ρηθέντα δὲν χρειάζεται νὰ διακηρύξω, ὅτι ἐν τῇ ἐκτεθείσῃ ἐπιχειρήσει δὲν πρόκειται περὶ προπαγάνδας, ἥτις νὰ προσηλυτίσῃ πολλοὺς ἢ ὀλίγους Ἕλληνας εἰς τὴν Προτεσταντικὴν ἐκκλησίαν. Μάλιστα δὲ ὡς ἀρχὴν ἀναφέρω ὅτι ὅλοι οἱ Ἕλληνες οὐδ' ὁ Κύριος μέχρι τοῦδε μοὶ ἔστειλεν, ἢ θὰ μοὶ στείλῃ βραδύτερον ἔχουν νὰ μένουσι μέλη τῆς Ἑλληνικῆς ἐκκλησίας». «Ἀναμφιβόλως δὲ παρὰ θεοῦ ὑπεδείχθη ἡμῖν ἡ πρὸς ἀρωγὴν ὁδὸς αὕτη ἐν τοιοῦτῳ πνεύματι, καθ' ὃ ἡμεῖς τοὺς ἐμπειπιστευμένους ἡμῖν Ἕλληνας οὐχὶ μόνον δὲν ἀποξενοῦμεν τῆς Ἐκκλησίας των, ἀλλὰ καὶ προσπαθοῦμεν νὰ ἐνθουσιάσωμεν αὐτοὺς ὑπὲρ τῆς ζωογονήσεώς της. Εἶνε δὲ τοῦτον ἀναγκαιότερον καθόσον παρὰ τοῖς Ἕλλησι διακρινομένοις τῶν λαῶν τῆς Δύσεως, τὸ ἐθνικὸν καὶ τὸ θρησκευτικὸν φρόνημα εἶναι τὸ αὐτὸ. Καὶ οἱ ἐλευθέρως ὡς πρὸς τὰ θρησκευτικὰ φρονοῦντες ὀρθολογισταὶ καὶ ὕλισται, ἀκόμη, σέβονται τὴν ἐκκλησίαν των, ὅπερ δὲν συμβαίνει ἐν τῇ Δύσει. Σέβονται αὐτὴν τοῦλάχιστον ὡς μητέρα καὶ σώττειραν τοῦ Ἐθνικοῦ φρονήματος, ὡς μοχλὸν τῆς αὐτονομίας καὶ τῆς ἐλευθερίας τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ». Ὁ Ευαγγελίδης κατέληγε: «Γερμανὸς ὅστις τόσο καλῶς γνωρίζει τοὺς θεσμοὺς, οἵτινες συνδέουσι ἡμᾶς μετὰ τῆς ἐκκλησίας ἡμῶν, πρὸς δὲ καὶ τόσο ἄλλοι συνυπογεγραμμένοι μεθ' αὐτοῦ εἰς τὰς ἐγκυκλίους ταύτας, οἷσι ὁ Κούρτιος κ.λπ., δὲν εἶναι πιστευτὸν ὅτι θὰ κατέλθωσι τόσο χαμηλά (δηλ. ασκώντας προσηλυτισμὸ), ἀφοῦ μάλιστα ἐκ τῶν προτέρων γνωρίζουσιν, ὅτι τίποτε δὲν θὰ κατορθώσωσι». Ἀρχεῖο ΣΔΕΓ, Αντίγραφο ἐπιστολῆς υποπροξένου Σεργίου Γ. Ευαγγελίδη, ὁ.π. καὶ Α. Παπαδάκη, ὁ.π., 65-87.

11. J. Iascaris, *la grèce et l'orient. Réponse aux trois conférences de m. maroulis sur l instruction et l église en orient*, Geneve 1876. «Ἡ ἐκκλησία καὶ τὸ ἔθνος ἡμῶν ἐν Μακεδονίᾳ», Εφημ. *Αἰών*, φ.4178 τῆς 1-6-83. Ὁ Ἠπειρώτης λόγιος περιηγητῆς Βασίλειος Ζώτος Μολοσσὸς ἔγραφε ὅτι οἱ μαθητὲς του Μαρούλη ἀντάλλαξαν τὴν Ὀρθοδοξίαν μετὰ τὰ δόγματα του Λουθήρου καὶ ὅπου συνάντησε αὐτοὺς τοὺς βρῆκε δηλητηριασμένους, ἀφοῦ ἀναφανδὸν ὁ Μαρούλης ξευτέλιζε τοὺς ἱερεῖς καὶ τοὺς ἀρχιερεῖς. Ὅσο ὁ ἴδιος χάριξε γιὰ τὸ «εὐμέθοδον των διδασκαλιστῶν» τόσο καταλυπῆθηκε γιὰ τὰ θολὰ νάματα του Λουθήρου μετὰ τα οποία εἶχαν ποτισθεῖ ἀπὸ τὸν Μαρούλη, βλ. Β. Δ. Ζώτου Μολοσσού, *Ἠπειρωτικὰ Μακεδονικὰ Μελέται, Δρομολόγιον τῆς Ἑλληνικῆς Χερσονήσου*, τόμος Γ', Μακεδονία καὶ Σερβία, Αθήνα 1887, σ. 335.

12. Σὲ αὐτὸ δίδασκαν καὶ τέσσερις ἐκπαιδευτικοὶ ἀπὸ τὸ Ἑλληνικὸ Σχολεῖο οἱ Βασίλειος Δημητριάδης, Νικόλαος Κουμπίδης, Χριστόφορος Σαμαρξίδης καὶ Ἰωάννης Δέλλιος ποὺ διετέλεσε καὶ γραμματεὺς του Συλλόγου, L. Papadakis, ὁ.π., p. 67.

13. Α. Αργυροῦ, ὁ.π., 15.

διπλάσια υποτροφία που τους προσφέρθηκε και αποχώρησαν για το άλλο Διδασκαλείο που λειτούργησε με μόνο 27 μαθητές¹⁴. Το Διδασκαλείο

Σφραγίδα της πλευράς I. Θεοδωρίδη.

Σφραγίδα της πλευράς
«Κοντού-Μαρούλη».

αυτό μετά ένα χρόνο λειτουργίας σταμάτησε και οι μαθητές του συνέχισαν τις σπουδές τους στο Διδασκαλείο της Θεσσαλονίκης, που είχε ιδρυθεί το 1875¹⁵.

Ο σύλλογος «των Κοντού-Μαρούλη», έχοντας πρόεδρο τον Μ. Ν. Μιχαήλ, αντιπρόεδρο τον Αθανάσιο Κοντό και γραμματέα τον Γεώργιο Σωτηριάδη και διαφορετική σφραγίδα¹⁶, εμφανίζεται αρχικά ως φορέας της λειτουργίας του Διδασκαλείου αλλά στη συνέχεια και μέχρι το 1885, πού σταμάτησε να λειτουργεί, ιδιοκτήτης και διευθυντής του είναι ο Δ. Μαρούλης¹⁷. Στα πτυχία που δίνει στους αποφοίτους υπογράφει ως ιδρυτής και διευθυντής του Διδασκαλείου χωρίς να αναφέρει την ιδιοκτησία. Το 1876 παράλληλα με το Διδασκαλείο των Αρρένων, ιδρύει και λειτουργεί και Διδασκαλείο Θηλέων, καθώς

14. Αρχείο ΣΔΕΓ, «Παρατηρήσεις στο Μαθητολόγιον του εν Σέρραις Διδασκαλείου της Μακεδονίας από της συστάσεως αυτού (1872) μέχρι του σχολ. έτους 1874-75».

15. «Τό δέ υπό τής μερίδος τοῦ Θεοδωρίδου ιδρυθέν περιλαμβάνει νέους μαθητάς περί τοῖς 15-18 (ἐν οἷς οἱ 4-5) οἱ ἐκ τοῦ ἑτέρου προσηλυτισθέντες διδασκομένους ὑπό τοῦ διευθυντοῦ τοῦ Μποζιάνη βοηθουμένου ἐν μέρει ὑπό δύο διδασκάλων τοῦ τής πόλεως σχολείων, εἶχεν μίαν κυρίως τάξιν πρὸς αὐτὴ καὶ ἑτέραν μικράν πολύ. Κατὰ τό τέλος τοῦ ἔτους ὁ Μποζιάνης παρετίθη, τό Διδασκαλεῖον διελύθη καὶ οἱ μείναντες ἑννέα μαθηταὶ μετὰ τήν διάλυσιν προσήλθον ἑφέτος εἰς τό Ἑλληνικόν σχολεῖον τής πόλεως, ὁπόθεν ἀπεστάλησαν πρὸ ὀλίγου ὑπό τής μερίδος τοῦ Θεοδωρίδου εἰς τό ἐν Θεσσαλονίκη ἀρτίως συσταθέν Διδασκαλεῖον. Περὶ διοργανισμοῦ κ.λπ. τοῦ τελευταίου τούτου Διδασκαλείου δέν δύναται νά γίνη λόγος, διότι μόλις προέκυψεν εἰς τό φῶς τοῦτο διελύθη, ἢ δι' αὐτό ὅμως δαπάνη ἀναβαίνουσα εἰς 800 περίπου λίρας ἀπώλετο εἰς μάτην». Αρχείο ΣΔΕΓ, Αντίγραφο επιστολής πρῶν υποπροξένου Σερρών Γ. Ευαγγελίδη, ὅ.π.

16. Εἶχε στο κέντρο ἕνα περιστέρι με κλειστά τα φτερά του, σε ἀντίθεση με τον σύλλογο της πλευράς Θεοδωρίδη που διατήρησε την αρχική σφραγίδα του ΜΦΣΣ ὅπου στο κέντρο το περιστέρι εἶχε ανοιχτά τα φτερά του.

17. Εφημ. *Μη χάνεσαι*, φ. 532 τῆς 27-7-1883, σ. 3.

και μία Αστική Σχολή¹⁸. Η οικονομική λειτουργία αυτών των εκπαιδευτήριων, εκτός των διδασκτρων και τροφείων που κατέβαλαν οι μαθητές, στηρίζονταν στα έσοδα από ένα εμπορικό κατάστημα και το τυπογραφείο που ίδρυσε¹⁹, καθώς και στις ετήσιες χορηγίες που ελάμβανε από το εξωτερικό: «ἐγκαταληφθείς (ο Μαρούλης) παρά τῶν Ἑλλήνων ἐζήτησε τὴν συνδρομὴν τῶν ξένων, Γερμανῶν τε καὶ Ἑλβετῶν καὶ Γάλλων καὶ ἠγόρευσε καὶ ἐνθουσίασε καὶ προκάλεσε νέον φιλελληνισμόν, μακεδονικόν φιλελληνισμόν, χωρὶς νὰ τοὺς ὑποσχεθῆ ὄυτε ἓν ψυχάριον νὰ προτεστηαντίση»²⁰.

Ἡ προτίμηση του κόσμου και η μεγάλη προσέλευση μαθητῶν ἔφερε την ἀνθήση των εκπαιδευτηρίων του Δ. Μαρούλη και οδήγησε στη παρακμή των αντιστοιχῶν σχολείων της πόλης, με ἀποτέλεσμα τον Μάιο του 1879 να διαβαστεί σε ὅλες τις ἐκκλησίες η εἰδική Συνοδική Ἐπιστολή (επιτίμιο) του Οικουμενικοῦ Πατριάρχου Ἰωακείμ Γ' με την οποία τον καταδίκασε για ἀντικοινωνική συμπεριφορά σε βάρος των κοινοτικῶν ἀρχῶν και προέτρεπε τους πιστούς να ἀπέχουν ἀπὸ τα εκπαιδευτήριά του. Στο επιτίμιο ονομάζονταν τα εκπαιδευτήρια ως Μαρούλεια Διδασκαλεία και η επωνυμία αὐτή χρησιμοποιήθηκε ἔκτοτε συχνά ἀπὸ τους ἀντιπάλους του. Συνακόλουθα και οι ἀπόφοιτοι των Διδασκαλείων, οι διδάσκαλοι και οι διδασκάλισσες ονομάζονταν Μαρουλιστές και Μαρουλίστριες και με την επωνυμία αὐτή ξεχώριζαν ἐναντι των ἀποφοίτων ἄλλων διδασκαλείων.²¹ Ὁ προσδιορισμός αὐτός ἐγινε συνώνυμος των νέων παιδαγωγικῶν ἀντιλήψεων που ἔφεραν: «Οἱ τῶν ἀπωτάτων κωμῶν ἀπλούστεροι χωρικοὶ ἐννόουν τό νέον πνεῦμα ὄπερ ἤρχοντο φέροντες οἱ Μαρουλισταί, ὡς ὀνόμαζον αὐτούς»²².

Περισσότερες πληροφορίες γνωρίζουμε για τη λειτουργία του Διδασκαλείου Ἀρρένων, ἐνῶ για το Θηλέων και για την Αστική Σχολή εἶναι σχεδόν μηδαμινές. Ὁ ἴδιος ο Μαρούλης στο βιβλίο του ἀνέγραφε

18. Εφημ. *Μη χάνεσαι*, φ. 532 της 27-7-1883, σ. 3.

19. Δ. Μαρούλης, *Τα ἔργα των ἐχθρῶν μου και το ἔργον μου ἐνώπιον του ἐνεστώτος και μέλλοντος*, Ἐν Σέρραϊς 1879, σ. 85.

20. Εφημ. *Μη χάνεσαι*, φ. 492 της 2-6-1883, σ. 3. Ἡ ετήσια δαπάνη λειτουργίας ὄλων των εκπαιδευτηρίων ἀνερχόταν στα 23.000 φράγκα. Ἐνα ποσό 4.600 φράγκων συγκέντρωνε ἀπὸ τα διδάκτρα των μαθητῶν, τις συνδρομές, τις ἔκτακτες εισφορές και τις χορηγίες πολιτῶν ἀπὸ την πόλη, τα υπόλοιπα προέρχονταν ἀπὸ χορηγίες του ἐξωτερικοῦ. G. Chassiotis, *L' instruction publique chez les Grecs depuis la prise de Constantinople par les Turcs jusqu' à nos jours*, Paris 1881, p. 395 396.

21. Ὁ Ἀντ. Σακτούρης που διετέλεσε Πρόξενος στο Ἑλληνικό Προξενεῖο Σερρῶν την περίοδο (11/1906-8/1909) τους ἀποκαλεῖ «Μαρουλιώτες» και «Μαρουλώτισσες», βλ. Ἀντ. Σακτούρη, *Ἰαπωνήσεις ἐκ τοῦ διπλωματικοῦ μου σταδίου (1897-1933)*, Ἐν Καίρῳ, 1951, σ. 49.

22. Εφημ. *Ἀνατολική Ἐπιθεώρηση* φ. 42 της 14-8-1884, σ. 4.

ότι σκόπευε μετά ένα έτος από την έκδοσή του (δηλ. το 1880) να κυκλοφορήσει την Δεκαετηρίδα του εν Σέρραις Διδασκαλείου όπου θα εξέθετε όλα τα πεπραγμένα του, κάτι που όμως δεν πραγματοποίησε²³. Στο αρχείο του ΣΔΕΓ διασώζεται το Μαθητολόγιο του Διδασκαλείου για τα τρία πρώτα χρόνια λειτουργίας του (1872-1875), ένα πρόγραμμα διδασκομένων μαθημάτων για το χειμερινό εξάμηνο 1874-75, μια κατάσταση ημερησίας διαβίωσης των εσωτερικών μαθητών (βλ. Παράρτημα), καθώς και επιστολές του συλλόγου «των Κοντού-Μαρούλη». Τα έγγραφα είχαν υποβληθεί με σκοπό να πετύχει ο σύλλογος την χρηματοδότηση του Διδασκαλείου από την Αθήνα χωρίς επιτυχία²⁴.

Το μαθητολόγιο, που αντιγράφηκε προφανώς από το αρχικό μητρώο της σχολής, εμφανίζει αριθμό ρεκόρ σπουδαστών και έχει στοιχεία για την ταξινόμηση των φοιτούντων μαθητών ανάλογα με την καταγωγή, την ηλικία, τον επαγγελματικό προσανατολισμό, την οικονομική κατάσταση και την εκπαιδευτική επίδοσή τους²⁵.

Την πρώτη σχολική χρονιά (1872-73) εισήχθησαν στο Διδασκαλείο 55 μαθητές και την δεύτερη άλλοι 25²⁶. Το Διδασκαλείο λειτούργησε ως μονότακτο και οι μαθητές απολύονταν μετά 3ετία ή 4ετία. Εισάγονταν

23. Δ. Μαρούλη, *ό.π.*, σ. 24. Αξιοσημείωτο είναι ότι στην Δεκαετηρίδα συμπεριλαμβάνεται και ο χρόνος των δύο ετών που διεύθυνε ο Μαρούλης την Ελληνική σχολή της πόλης, μαθητές της οποίας συνέχισαν τις σπουδές τους στο Διδασκαλείο. Ο υπολογισμός αυτός ήταν αποδεκτός, αφού και ο τελειόφοιτος διδασκαλιστής Γ. Τσιάκας σε άρθρο του αναγράφει ότι το Διδασκαλείο: «Κατά τό λήξαν σχολικόν έτος (1881-82) συνεπλήρωσε τήν Δ' περίοδον αὐτοῦ, ἦτοι τό τέταρτον ἀπέλυσε διδασκάλους, ἐν ὄλῳ ὑπέρ τούς 100 μέχρι νῦν», Γ. Τσιάκας, «Μονογραφία περί Σερρών», *Ημερολόγιον της Ανατολής* 2 (1883) 270.

24. Ενδιαφέρουσες πληροφορίες για το Διδασκαλείο μέχρι το 1880 υπάρχουν και στο βιβλίο του Γ. Χασιώτη που δόθηκαν όπως αναγράφεται από τον Δ. Μαρούλη, G. Chassiotis, *ό.π.*, p. 492. Οι ενθυμήσεις των μαθητών του Διδασκαλείου του Νιγριτινού Αθανάσιου Αργυρού και ιδίως του Καβαλιώτη Γεώργιου (Τζώρτζη) Καρατζά είναι αποκαλυπτικές της εσωτερικής εκπαιδευτικής διαδικασίας που βίωσαν, βλ. Α. Αργυρού, *ό.π.* Ν. Ρουδομέτωφ, «Ο Καβαλιώτης δάσκαλος Γεώργιος (Τζώρτζης) Καρατζάς (1862 ή 1867-1952) και οι σπουδές του στη διδασκαλική σχολή Μαρούλη των Σερρών 1882-84», *Πρακτικά Α' Διεθνούς Συνεδρίου Βαλκανικών Ιστορικών Σπουδών, 20-23 Σεπτεμβρίου 2001, Η Καβάλα και τα Βαλκάνια. Από την Αρχαιότητα μέχρι σήμερα*, τομ. Α', Καβάλα 2004, σσ. 369-391. Ειδήσεις και πληροφορίες υπάρχουν σε άρθρα εφημερίδων, περιοδικών και ημερολογίων της εποχής όπως π.χ. του τελειόφοιτου διδασκαλιστή Γ. Τσιάκας, βλ. Γ. Τσιάκας, *ό.π.*

25. L. Papadakis, *ό.π.*, p. 70.

26. Αρχείο ΣΔΕΓ, «Παρατηρήσεις στο Μαθητολόγιο», *ό.π.* Ο πρόεδρος Ι. Θεοδωρίδης στην Έκθεση πεπραγμένων του Συλλόγου ανέφερε ότι 47 ήταν οι μαθητές του πρώτου έτους. *Ό εν Σέρραις Μακεδονικός Φιλεκπαιδευτικός Σύλλογος, Έκθεσις τῶν πεπραγμένων κατά το τρίτον ἀπό τῆς συστάσεως αὐτοῦ ἔτους (ἀπό 4 Ἰουνίου 1872 ἕως 27 Μαΐου 1873). Ὑπό τοῦ Προέδρου Ι. Θεοδωρίδου (διδάκτορος τῆς Ἰατρικῆς), ἐν Κωνσταντινουπόλει 1873*, σ. 13.

μαθητές τελειόφοιτοι της Ελληνικής Σχολής ή του Ημιγυμνασίου «ρηστοιήθεις και φύσεως δεξιός»²⁷. Τις τρεις πρώτες σχολικές χρονιές σχηματίσθηκαν πέντε διαδοχικές τάξεις, καθώς οι μαθητές είχαν αποκλίνον μορφωτικό επίπεδο και προέρχονταν από σχολεία διαφόρων βαθμίδων. Οι δύο πρώτες τάξεις ήταν προκαταρτικές και οι άλλες τρεις κανονικές. Στη συνέχεια υπήρχε μια τάξη που εκπαιδεύοταν για 3 ή 4 χρόνια. Τα δύο τελευταία χρόνια οι σπουδές περιλάμβαναν και πρακτική διδασκαλία προς επαγγελματική κατάρτιση των διδασκάλων²⁸.

Οι μαθητές διακρίνονταν σε δυο γενικές κατηγορίες: σε όσους είχαν προσέλθει να μορφωθούν προκειμένου να ακολουθήσουν το επάγγελμα του δασκάλου και σε όσους επέλεξαν να σπουδάσουν, επειδή το

27. Γ. Τσιάκας, *ό.π.*, σ. 270.

28. «Ἐκ τῶν 5 τάξεων τοῦ Διδασκαλείου ἡ μὲν Α΄ καὶ Β΄ ἀποτελοῦσι τὰς 2 τάξεις τῆς προπαρασκευαστικῆς αὐτοῦ σχολῆς, αἱ δὲ λοιπαὶ 3, δηλονότι ἡ Γ΄, ἡ Δ΄ καὶ ἡ Ε΄ εἶνε αἱ καθαυτὸ τοῦ Διδασκαλείου τάξεις. Κατὰ τὰ δύο παρελθόντα ἔτη ὑπῆρχε μίᾳ μόνον τάξις τῶν προπαρασκευαζομένων· ἐπειδὴ ὁμως διὰ τὴν ἔλλειψιν ὁμοιομόρφου προγράμματος τῶν σχολείων, ἐξ ὧν ἐλαμβάνοντο οἱ προπαρασκευαστέοι διὰ τὸ Διδασκαλεῖον μαθηταί, ἀδύνατος σχεδὸν ἀπέβαινε ἡ ἐντὸς ἐνός ἔτους δέουσα προπαρασκευὴ μαθητῶν τῶν διαφόρων δυνάμεων, ἐφέτος ἐκρίθη ἐπ’ἀνάγκης νὰ σχηματισθῇ καὶ ἕτερον (κατωτέρα) τάξις ἐν τῇ Προπαρασκευαστικῇ Σχολῇ, ὥστε οὕτω διετῆς νὰ εἶνε ὁ κύκλος τῆς προπαρασκευῆς τῶν μελλόντων νὰ εἰσέλθωσιν εἰς τὸ Διδασκαλεῖον. Καὶ ἡ μὲν κατωτέρα τάξις τῆς Προπαρασκευαστικῆς Σχολῆς περιλαμβάνει μαθητὰς δυνάμεων τῆς Α΄ καὶ Β΄ τάξεως Ἑλληνικοῦ σχολείου, ἡ δὲ ἄνωτέρα αὐτῆς περιλαμβάνει μαθητὰς δυνάμεων τῆς Γ΄ τάξεως Ἑλληνικοῦ σχολείου καὶ τῆς Α΄ γυμνασιακῆς. Ἡ κατωτέρα τάξις τῆς Προπαρασκευαστικῆς Σχολῆς (ἡ Α΄ δηλονότι τοῦ Διδασκαλείου), χρησιμεύει καὶ εἰς τὰς διδασκαλίας ἀσκήσεις τῶν μαθητῶν τῶν δύο ἄνωτέρων τάξεων τοῦ Διδασκαλείου, οἵτινες διδάσκουσιν ἐν τῇ τάξει ταύτῃ τὰ ἐξῆς μαθήματα: ἱερῶν ἱστορίαν, ἑλληνικὴν ἱστορίαν, ἀπαγγελίαν καὶ ἀνάγνωσιν ὡς ἐξῆς: Ἀνά δύο μαθηταὶ ἐπὶ δεκαπενθημερίαν ἀναλαμβάνουσι τὴν διδασκαλίαν ἐνός τῶν μαθημάτων τούτων, καὶ ὁ μὲν εἰς διδάσκει, ὁ δ’ ἕτερος ἀκούει ἐκεῖνον διδάσκοντα, σημειῶν τὰς παρατηρήσεις, ἅς ἔχει νὰ κάμῃ ἐπὶ τοῦ τρόπου τῆς διδασκαλίας του· μετὰ τὸ τέλος ἐκάστης δεκαπενθημερίας ἐνώπιον τῶν μαθητῶν τῶν δύο ἄνωτέρων τάξεων ἐκθέτωσιν οἱ ἐπικρίνοντες τὰς παρατηρήσεις των, περὶ ὧν κρίνουσι καὶ οἱ λοιποὶ μαθηταί, τοῦ διευθυντοῦ διευθύνοντος τὴν ἐπὶ τῶν ἐπικρίσεων συζήτησιν, διορθοῦντος καὶ συμπληροῦντος αὐτάς. Τὴν ἐπομένην δεκαπενθημερίαν ἀναλαμβάνουσι τὴν διδασκαλίαν 4 ἕτερα ζεύγη μαθητῶν ὡς καὶ τὰ πρῶτα καὶ οὕτω καθ’ ἐξῆς.

Ἐπειδὴ ἀφ’ ἐνός μὲν κατὰ τι σχέδιον οὐδ’ ἡ ἐκτέλεσις πολλοὺς ὑπὲρ ἑαυτῆς φαίνεται ἔχουσα λόγους, οἱ μαθηταὶ τῆς Ε΄ τάξεως τοῦ Διδασκαλείου, ἀντὶ μετὰ τὴν ἀποφοίτησιν αὐτῶν ἀπὸ τῆς Δ΄ νὰ διακούσωσιν ἀμέσως τὰ μαθήματα τῆς Ε΄, καλὸν ἐκρίθη πρὶν ταῦτα ἀκούσωσι νὰ ἔχωσιν ἐνός τουλάχιστον ἔτους πείραν διδασκαλικήν, ἀφ’ ἑτέρου δὲ πρὸς τὸ παρὸν μεγίστη ὑπάρχει ἔλλειψις καταλλήλων διδασκάλων, οἱ μαθηταὶ τῆς νῦν Ε΄ τάξεως δὲν ἀπετέλεσαν τὸ ἔτος τοῦτο ἰδίαν τάξιν, ἄλλοι μὲν ἀπεστάλησαν ὡς διδάσκαλοι, ἄλλοι δὲ πρόκειται ν’ ἀποσταλῶσιν, ἄλλοι δὲ τινες οἱ ἀσθενέστεροι διακούωσι τὰ μαθήματα τῆς Δ΄ πάλιν τάξεως συνδεδεασμένοι μετὰ τῶν μαθητῶν τῆς τάξεως ταύτης, ἥτις διὰ τοῦτο σημειοῦται ἐν τῷ Προγράμματι τεταροπέμπτη (Δ+Ε) τάξις». Ἀρχεῖο ΣΔΕΓ, «Παρατηρήσεις» στο «Μαθητολόγιον», *ό.π.*

Διδασκαλείο παρείχε πρακτικότερη μόρφωση από οποιοδήποτε άλλο εκπαιδευτήριο (κλασικό ελληνικό σχολείο) στη περιοχή, χωρίς την υποχρέωση να γίνουν εκπαιδευτικοί. Οι πρώτοι ονομαζόταν *διδασκαλιστές* και οι δεύτεροι *μη διδασκαλιστές*. Ακόμη διακρίνονταν σε υποτρόφους, αυτούς δηλαδή που σπούδαζαν δωρεάν με υποτροφία του Συλλόγου και αυτοί ήταν κυρίως οι διδασκαλιστές και σε *ιδιοσυντηρητους* που πλήρωναν δίδακτρα για την εκπαίδευσή τους. Οι μαθητές διαχωρίζονταν ακόμη σε *εσωτερικούς*, δηλ. σε όσους διέμεναν και σιτίζονταν εντός του Διδασκαλείου και σε *εξωτερικούς* που αποχωρούσαν μετά το τέλος των μαθημάτων και διέμεναν στην πόλη²⁹. Οι εσωτερικοί μαθητές ακολουθούσαν συγκεκριμένο πρόγραμμα διαβίωσης, διαφορετικό το χειμώνα, το θέρος, τις καθημερινές και τις αργίες.

Από το εβδομαδιαίο πρόγραμμα των διδασκομένων μαθημάτων για το χειμερινό εξάμηνο 1874-75 προκύπτει ότι στις κανονικές τάξεις του Διδασκαλείου διδάσκονταν: Ελληνικά (Ομηρος, Θουκυδίδης Δημοσθένης), Παιδαγωγική (διδασκτική, μεθοδική), Ψυχολογία, Μαθηματικά (Άλγεβρα, Γεωμετρία, Αριθμητική θεωρητική), Ιστορία (Αρχαία Ελληνική, Ανατολικών Εθνών, Ρωμαϊκή), Θρησκευτικά (Κατήχηση, Αγία Γραφή), Συντακτικό, Λατινικά, Γεωγραφία, Φυσική Ιστορία, Γερμανικά, Ιχνογραφία, Γυμναστική, Μουσική (φωνητική, οργανική και εκκλησιαστική), Συνθετικές και Διδακτικές ασκήσεις.

Στις προκαταρκτικές τάξεις διδάσκονταν επιπλέον: Γραμματική, Ανάγνωση, Απαγγελία ποιητικών τεμαχίων, Παιδαγωγική (διοργανωτική και διδακτική), Ελληνικά (Ξενοφών Κύρου Ανάβασις, Παιδεία), Αριθμητική Πρακτική, Ιερά Ιστορία, Ελληνική Ιστορία (αρχαία και βιογραφική), Γεωγραφία (Μακεδονίας και Ηπείρων) και Διδακτικές ασκήσεις επί μύθων και διηγημάτων³⁰.

29. Στο σύνολο 122 μαθητών του Διδασκαλείου που φοίτησαν την περίοδο 1872-75, οι 82 ήταν διδασκαλιστές (ποσοστό 67% του συνόλου των μαθητών) και 40 μη διδασκαλιστές. Υπότροφοι ήταν 45 μαθητές-διδασκαλιστές (ποσοστό 37 % του συνόλου) και 77 αυτοχρηματοδοτούμενοι (ποσοστό 63%). Εσωτερικοί ήταν 43 μαθητές και αντίστοιχα 79 εξωτερικοί (ποσοστό 65%). Οι μαθητές προέρχονταν κυρίως από τη Μακεδονία (ποσοστό 94%), από την Ήπειρο (3%), την Αλβανία (2%) και ένας από τη Θεσσαλία. Από τη Μακεδονία κυρίως προέρχονταν από το Σαντζάκι Σερρών (ποσοστό 91%), τη Δράμα (3%) όπως και από την Θεσσαλονίκη (3%). Από το Σαντζάκι Σερρών ποσοστό 49 % των μαθητών προέρχονταν μέσα από την πόλη, από τον Καζά Σερρών ποσοστό 32%, από το Καζά Ζίχνης 14%, από το Καζά Νευροκοπίου 4% και ένας μαθητής από τον καζά Δεμίρ Ισσάκ βλ. L. Papadakis, ο.π., pp. 205-206.

30. Αρχείο ΣΔΕΓ, Γ6/210/1897 «Πρόγραμμα τών κατά τήν χειμερινήν εξαμηνίαν διδασκομένων μαθημάτων εν τῷ ἐν Σέρραις Διδασκαλείῳ τῆς Μακεδονίας» (9-12-1874). Ο Γ. Χασιώτης αναφέρει ότι στο πρώτο έτος διδάσκονταν τα μαθήματα: Ελληνικά 6 ώρες, Παιδαγωγικά, Θρησκευτικά, Μαθηματικά, Γεωγραφία, Γερμανικά και Μουσική από 3 ώρες έκαστο, Ιστορία, Φυσική Ιστορία, και Ιχνογραφία από 2 ώρες έκαστο και

Τα μαθήματα δίδασκαν: ο Δ. Μαρούλης (Ελληνικά, Θρησκευτικά, Παιδαγωγικά, Ψυχολογία), ο φυσικομαθηματικός Μιχαήλ Γράτζιος³¹ (Μαθηματικά, Ελληνικά, Γραμματική, Γεωγραφία), ο Γερμανός Johnsen Wilhelm³² (Γερμανικά, Φυσική Ιστορία, Τεχνικά), ο φοιτητής της φιλοσοφικής Γεώργιος Σωτηριάδης³³ (Ιστορία, Λατινικά) και ο ιεροψάλτης Παναγιώτης Παπα-Αγγελίδης³⁴ (εκκλησιαστική μουσική). Κατά την τε-

Γραμματική 1 ώρα εβδομαδιαίως, G. Chassiotis, ό.π., p. 392. Στο Διδασκαλείο η επαγγελματική κατάρτιση των διδασκαλιστών καταλάμβανε την υψηλότερη θέση σε σύγκριση με άλλες κατηγορίες μαθημάτων, αφού εβδομαδιαίως υπήρχαν 7 ώρες πρακτικής διδασκαλίας συν τρεις ώρες διδασκαλίας παιδαγωγικής θεωρίας και μεθοδολογίας. Επίσης διδάσκονταν αποκλειστικά στην ανώτερη τάξη και το μάθημα της Ψυχολογίας, ενώ δεν διδάσκονταν η ιστορία της Παιδαγωγικής. Συγκρινόμενο το πρόγραμμα μαθημάτων με τα αντίστοιχα των Ζαρίφειων και Ζωγράφειων Διδασκαλείων διαπιστώνεται ότι έχουν κοινά σημεία και επιδράσεις, βλ. Β. Φούκα, «Η λειτουργία των Διδασκαλείων στο β' μισό του 19^{ου} αιώνα στον ελληνισμό της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας και η ανάπτυξη της παιδαγωγικής σκέψης: Το Διδασκαλείο Θεσσαλονίκης και ο Χαρίσιος Παπαμάρκου» στο: *Δήμος Βελβεντού, Ο παιδαγωγός Χαρίσιος Παπαμάρκου (1844-1906). Πρακτικά επιστημονικής διημερίδας*, Βελβεντό 2003, σ. 109.

31. Απόφοιτος της Ζωσιμαίας Ακαδημίας Ιωαννίνων διορίστηκε και διεύθυνε την Ελληνική Σχολή Δεμίου Ισσαρίου και κατά τα έτη 1868-1872 την Ελληνική Σχολή Μελενίου απ' όπου και προσλήφθηκε στο Διδασκαλείο, βλ. L. Papadakis, ό.π., p. 78. Σ. Δημητριάδης, «Υπομνηματικά τινες σημειώσεις περί Δεμίου Ισσαρίου», *Παρνασσός* 2 (1878) 543-544. Αικ. Κουμπλίδου, *Μελένικον (...των Ελλήνων οι κοινότητες)*, έκδ. Ερωδιός, Θεσσαλονίκη 2015, σ. 290.

32. Υπήρξε ιερέας στη Γερμανία. Διατηρούσε στενές σχέσεις με τον επιθεωρητή της Ιεραποστολικής Εταιρείας του Ρήνου Fabri και ήταν επιφορτισμένος με την οικονομική διαχείριση ορισμένων αντικειμένων του προϋπολογισμού του Διδασκαλείου. L. Papadakis, ό.π., p. 78.

33. Ο Γεώργιος Σωτηριάδης (1852-1941) κατάγονταν από το Δεμίο Ισσάρ. Σπούδασε στη Φιλοσοφική Σχολή του Εθνικού Πανεπιστημίου Αθηνών. Φοιτητής προσελήφθη και δίδαξε στο Διδασκαλείο για πέντε χρόνια. Το 1878 στάλθηκε από τον Μαρούλη να ολοκληρώσει τις σπουδές του στο Μόναχο, βλ. Αθ. Αργυρού, ό.π., σ. 14. Δίδαξε εκτός από πόλη των Σερρών σε εκπαιδευτήρια της Οδησού, της Φιλιππούπολης, των Ιωαννίνων και των Αθηνών. Έγινε καθηγητής Ιστορίας στο Πανεπιστήμιο των Αθηνών και το 1926 διατέλεσε πρώτος πρύτανης του νεοσύστατου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης. Υπήρξε έφορος κι αντιπρόεδρος της Αρχαιολογικής Εταιρείας, μέλος του Συλλόγου Παρνασσός, της Αθηναϊκής Λέσχης και της Ακαδημίας Αθηνών. Εργάστηκε σε αρχαιολογικές ανασκαφές στο Θέρμο, στη Βοιωτία, στη Φωκίδα, στη Λοκρίδα, στο Μαραθώνα και στο Δίον. Ανέπτυξε εθνική δράση υπέρ της Μακεδονίας ως πρόεδρος του Τμήματος Αθηνών της Εθνικής Εταιρείας. Εξέδωσε ιστορικές και πολυάριθμες αρχαιολογικές μελέτες καθώς και μεταφράσεις ξένων συγγραμμάτων. Τ. Ηλιάδης, «Γεώργιος Σ. Σωτηριάδης, ο από Σιδηροκάστρου Ακαδημαϊκός», *Σερραϊκά Χρονικά* 11 (1993) 111-124. Ελ. Κατσιώπη, *Ο Μακεδονικός κύκλος των Αθηνών από το Συνέδριο του Βερολίνου έως τους Βαλκανικούς πολέμους*, Διδακτορική διατριβή στο Τμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας του Α.Π.Θ., Θεσσαλονίκη 2020, σσ. 142-145.

34. Ο Παναγιώτης Παπα-Αγγελίδης (1836-1907) από το Σόχο υπηρέτησε για 26 έτη ως ιεροψάλτης στις Σέρρες (1865-1891), βλ. Απ. Γλαβίνα, *Η ανέκδοτη συλλογή μελοποιη-*

λευταία περίοδο λειτουργίας του Διδασκαλείου (1882-85) δίδασκαν εκτός του Μαρούλη και του Γράτζιου, οι απόφοιτοι του Διδασκαλείου Αθανάσιος Πίσυνος (Ιστορία, Γερμανικά, Τεχνικά) και ο Ανέστης Νικολάου (Φιλολογικά και Λατινικά) καθώς και ο ιεροψάλτης Αντώνιος (εκκλησιαστική μουσική)³⁵. Το 1883-84 δίδαξε και ο απόφοιτος Στέργιος Πολύκριτος ο οποίος τα προηγούμενα χρόνια δίδασκε σε σχολεία της Κων/πολης³⁶. Στο Διδασκαλείο Θηλέων δίδασκαν τρεις γυναίκες εκπαιδευτικοί και κατά έτη 1877-80 η Ελβετίδα Elisabeth Flühmann (Γερμανικά)³⁷. Δεν είναι γνωστά άλλα ονόματα διδασκόντων, υπήρχε πενιχρότητα διδακτικού προσωπικού που συμπληρώνονταν «ἐκ τῶν δοκιμωτέρων τῶν ἐκ τῶν ἀποφοίτων», χωρίς να υποβαθμίζεται, σύμφωνα με τον Αθ. Αργυρό, η ποιότητα και η ποικιλία της διδασκομένης ύλης³⁸. Υπήρχε όμως και η άλλη άποψη ότι μερικά από τα μαθήματα «οὐδέποτε ἐδιδάχθησαν ἐν τῷ δεόντι μέτρῳ, διότι οὐδέποτε τὰ οἰκονομικά τοῦ Διδασκαλείου ἤνθησαν καὶ τό διδάσκον προσωπικόν ἦτο πολλάκις ἐλλιπές»³⁹.

Το Διδασκαλείο διαιρούσε τους διδασκάλους που αποφοιτούσαν ανάλογα με τη επίδοσή τους σε πρωτοβαθμίους, δευτεροβάθμιους και τριτοβάθμιους. Ο πρωτοβάθμιος ισοδυναμούσε με τον ανώτερο βαθμό

μένων στην εκκλησιαστική μουσική ασμάτων του πρωτοψάλτη της Μητρόπολης Σερρών Παναγιώτη Παπα-Αγγελίδη (1837-1407), έκδοση Εταιρείας Μελέτης και Έρευνας της Ιστορίας των Σερρών, Σέρρες 2019, σσ. 11-21.

35. Ροδομέτωφ, ό.π., σ. 381-389. Ο Γ. Καφταντζής αναφέρει ως καθηγητή του Διδασκαλείου και τον Ελβετό Alfred Gillieron (γεν. 1848), που απεβίωσε στις Σέρρες το 1878 με βάση μια επιτύμβια επιγραφή που είχε βρει στην οικία Μαρούλη, βλ. Γ. Καφταντζή, «Δύο άγνωστα μνημεία των Σερρών και της περιοχής τους» στο *Πρακτικά Συνεδρίου, Οι Σέρρες και η περιοχή τους από την αρχαία στη μεταβυζαντινή κοινωνία*, εκδ. Δήμου Σερρών, Σέρρες 1998, σ. 4. Ο Alfred Gillieron πιθανόν να δίδαξε στο Διδασκαλείο κατά τα έτη 1875-76 γιατί το 1877 είχε διοριστεί καθηγητής των Ελληνικών στη Σχολή Γραμμάτων του Πανεπιστημίου της Λοζάνης όπου εργάστηκε και στην έδρα της Ελληνικής γλώσσας και φιλολογίας, αφού η θέση του αναπληρώθηκε μόνο μετά το θάνατό του. Archives cantonales vaudoises, K XIII 37 Faculté des lettres. Chaires de littérature française, allemande, anglaise, latine, grecque. Histoire de l'art. Offres et nominations de professeurs. Lettres d' Eugène Rambert, 1866-1887 (Dossier). Το 1877 ο Alfred Gillieron είχε εκδώσει και το βιβλίο *Grece et Turquie. Notes Voyage*, Paris 1877.

36. Εφημ. *Μη χάνεσαι*, φ. 588 της 10-10-1883, σ. 5.

37. Η Elisabeth Flühmann (1851-1929) σπούδασε στη ανώτατη Σχολή Θηλέων της Βέρνης και συνέχισε τις σπουδές της στη Φιλοσοφική Σχολή του Πανεπιστημίου της Ζυρίχης. Επιστρέφοντας από τις Σέρρες, το 1880 εργάστηκε στο Διδασκαλείο Aargau της Ελβετίας. Συμμετείχε ενεργά στο γυναικείο κίνημα της εποχής της για το δικαίωμα ψήφου των γυναικών και είχε συλλογική και δημοσιογραφική δράση για θέματα γυναικών. Beat Hodler, «Die "Vita Activa" der Elisabeth Flühmann (1851-1929): Spielräume einer Aargauer Lehrerin vor 100 Jahren», *Argovia* 114 (2002) 199-214.

38. Αθ. Αργυρού, ό.π., σ. 15.

39. Εφημ. *Ανατολική επιθεώρησις*, φ. 42 της 14-8-1884, σ. 4.

ελληνοδιδασκάλου⁴⁰. Το πτυχίο που ελάμβαναν κατά την αποφοίτησή τους ανέγραφε στην προμετωπίδα: *Φυτώριον Διδασκάλων. Εν Σέρραις της Μακεδονίας 1870*. Αναφέροντας το έτος 1870 ο Μαρούλης υπολόγιζε, όπως προείπαμε, και το διδακτικό έργο που είχε επιτελέσει στην Ελληνική Σχολή της πόλης πριν από την ίδρυση του Διδασκαλείου. Εκτός από τα στοιχεία και το βαθμό του τελειοφοίτου στη δεξιά πλευρά του πτυχίου υπήρχε κείμενο με το τίτλο: *Παρατηρήσεις*, όπου αναγράφονταν: α) τα 15 μαθήματα που είχε διδαχθεί, με χαρακτηριστικό το 15^ο μάθημα, που ήταν ο Εθνικός χορός και β) το περίγραμμα της στοιχειώδους εκπαίδευσης, τύποι σχολείων και οι αντιστοιχούντες βαθμοί διδασκόντων. Η «Σχολή του Λαού» διαιρούνταν στη Σχολή του Δήμου (τη Δημοτική) και στη Σχολή του Άστεως (την Αστική). Η κάθε Σχολή υποδιαιρούνταν σε πρωτοβάθμια, δευτεροβάθμια και τριτοβάθμια και αντιστοίχου βαθμού ήταν τα απαιτούμενα πτυχία των δημοδιδασκάλων και των αστυδιδασκάλων που θα δίδασκαν σε αυτές. Για μεν τους δημοδιδασκάλους οι βαθμοί (πρωτοβάθμιος κ.λ.π.) απονέμονταν κατά την αποφοίτησή τους, για δε τους αστυδιδασκάλους κατά τη διάρκεια της επαγγελματικής τους σταδιοδρομίας με την απόδειξη «σπουδαίας πνευματικής προόδου»⁴¹.

Με τη λήξη της δεύτερης σχολικής χρονιάς (1873-74) εξήλθαν του Διδασκαλείου 37 μαθητές. Από αυτούς, 18 είχαν προσέλθει να εκπαιδευτούν ως διδάσκαλοι αλλά τελικά μόνο οι 7 αναγορεύθηκαν διδάσκαλοι και ήταν οι: Γεώργιος Α. Τσιάκας από τη Νιγρίτα, Ιάκωβος Μοσχίδης από το Ροδολαίβος, Στέφανος Γεωργίου από το Βελβενδό (Κοζάνης), Στέργιος Δ. Βαφειάδης από τη Τζουμαγιά (Ηράκλεια), Σταύρος Θεολ. Σταυράκας από το Χούμκο (Χουμνικό), Χριστόφορος Σμάγδης από τη Νιγρίτα και Αθαν. Παπαϊωάννου από την Προβίστα (Παλαιοκώμη) που «εξήλθε χωρίς άδεια». Ένας μαθητής, ο Σπύρος Λιόλιος από την Δοβίστα (Εμμ. Παππά) απεβίωσε, ένας άλλος, ο Αθανάσιος Φυλακτός από τη Τζουμαγιά έφυγε στην Αθήνα για συνέχιση των σπουδών του⁴²,

40. Βλ. απόσπασμα της από 2-10-1914 Έκθεσης του επιθεωρητή Δημητρίου Δαμάνη στο: Γ. Καφταντζή, *Ιστορία της πόλεως των Σερρών και της περιφέρειας*, τόμος Γ', Θεσσαλονίκη 1996, σ. 350.

41. Πτυχίο Δημοδιδασκάλου πρώτου βαθμού Ηλία Γ. Μονόχειρ εκ Ζελιαχόβης Μακεδονίας, 1 Αυγούστου 1885 (ιδιωτική συλλογή).

42. Ο Αθανάσιος Φυλακτός (1859-1924) μετά την αποχώρησή του από το Διδασκαλείο συνέχισε τις σπουδές του στη Φιλοσοφική σχολή του Πανεπιστημίου Αθηνών από όπου πήρε πτυχίο το 1881 και αναγορεύτηκε διδάκτορας το 1883. Την διδακτορική διατριβή που εξέδωσε: *Περί Ευριπίδου Ιππολύτου προς την Ρακίνα Φαίδραν εναίσιμος διατριβή επί διδακτορική αναγορεύσει*, Αθήνα 1883 την αφιερώνει: ΤΗ ΜΑΚΑΡΙΑ ΣΚΙΑ ΙΩΑΝΝ. ΘΕΟΔΩΡΙΔΟΥ ΙΑΤΡΟΥ, ΑΝΘ' ΩΝ ΕΥ ΕΠΑΘΟΝ, ΑΝΑΤΙΘΗΜΙ. Φ. Ηλιού - Π. Πολέμη, *Ελληνική βιβλιογραφία 1864-1900. Συνοπτική αναγραφή*, (στο εξής Ηλιού-

δυο μαθητές, οι Αθανάσιος Μάγνης από το Βόλο και Χριστόδουλος Κέφαλος από τη Βελονίτσα (Λευκόγεια Δράμας), απεσύρθησαν λόγω ανέχειας, άλλοι δύο, ο Αλέξανδρος Θεολόγου και ο Θεόδωρος Πελοπίδας από τις Σέρρες, αποβλήθηκαν, γιατί κατά τη δοκιμασία βρέθηκαν ανεπιτήδευτοι για το διδασκαλικό λειτούργημα και πέντε μαθητές, οι Λάζαρος Βασιλείου, Δημ. Νίκας και Νικόλαος Ευσταθίου⁴³ από τις Σέρρες, Ήλιος Πολυζωΐδης από τη Χορβίστα (Αγ. Χριστόφορος Ζίχνης) και Γεώργιος Παπαπέτρου⁴⁴ από το Ροδολαίβος, αποχώρησαν για το Διδασκαλείο που λειτούργησε ο ΜΦΣΣ υπό τον Πρόεδρο Ι. Θεοδωρίδη, όπως προαναφέραμε. Οι υπόλοιποι 19 μαθητές που αποφοίτησαν είχαν εκπαιδευθεί χωρίς την υποχρέωση να γίνουν δάσκαλοι⁴⁵. Μετά την πρώτη αποφοίτηση μαθητών, την επόμενη τρίτη σχολική χρονιά (1874-75) εκπαιδεύονταν στο Διδασκαλείο συνολικά 85 μαθητές εκ των οποίων οι 61 ως διδάσκαλοι.

Από τους πρώτους αποφοιτήσαντες τέσσερεις εργάστηκαν αμέσως στα σχολεία της Τζουμαγιάς, ένας σε σχολείο στα Άνω Ποροΐα και ένας

Πολέμη), τόμ. Β΄ 1880-1890. Έκδ. Ε.Λ.Ι.Α., Αθήνα 2006, σ. 1609. Η αφιέρωσή του δείχνει ότι εκτιμούσε ιδιαίτερα τον πρόεδρο του ΜΦΣΣ Ι. Θεοδωρίδη. Ο Φυλακτός συμπλήρωσε τις σπουδές του στην Γερμανία και επί 40 χρόνια δίδαξε σε Γυμνάσια και Διδασκαλεία στη Μακεδονία, Θράκη, Β. Ήπειρο, Ανατ. Ρωμυλία, Κύπρο και Αθήνα. Π. Πέννα, «Αθανάσιος Χρ. Φυλακτός», *Σεραϊκά Χρονικά* 2 (1957) 291. Γ. Καφταντζής, *Σεραϊκή Προσωπογραφία*, εκδ. Σεραϊκής Πολιτιστικής Εταιρείας, 1971, σ. 32.

43. Ο Νικόλαος Ευσταθίου αποφοίτησε από το Διδασκαλείο Θεσσαλονίκης και το 1888-89 δίδαξε στη Σχολή Παναγίας στη Κων/πολη. Π. Στράντζαλη, *Η Σχολή της Παναγίας (1833) και το Ζωγράφειο Γυμνάσιο (1893) Κωνσταντινουπόλεως*, εκδ. Εταιρείας Μελέτης της καθ' ημάς Ανατολής, Αθήνα 2003, σ. 364. Με τον συνάδελφό του Α. Κουζουλάρη εξέδωσαν τα σχολικά βιβλία: *Εγχειρίδιον Γραμματικής και Συντακτικού της Νέας Ελληνικής Γλώσσης, εις τεύχη τρία*, Κων/λει 1885 και *Εγχειρίδιον Ιεράς Ιστορίας, εις τεύχη τρία*, Κων/λει 1887, βλ. Ηλιού-Πολέμη, ό.π., τομ. Β΄, σσ. 1866 και 2009. Τις απόψεις και τις αναμνήσεις του από τη διδασκαλική του πορεία τις κατέγραψε στο βιβλίο: *Ο νάρθηκας και ο φάλαγγας ήτοι πρωτόγονος τύπος του δημοτικού μας σχολείου*, έκδ. Εφημερίς των Βαλκανίων, Θεσσαλονίκη 1926.

44. Το 1884 δίδασκε σε σχολείο της Ζηλιάχωβας και το 1894 σε σχολείο του Ροδολαίβους, βλ. συνδρομητής στα βιβλία: Σ. Μερτζίδου, *Αι Χώραι του Παρελθόντος και εσφαλμένα τοποθετήσεις των, έρευναι και μελέται τοπογραφικαί υπό αρχαιολογικο-γεωγραφικό-ιστορικήν έποψιν*, Εν Αθήναις 1885, σ. 138 και στο βιβλίο του Αστ. Γουσίου, *Η κατά το Πάγγαιον Χώρα. Τοπογραφία ήθη έθιμα και γλώσσα*, Λειψία 1894, σ. 109.

45. Οι μαθητές αυτοί ήταν: Στέργιος Γιάνος, Κων/νος Ιωαννίδης, Νικόλαος Ζαχαριάς, Δημήτριος Διογ. Ζέλης, Νικόλαος Φοκάς, Νικόλαος Φάκας και Αθανάσιος Τέγος από τις Σέρρες, Τριαντάφυλλος Χ. Κυριάκου και Παγώνης Χ. Κυριάκου από την Κάριανη Καβάλας, Κωνσταντίνος Δήμιου από Νιγρίτα, Βασίλειος Γ. Σιάπκας και Αθανάσιος Οικονομίδης από το Σέμαλο (Μ. Σούλι Ζίχνης), Ιωάννης Βαφεύς από την Καβάλα, Ιωάννης Χρήστου από τη Σύρρα, Λεωνίδας Μπίτσιος από τη Θεσ/νίκη, Άγγελος Γραμματικός από Ροδολαίβος, Ταξιάρχης Χρήσιμος από το Σαρμοσακλί (Πεντάπολη), Ιωάννης Παυλίδης από το Πράβι (Ελευθερούπολη), Γεώργιος Σταυράκας από το Χούμκον.

σε χωριό κοντά στη Θεσσαλονίκη αλλά παύτηκε από τον Μητροπολίτη Θεσσαλονίκης και τις κοινοτικές αρχές με το αιτιολογικό ότι εκφράστηκε κατά της Ορθοδοξίας. Ένας απόφοιτος τοποθετήθηκε υπεύθυνος του Ορφανοτροφείου που είχε ιδρύσει η «Φιλελεήμων Αδελφότης» της πόλης⁴⁶. Μέχρι το Δεκέμβριο του 1876 είχαν διοριστεί δέκα ακόμη τελειόφοιτοι σε διάφορες κοινότητες της περιοχής⁴⁷. Ο Μαρούλης στο βιβλίο του (1879) αναφέρει ότι 50 μαθητές που αποφοίτησαν από το Διδασκαλείο Αρρένων εργάζονταν «έν τοῖς πέριξ καί τοῖς μακράν»⁴⁸. Ο Γ. Χασιώτης αναγράφει ότι είχαν εκπαιδευτεί ως διδάσκαλοι 110 μαθητές εκ των οποίων 13 είχαν σταλεί από το Μαρούλη για να ολοκληρώσουν τις σπουδές τους στη Γερμανία και Ελβετία. Από αυτούς περίπου 50 εξήλθαν ως πρωτοβάθμιοι διδάσκαλοι και εργάζονταν στη Μακεδονία, 5 σε σχολεία της Κωνσταντινούπολης, 3 σε σχολεία της Ηπείρου και ένας στην ελεύθερη Ελλάδα⁴⁹. Με τη λήξη του σχολικού έτους 1881-82 αποφοίτησαν οι διδασκαλιστές της Δ' περιόδου εκπαίδευσης και θα άρχιζε η Ε' περίοδος, που θα την αποτελούσε «ἡ τῶν δοκίμων τάξις». Έως τότε είχαν αποφοιτήσει πάνω από 100 διδάσκαλοι⁵⁰. Τον Ιούλιο του 1883 δημοσίευμα ανέφερε ότι είχαν σπουδάσει 150 δάσκαλοι από τους οποίους οι μισοί εργάζονταν σε διάφορα μέρη: «Σέρραι, Δεμίρ Ίσασάρ, Τζουμαγιά, Νιγρίτη, Σύρπα, Τσερπίτση, Χοῦμκος, Σοχός, Στεφανινά, Τζίντζος, Κοῦτσος, Ταχινός, Ἄηδονοχώριον, Κρούσοβα, Μέργιαννη, Μελένικον, Νευροκόπιον, Σαμφουσκυλί, Λονκουβίκια, Δοβίστα, Σφηλινός, Δράμα, Ροδολεῖβος, Πράβιον, Καβάλα, Ξάνθη, Ἄνδριανούπολις, Καβακλί (Ἀν. Ρωμυλίας) Κωνσταντινούπολη (Γαλατᾶς, Σταυροδρομίον, Ξυλόπορτα, Θεραπεῖα, Ἐργί καποῦ, Βουγιούκ δερέ), Τραπεζοῦς, Γαλάζιον, Βραΐλα, ἔνθα διδασκαλιστής διατηρεῖ ἴδιον ἐκπαιδευτήριον»⁵¹, Ἡπειρος καί τό-

46. Η Αδελφότητα που ιδρύθηκε το 1870 είχε πρόεδρο τον Αναστάσιο Κοντό. Αριθμούσε 350 μέλη και είχε συγκεντρώσει κεφάλαιο 300 λιρών. Ίδρυσε ορφανοτροφείο και τεχνοσχολείο και καθιέρωσε τα δημόσια Κυριακά μαθήματα «χάριν του λαού» που γίνονταν σε αίθουσα δημοτικού σχολείου, εφημ. *Κωνσταντινούπολις*, φ. 1313 της 26-1-1873, σ. 2. Στο ορφανοτροφείο φιλοξενούνταν 12 ορφανά τα οποία επιτηρούσε ένας επιμελητής και τα φρόντιζε μια γυναίκα. Η Αδελφότητα είχε στείλει ένα νέο για σπουδές στη σιδηουργία στη Γερμανία και είχε προχωρήσει στην επίτευξη ενός ακόμη σκοπού της που ήταν η ένωση των ισναφίων της πόλης με την συνένωση μερικών συντεχνιών, Αρχείο ΣΔΕΓ, Αντίγραφο επιστολής πρώην υποπροξένου Σερρών Γ. Ευαγγελίδη, ό.π.

47. L. Papadakis, ό.π., p.

48. «Διακρινόμενοι επί ζώση πίστει εἰς τόν Κύριον, ἐπί ἀνυποκρίτῳ ἐνθουσιασμῷ ὑπέρ τῆς Ἐκκλησίας καί τοῦ ἔθνους καί ἐπί ἐλικρινεῖ ἀφοσιώσει εἰς το ὑψηλόν τοῦ Διδασκάλου λειτουργήματα», Δ. Μαρούλη, ό.π., σ. 8.

49. G. Chassiotis, ό.π., p. 391-92. L. Papadakis, ό.π., p. 79.

50. Εφημ. *Νεολόγος*, φ. 4051 της 2/10/1882, 2 και Γ. Τσιάκα, ό.π., σ. 270.

51. Πιθανόν να ήταν ο «μακεδόνας εκπαιδευτικός Στέφανος Γεωργιάδης» που το 1883 ίδρυσε και διεύθυνε στη Βραΐλα Ρουμανίας το εκπαιδευτήριο «Αθηνά», βλ. Δ. Μ.

σαι ἄλλαι πόλεις καὶ κωμοπόλεις συντηροῦσι τὰ σχολεῖα αὐτῶν διὰ διδασκάλων ἀπὸ τοῦ ἐν Σέρραις Διδασκαλείου»⁵².

Ο ακριβής αριθμός των διδασκάλων αλλά και των διδασκαλισσῶν που αποφοίτησαν δεν είναι γνωστός. Το 1884 ἄλλο δημοσίευμα ἀνεγράφει ὅτι: «Ὅτῳ λειτουργοῦντα τὰ ἐν Σέρραις Διδασκαλεῖα ἀπέλυσαν μέχρι τοῦδε ὑπὲρ τοὺς ἑκατὸν διδασκάλους καὶ τινες δεκάδας διδασκαλισσῶν οἵτινες διδάσκουσι ἐν Μακεδονία, Θράκη, Ἡπείρῳ καὶ ἀλλαχοῦ, πανταχοῦ διακρινόμενοι καὶ ἀγαπώμενοι»⁵³. Τὴν τελευταία χρονιά που λειτούργησαν τα εκπαιδευτήρια του Μαρούλη (1884-85) φοιτούσαν περὶ τοὺς 200 μαθητές. Ἡ κυρίως τάξη του Διδασκαλείου εἶχε 35 μαθητές ἀλλὰ ἀπὸ αὐτοὺς μόνο 5 με 8 ἔμειναν μέχρι το τέλος του σχολικού ἔτους⁵⁴. Μέσα σε αὐτοὺς ἦταν ὁ Κωνσταντῖνος Μπάρτζας ἀπὸ τὴν Νιγρίτα το πτυχίο του ὁποῖο φέρει τὸν ἀύξοντα ἀριθμὸ 164 καὶ ἀναγράφει ὅτι ἀνῆκε στη Ζ΄ περίοδο ἐκπαίδευσης διδασκάλων⁵⁵.

Οι ἀπόφοιτοι ἀντιμετώπισαν πρόβλημα διορισμοῦ που δεν οφείλονταν στὴ παιδαγωγικὴ ἐπαγγελματικὴ τους κατάρτιση ἢ στὴν προσωπικότητά τους ἀλλὰ στο ὅτι ἐκπαιδεύθηκαν ἀπὸ τὸν Δ. Μαρούλη. Μέχρι τὸ 1882 ὁ ΜΦΣΣ ἀλλὰ καὶ οἱ ἐκκλησιαστικὲς ἀρχὲς δεν τοὺς προτειναν στὶς κοινότητες τῆς περιοχῆς γιὰ τὴν πρόσληψή τους. Ἀπὸ τὸ φθόνο καὶ τὸ μῖσος ἐναντίον τοῦ Μαρούλη δημιουργήθηκε σφοδρὸς κατὰ τῶν τελειοφοίτων πόλεμος καὶ διωγμὸς ἐξ αἰτίας τοῦ ὁποῖοι οἱ νεαροὶ δάσκαλοι ἀναγκάζονταν νὰ ἀναζητήσουν ἐργασία ἐκτὸς Μακεδονίας ἢ ἀκόμη καὶ νὰ ἀλλάξουν ἐπάγγελμα. Εἶχε διαδοθεῖ καὶ μὴ φήμη ὅτι μόνο οἱ πρῶτοι ἀπόφοιτοι τοῦ Διδασκαλείου ἦταν ἀξιόλογοι ἐκπαιδευτικοί, γιὰτὶ εἶχαν φοιτήσει στὰ σχολεῖα τῆς πόλης⁵⁶. Αὐτὴ ἡ διάδοση δεν ἦταν ἀληθοφανής, γιὰτὶ στὰ ἴδια τὰ σχολεῖα εἶχε διδάξει ὁ Μαρούλης κατὰ τὰ πρῶτα χρόνια παρουσίας του στὴν πόλη. Τίποτε τὸ μεμπτό δεν εἶχε προκύψει γιὰ τοὺς ἀποφοίτους, γι' αὐτὸ «εἶναι ἄξιον σπουδαίας προσοχῆς τὸ γεγονός ὅτι ἐνῶ πολλοὶ σφοδρότατα κατέκριναν τὸν διδάσκαλον, οὐδεμία ἠκούσθη κατὰ τῶν μαθητῶν φωνή»⁵⁷.

Κοντογεώργη, *Ἡ ἐλληνικὴ διασπορά στὴ Ρουμανία. Ἡ περίπτωση τῆς ἐλληνικῆς παροικίας τῆς Βράϊλας* (περ. 1820-1914), Διδακτορικὴ διατριβὴ στὸ Τμήμα Ἱστορίας καὶ Ἀρχαιολογίας τοῦ Ε.Κ.Π.Α., Ἀθῆνα 2012, σ. 259.

52. Εφημ. *Μη χάνεσαι*, φ. 532 τῆς 27-7-1983, σ. 4.

53. Εφημ. *Ἀνατολικὴ Ἐπιθεώρησης*, φ. 42 τῆς 14-8-1884, σ. 4.

54. Εφημ. *Νεολόγος*, φ. 4861 τῆς 24-7-1885, σ. 3.

55. Α. Δρογαλάς, «Κωνσταντῖνος Μπάρτζας ἐπιφανὴς Νιγριτῖνός δάσκαλος 1867-1951», *Πρακτικὰ Β΄ Ἐπιστημονικοῦ Συμποσίου: Ἡ Νιγρίτα - Ἡ Βισαλτία δια μέσου τῆς ἱστορίας, Νιγρίτα 17-20 Ὀκτωβρίου 1996*, ἐκδ. Δήμου Νιγρίτας, Θεσσαλονίκη 2000, σ. 196.

56. Εφημ. *Μη χάνεσαι*, φ. 532 τῆς 27-7-1883, σ. 4.

57. Εφημ. *Ἀνατολικὴ Ἐπιθεώρησης*, φ. 42 τῆς 14-8-1884, σ. 4.

Η κατάσταση άλλαξε κατά τη διάρκεια της θητείας του Έλληνα προξένου στην πόλη Ναπολέοντα Μπέτσου (1881-83). Η συνεργασία που επεδίωξε με τον Μητροπολίτη Ναθαναήλ προς «άρση των κωλυμάτων» που υπήρχαν εντός της ελληνικής κοινότητας αποκατάστησε και τη σχέση μεταξύ του ΜΦΣΣ και των αποφοίτων του Διδασκαλείου. Ο πρόεδρος του ΜΦΣΣ Δημήτριος Χόνδρος ανέλαβε τότε, για πρώτη φορά, τον διορισμό και την επίβλεψη των αποφοίτων και σύστησε την πρόσληψή τους στις κοινότητες της περιοχής και αλλού, αντί των διδασκάλων του Διδασκαλείου Θεσσαλονίκης που έως τότε πρότεινε⁵⁸. Η αλλαγή του κλίματος που επιτεύχθηκε επηρέασε και τον ίδιο τον Μαρούλη που έκτοτε απολάμβανε της εμπιστοσύνης του Πατριαρχείου και του ΣΔΕΓ των Αθηνών⁵⁹.

Οι απόφοιτοι εκτός του ανταγωνισμού που αντιμετώπισαν, βοηθώντας των τοπικών αρχών, από τους αντίστοιχους αποφοίτους του Διδασκαλείου Θεσσαλονίκης, ήλθαν αντιμέτωποι και έγιναν θύματα των ενδοπαραταξιακών ερίδων των κοινοτήτων όπου εργαζόνταν, καθώς και των οικονομικών συνθηκών και των δυνατοτήτων των κοινοτήτων ως προς την καταβολή του μισθού τους. Επί πλέον είχαν να ξεπεράσουν τη φημολογία του προσηλυτισμού τους που μερικές φορές επέφερε και την απόλυσή τους από τις τοπικές εκπαιδευτικές και εκκλησιαστικές αρχές. Θύμα των παραπάνω καταστάσεων και των ανυπόστατων διαδόσεων έγινε και ο μετέπειτα μητροπολίτης Νευροκοπίου Θεοδώρητος Βασιματζίδης στην πρώτη του επαγγελματική ενασχόληση. Διορισθείς αμέσως μετά την αποφοίτησή του, το 1885 σε σχολείο στο Μελένικο αναγκάστηκε να εγκαταλείψει την θέση του «ένεκα κομματικών σπαράγγων» και όταν στη συνέχεια προσλήφθηκε σε σχολείο στο Στάνο Αρδαμερίου «καταδιώχθηκε» από το επίσκοπο Αρδαμερίου και μετέπειτα Μητροπολίτη Κοζάνης Κωνσταντίνο, «ως μαθητής του Μαρούλη». Ο Θεοδώρητος έγραψε ότι η περίπτωση του ήταν πολύ χαρακτηριστική, γιατί ο ίδιος μητροπολίτης που τον απέλυσε, 18 χρόνια αργότερα ως συνοδικός, τον πρότεινε για να γίνει μητροπολίτης Νευροκοπίου⁶⁰. Μεγάλο ζήτημα είχε δημιουργηθεί και στη Θάσο. Το Φεβρουάριο του

58. Εφημ. *Νεολόγος*, φ. 1050 της 2-10-1882, σ. 2. Ι. Μπάκα, ό.π., σ. 174 και εφημ. *Μη χάνεσαι*, φ. 532 της 27-7-1883, σ. 3.

59. Εφημ. *Μη χάνεσαι*, φ. 492 της 2-6-1883, σ. 3. Μετά από πρόσκληση του προξένου Μπέτσου ο Μαρούλης υπέβαλε πολυσέλιδο κείμενο παρατηρήσεων επί του σχεδίου οργάνωσης τριών ημιτελών Διδασκαλείων που σχεδίαζε να ιδρύσει ο ΣΔΕΓ στη Μακεδονία. Αρχείο ΣΔΕΓ, φ/Ε/7, αριθ. πρωτ. 150/5-8-1882.

60. Νευροκοπίου Θεοδώρητος, «Ιστορικά τινες πληροφορίες περί της ενταύθα ορθόδοξου ελληνικής κοινότητος από της εμφανίσεως του βουλγαρικού ζητήματος και εντεύθεν», επιμ. Στιλπ. Κυριακίδου, *Μακεδονικά* 2 (1951) 452.

1885 ο Έλληνας πρόξενος στην Καβάλα σε επιστολή του στο Υπουργείο Εξωτερικών ανέγραφε ότι τα σχολεία της Θάσου δεν λειτουργούσαν και αυτό οφείλονταν «τοῖς κατοίκοις οἵτινες ἀφ' οὗ ἠγέρθησαν ὑπόνοιαι ἐπὶ προτεσταντισμῷ κατὰ τῶν μαρουλιστῶν διδασκάλων δέν ἐφρόντισαν τελεσφόρως περὶ ἀντικαταστάσεως αὐτῶν ἀλλ' ἔκλεισαν πολλὰ σχολεῖα»⁶¹.

Άλλες δύο απολύσεις αποφοίτων από εκκλησιαστικές αρχές είναι γνωστές, που μάλλον οφείλονταν στον ανυπότακτο χαρακτήρα και την κριτική σκέψη που είχαν αυτοί καλλιιεργήσει εντός του Διδασκαλείου. Η μια, όπως προαναφέραμε, από την Μητρόπολη Θεσσαλονίκης σε ένα από τους πρώτους αποφοίτους του Διδασκαλείου και η άλλη το 1884 από την Μητρόπολη Σερρών στο διδάσκαλο Ανέστη, ύστερα από κατηγορίες που προσήψε εναντίον ο μητροπολίτης Δράμας για περιφρόνηση των εικόνων και του κλήρου και δημόσια προσβολή του αντιδωρου και των εκκλησιαστικών τύπων και θεσμών⁶².

Οι πληροφορίες που έχουμε δείχνουν ότι ο Μαρούλης στοργικά φρόντιζε τους μαθητές του τόσο κατά την διάρκεια των σπουδών όσο και κατά την αποφοίτησή τους, γι' αυτό και οι μαθητές εκτός του σεβασμού ήταν και ευγνώμονες προς αυτόν. Όσοι διέπρεπαν και αντιμετώπιζαν οικονομική αδυναμία καταβολής διδάκτρων, τους παρείχε υποτροφία, και όσοι αρίστευαν τους έστελνε για περαιτέρω σπουδές στο εξωτερικό (Αθ. Πίσυνος, Γ. Χρυσόστομος, Κ. Σγουρός). Τους αποφοίτους τους βοηθούσε στο διορισμό προτείνοντάς τους σε γνωστούς και φίλους. Άλλωστε ο εκπαιδευτικός σχεδιασμός του ήταν να υπάρξει συνεχής σύνδεση των αποφοίτων με το Διδασκαλείο και ανάλογα με την εξέλιξή τους να λαμβάνουν τους βαθμούς του Αστυδιδασκάλου. Μερικά από τα παραδείγματα που υπάρχουν είναι οι διορισμοί των πρώτων αποφοίτων σε μέρη με βλαχόφωνους πληθυσμούς στη περιοχή των Σερρών (Τζουμαγιά και Πορόια) όπου υπήρχαν σχέσεις με τους υποστηρικτές και συγγενείς του αδελφού Κοντού. Επίσης ο Καβαλιώτης Γεώργιος Καρατζάς στις αναμνήσεις του αναγράφει ότι με το θάνατο του πα-

61. Κ. Λυκουρίνου, «Η πολιτική κατάσταση του 1885 στη Θάσο», *Θασιακά* 6 (1989) 122. Γ. Χ. Χαλκιάς, *Η εκπαιδευτική δραστηριότητα στη Θάσο κατά την ύστερη περίοδο της Τουρκοκρατίας (1813-1912)*, εκδ. Δ. Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη 2015, σσ. 213-214.

62. Αρχείο ΣΔΕΓ, Επιστολή του προξένου Ν. Φουντούλη προς πρόεδρο Κ. Παπαρηγόπουλο, αριθ. 190 της 7-9-1884. Στην επιστολή αναγράφεται ότι ο Μαρούλης «ἐπὶ τῷ ἀκούσματι τῆς παύσεως τοῦ Ἀνέστη ἐθρασύνθη σφόδρα καὶ ἤρξατο ὑβρίζων τὸν Μητροπολίτην Σερρών, τοὺς καθηγητὰς καὶ διδασκάλους τῆς πόλεως, τοὺς ἐφόρους καὶ πάντας ἐν γένει τοὺς οἰονδήποτε φιλοτιμούμενους εἰς τὴν πρόοδον τῶν σχολείων τῆς πόλεως. Δυστυχῶς ὁ κ. Μαρούλης ἐξετραχύνθη πλειότερον κατὰ τοῦ Μητροπολίτου Σερρών, διαδόσας κατ' αὐτοῦ σύν ἄλλοις, ὅτι δῆθεν εἰς ἡλικίαν δεκαετῆ εἶχεν ἀσπασθὴ τὸν Ἰσλαμισμόν, περιτιμηθεὶς, καὶ κατόπιν πάλιν ἐπανήλθε, γενόμενος καλόγερος».

τρός του και την αδυναμία καταβολής των διδάκτρων ο Μαρούλης του χορήγησε υποτροφία για συνέχιση των σπουδών του και όταν αποφοίτησε «τῆ συστάσει του» διορίστηκε αμέσως διευθυντής του Κεντρικού Παιδαγωγείου Τραπεζούντος όπου «γυμνασιάρχης του φροντιστηρίου εἶτον ο Ιωάννης Βεργάδης διακεκρωμένος φιλόλογος και φίλος θερμός του Μαρούλη»⁶³.

Το καλοκαίρι του 1884, όταν σταμάτησε η ετήσια χορηγία που λάμβανε από τη Γερμανία, ο Μαρούλης συνομιλούσε με τον Έλληνα Πρόξενο Ν. Φουντούλη για εγχώρια οικονομική στήριξη. Εκτός από τη χρηματική υποστήριξη ζήτησε να αναλάβει ο ΣΔΕΓ από την Αθήνα να διορίσει τους 50 μαθητάς του Διδασκαλείου «εις διαφόρους θέσεις ἀναλόγως τῶν δυνάμεων αὐτῶν ἤτοι τούς μὲν ἰκανοτέρους ὡς διευθυντάς δημοτικῶν σχολείων τούς δέ λοιπούς ὡς βοηθούς»⁶⁴.

Ο επαγγελματισμός των αποφοίτων και οι κοινωνικές και θρησκευτικές σχέσεις που ανέπτυσαν ήταν άξιες θαυμασμού και εγκωμίων: «Οἱ ἀπό τοῦ Διδασκαλείου διδάσκαλοι διδάσκουσιν ἐν τοῖς σχολείοις τῶν κοινοτήτων ἅπαντα τά μαθήματα, συναναστρέφονται πρὸς τούς κατοίκους καί οἱ πάντες μαρτυροῦσιν ὅτι οὗτοι οὐ μόνον τά θρησκευτικά χρέη αὐτῶν ὡς χριστιανοὶ ὀρθόδοξοι ἐκτελοῦσιν, ἀλλά καί πράγματι χριστιανοὶ θερμοὶ εἶνε, ἰσχυρά στηρίγματα της πατρώας θρησκείας. Πολλοὶ τῶν διδασκάλων τούτων εἶνε καί ψάλται ἐν ταῖς ἐκκλησίαις, διαλέγονται μέ τούς ἱερεῖς, διαλέγονται πρὸς τούς γονεῖς καί ἐκθέτουσι τὰς ἰδέας αὐτῶν καί πρὸς τούς ἐκασταχοῦ ἀρχιερεῖς»⁶⁵.

Το υψηλό μορφωτικό επίπεδο και η πνευματική και ηθική συγκρότηση της προσωπικότητάς τους αναβάθμισε και καταξίωσε τον διδασκαλικό θεσμό και έφερε ανάλογες οικονομικές απολαβές: «...Πανταχοῦ οὗτοι τὰς ἀρίστας καταλείπουσιν ἐντυπώσεις, νέαν ἐγκαινίζουσιν ἐν ταῖς σχολαῖς ἐποχήν, καθίστανται προσφιλέστατοι. Οὗτοι δέ εἶναι ἐκεῖνοι, οἵτινες, δυνατὸν εἶπεῖν, τὸ ἀδίκως ἐξευτελισθέν καί ἐκπεπτωκὸς ὑψηλὸν δημοδιδασκαλικὸν ἔργον ἀνύψωσαν ἐσχάτως εἰς καλὴν τινα θέσιν. Οἱ τοιοῦτοι διδάσκαλοι εἶναι σήμερον περιζήτητοι, καί τοῦτο ἀποδεικνύουσι τα πράγματα. Τινὲς λαμβάνουσιν ἐτήσιον μισθὸν ὑπὲρ τὰς 100 λίρας ὀθωμανικὰς, μισθὸν, ὃν λαμβάνουσιν οἱ τελειόφοιτοι τοῦ Ἐθνικοῦ ἡμῶν Πανεπιστημίου. Ἄλλοι ὅμως εἶναι τοσοῦτον γενναῖοι, ὥστε προτιμῶσι νὰ ἐργάζωνται ἐν τινι γωνίᾳ τῆς Μακεδονίας ἀντὶ 20 μόνον λιρῶν. Δέν ὑπάρχει παράδειγμα καθ' ὃ εἷς τῶν διδασκάλων τούτων ἀπελύθη ἀπὸ τινος θέσεως καί ἂν τις δηλώσῃ ὅτι θέλει ν' ἀπέλθῃ, προξενεῖ εἰς τὴν κοι-

63. Ροδομέτωφ, ὀ.π., σ. 378.

64. Αρχεῖο ΣΔΕΓ, Επιστολή Έλληνα προξένου Ν. Φουντούλη, ὀ.π.

65. Εφημ., *Μη χάνεσαι*, φ. 532 της 27-7-1883, σ. 4.

νότητα άπαραμύθητον λύπην»⁶⁶.

Θετικά δημοσιεύματα υπάρχουν για τις απόφοιτες του Διδασκαλείου Θηλέων που καθοριστικά συνέβαλαν στην ευρεία εξάπλωση και λειτουργία των νηπιοπαρθεναγωγείων στην περιοχή: «Διά τῆς ἀπολύσεως τῶν πρώτων διδασκαλισσῶν νέον επέπνευσεν εἰς τὰς περὶ τὰς Σέρρας κοινότητα ἐκπαιδευτικόν πνεῦμα»⁶⁷ και «ἡ Καβάλα, ἡ Θάσος, ἡ Ἀλιστράτη, τό Μελένικον, ἡ Τζουμαγιά καί ἄλλαι κωμοπόλεις ἀπό πολλοῦ ἔχουσι παραδεδομένην τήν θήλειαν νεολαίαν αὐτῶν εἰς τὰς ἀγκάλας ἀποφοίτων τοῦ ἐν Σέρραις Διδασκαλείου, ἐν ᾧ μορφοῦνται λίαν δεξιῶς»⁶⁸.

Από το σύνολο αποφοίτων διδασκάλων του Διδασκαλείου που εντοπίσαμε κατά την έρευνά μας προκύπτει ότι άλλοι άσκησαν το επάγγελμα του διδασκάλου για 40 και πλέον χρόνια και άλλοι σύντομα ή και αργότερα το εγκατέλειψαν⁶⁹. Από αυτούς κάποιοι πραγματοποίησαν περαιτέρω σπουδές και άσκησαν νέο επάγγελμα, όπως ο Αθ. Αργυρός και ο Γ. Τσιάκας (δικηγόροι), ο Θεοδώρητος Βασιματζίδης (ιερέυς-μητροπολίτης), Ι. Ιωαννίδης (φιλόλογος), άλλοι διορίστηκαν σε δημόσια οθωμανική υπηρεσία, όπως ο Ηλίας Μονόχειρ και ο Δανιήλ Ζάκου (δικαστές) και κάποιοι άσκησαν ελεύθερα επαγγέλματα, όπως ο Στ. Πολύκριτος (δημοσιογράφος) και ο Αστ. Γούσιος (βιβλιοπώλης-τυπογράφος).

Πολλοί απόφοιτοι αξιοποίησαν τον εξαίρετο παιδαγωγικό και εγκυκλοπαιδικό καταρτισμό τους και την γνώση της Γερμανικής γλώσσας, μεταφράζοντας συγγράμματα και συγγράφοντας οι ίδιοι διδακτικά εγχειρίδια για τους μαθητές των δημοτικών και αστικών σχολών, μετακενώνοντας τα σύγχρονα ευρωπαϊκά παιδαγωγικά συστήματα διδασκαλίας στην εκπαίδευση στις περιφέρειες της Ηπείρου, Μακεδονίας και Θράκης. Σχολικά βιβλία εξέδωσαν οι: Αθ. Αργυρός, Γ. Τσιάκας που έλαβε και το βραβείο του καλύτερου διδακτικού βιβλίου θρησκευτικών σε διαγωνισμό στη Κωνσταντινούπολη, Κ. Βλούσος, Γ. Αφίδης, Αστ. Γούσιος, Ευαγ. Δούκας, Ν. Δρίτσος, Ι. Β. Ιωαννίδης, Γ. Καρατζάς, Δ. Παπαζαχαρίου, Στ. Στερεός Γ. Στιβαρός. Εκδότες και διευθυντές εφημερίδων και περιοδικών διετέλεσαν οι: Αθ. Αργυρός, Κ. Βλούσος, Ι. Β.

66. Εφημ. *Μη Χάνεσαι*, φ. 532 της 27-7-1983, σ. 4.

67. Εφημ. *Ανατολική Επιθεώρησης*, φ. 42 της 14-8-1884, σ. 4.

68. Εφημ. *Μη χάνεσαι*, φ. 587 της 8-10-1983, σ. 3.

69. Αρχές του 20^{ου} αιώνα, ο επιθεωρητής Ευθύμιος Μπουντώνας σε έκθεσή του (Μάρτιος του 1907) για το διδακτικό προσωπικό της Μακεδονίας ανέγραφε ότι ελάχιστοι ήταν απόφοιτοι των διδασκαλείων Σερρών και Θεσσαλονίκης, βλ. Χ. Ανδρεάδη, *Εκθέσεις προξενικές εκπαιδευτικές-εκκλησιαστικές και λοιπά έγγραφα του 19^{ου} και των αρχών του 20^{ου} αιώνα για τον υπόδουλο και μη ελληνισμό*, εκδ. Αφοί Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη 2013, σ. 588.

Ιωαννίδης, Γ. Καρατζάς και Στ. Πολύκριτος.

Οι περισσότεροι συμμετείχαν στην πνευματική, πολιτιστική και κοινωνική ζωή του τόπου όπου εργάστηκαν και έγιναν φορείς του εκπαιδευτικού ιδεολογικού μηχανισμού του ελληνικού κράτους στις υπόδουλες περιοχές της Μακεδονίας και Θράκης. Είχαν ενεργό συμμετοχή και εθνικό ρόλο στην καταπολέμηση των ξένων προπαγανδών, στη διάδοση της ελληνικής γλώσσας στα σλαβόφωνα χωριά και στην καλλιέργεια του ελληνικού φρονήματος⁷⁰. «Αληθινούς εθναποστόλους» τους ονομάζει ο Έλληνας πρόξενος Σερρών, ο Αντώνιος Σακτούρης, για την εργασία που επιτελούσαν, στο βιβλίο των αναμνήσεών του⁷¹.

Ειδικά για την εθνική εργασία, το ρόλο και τη προσφορά τους στην περιοχή των Σερρών ο Γ. Τσιάκας αναφέρει τα εξής: εάν το διαμέρισμα των Σερρών δεν διέτρεχε κανένα κίνδυνο από τον Βουλγαρισμό, σε αντίθεση με ό,τι συνέβαινε σε άλλα μέρη όπου οι ενέργειές τους είχαν σπουδαία αποτελέσματα, αυτό οφείλονταν κατά πολύ στην εργασία που γινόταν στο Διδασκαλείο και στη δράση των εκπαιδευθέντων διδασκάλων που «κατεστήσαν αληθώς τας Σέρρας έρμυμόν προπύργιον κατά τών Βουλγαρικών έπιδρομών καί άρπαγών»⁷². Η άποψή του αυτή αποδεικνύεται και από βουλγαρικές πηγές οι οποίες αναφέρουν ότι κατά τις δεκαετίες 1880 και 1890 οι προσπάθειες της Εξαρχικής διείσδυσης στην περιοχή της Ανατολικής Μακεδονίας είχαν αποτύχει εξαιτίας της ισχυρής ελληνικής επίδρασης που υπήρξε⁷³.

Λιγιστά πρόσωπα αυτού του σώματος των εκπαιδευτικών ήταν έως σήμερα γνωστά, κυρίως των πιο επιφανών. Η έρευνα και η αναζήτησή μας έδωσε ένα ικανοποιητικό αριθμό προσώπων οι περισσότεροι των οποίων (το 75% του συνόλου) κατάγονται από την πόλη και την περιοχή των Σερρών. Στη συνέχεια παρατίθενται ονομαστικοί κατάλογοι και όσες πληροφορίες συγκεντρώθηκαν: α) των πρώτων αποφοίτων του Διδασκαλείου, β) των μαθητών-διδασκालιστών που φοιτούσαν το σχο-

70. Σ. Βούρη, *Εκπαίδευση και εθνικισμός στα Βαλκάνια. Η περίπτωση της βορειοδυτικής Μακεδονίας 1870-1904*, εκδ. Παρασκήνιο, Αθήνα 1992, σ. 158.

71. Αν. Σακτούρη, ό.π., σ. 49.

72. Γ. Τσιάκας, ό.π., σ. 270.

73. Ζ. Markova, *Η βουλγαρική Εξαρχία 1870-1879*, εκδ. Βουλγαρικής Ακαδημίας Επιστημών (βουλγαριστί), Σόφια 1989, σ. 73. Γ. Τουσίμη, «Αναφορές στην προσωπικότητα του Μητροπολίτη Δράμας Χρυσοστόμου στα αρχεία της Εξαρχίας» στο: *Δήμος Δράμας, Η Δράμα και η περιοχή της. Ιστορία και πολιτισμός. Γ' Επιστημονική Συνάντηση, Δράμα 21-24 Μαΐου 1998*, έκδ. ΔΕΚΠΟΤΑ, Δράμα 2002, σ. 541. Ι. Μπεράτη, «Η Προσοτσάνη και η ευρύτερη περιοχή της με τα μάτια του Γκεόργκι Στρέζοφ στα τέλη του 19^{ου} αι. Παρατηρήσεις, σχόλια, συμπεράσματα για το παρελθόν, το παρόν και το μέλλον», στο: *Πρακτικά 1^{ου} Επιστημονικού Συνεδρίου: Η Προσοτσάνη και η ιστορία της (4-6 Μαΐου 2018)*, Προσοτσάνη 2019, σσ. 229-233.

λικό έτος 1874-75 και γ) των αποφοίτων διδασκάλων του Διδασκαλείου. Ο κατάλογος των αποφοίτων διδασκάλων δεν θεωρείται πλήρης και επιδέχεται συμπλήρωση. Αντίστοιχη έρευνα και αναζήτηση που έγινε για τις απόφοιτες του Διδασκαλείου Θηλέων είχε πενιχρά αποτελέσματα⁷⁴.

Α. Οι επτά αποφοιτήσαντες από το Διδασκαλείο ως διδάσκαλοι το 1874 (με τη σειρά αναγραφής τους στο μαθητολόγιο)

- Τοιάκας Ι. Γεώργιος από τη Νιγρίτα. Δίδαξε αρχικά σε σχολεία της Τζουμαγιάς και τη σχολική χρονιά 1882-83 στη Σχολή της Παναγιάς στην Κωνσταντινούπολη. Συμμετείχε στον Καραπάνειο αγώνα που προκήρυξε το 1880 ο Φιλολογικός Σύλλογος Κωνσταντινούπολης για συγγραφή διδακτικών βιβλίων στο μάθημα των θρησκευτικών με την εργασία «Αγιογραφικά ιστορία»⁷⁵. Η εργασία του βραβεύτηκε και με-

74. Μόνο τρεις απόφοιτες του Διδασκαλείου Θηλέων βρέθηκαν: α) η Φανή Βούρλιου από τις Σέρρες. Δίδαξε σε σχολεία της Καβάλας, βλ. Μητροπολίτη Φιλίππων Προκοπίου, «Η εκπαίδευσις εις την Καβάλα» *Πρακτικά Α΄ Τοπικού Συνεδρίου Η Καβάλα και η περιοχή της*, εκδ. Ινστιτούτου Μελετών Χερσονήσου Αίμου, Θεσσαλονίκη 1980, σ. 62, β) η Μαριέττα Σπανού από τις Σέρρες. Τη σχολική χρονιά 1913-14 δίδασκε στο Δούμπειο Νηπιαγωγείο Σερρών, έχοντας προϋπηρεσία 20 ετών, Ι.Α.Μ., Γ.Δ.Μ., φ. 55, Στατιστική πληθυσμού και εκπαίδευσης περιοχής Σερρών-Νιγρίτης και γ) η Μαρία Δρότσιου. Τη σχολική χρονιά 1883-84 διορίστηκε διευθύντρια του Παρθενιαγωγείου-Νηπιαγωγείου Νιγρίτας. Τη σχολική χρονιά 1891-92 εξακολούθησε να διδάσκει στη Νιγρίτα, Αρχείο Υπουργείου Εξωτερικών, φ. 1892/Επιτροπή προς ενίσχυσιν της Εκκλησίας και Παιδείας, «Έλεγχος διδασκαλικός τοῦ προσωπικοῦ τῶν ἐν τῇ περιφερείᾳ τοῦ Προξενείου Σερρῶν λειτουργούντων ἑλληνικῶν σχολείων, 6-3-1892» (στο εἶξ Ἀ.Υ.Ε., φ. 1892). Θεωρούνταν πεπειραμένη και φιλόπονος, εφημ. *Μη χάνεσαι*, φ. 587 της 8-10-1983, σ. 3.

75. Ο διαγωνισμός για το μάθημα των θρησκευτικών προκηρύχθηκε από την Εκπαιδευτική Επιτροπή του Συλλόγου το 1880. Την επιτροπή κρίσεως του Καραπάνειου Αγώνα, όπως ονομάζονταν από το όνομα του χρηματοδότη τραπέζιτη Κωνσταντίνου Καραπάνου, την αποτελούσαν οι εκπαιδευτικοί: Κ. Ξανθόπουλος ως πρόεδρος, Ηρ. Βασιάδης, Χρ. Χατζηχρίστου, Αθ. Θεοδωρίδης, Ν. Παρανίκας μέλη, Αβρ. Μαλιάκας γραμματέας και εισηγητής Θεμ. Σαλτέλης, βλ. *Γενικόν Πρόγραμμα Εκπαιδευτικῆς Επιτροπῆς, Ο ἐν Κῶν/πόλει Ἑλληνικός Φιλολογικός Σύλλογος*, 14 (1884) 87-89. Ο Τοιάκας έστειλε στην επιτροπή την εργασία του σε πέντε φυλλάδια. Τα τέσσερα πρώτα έφεραν τον τίτλο «Αγιογραφικά ιστορία» και το πέμπτο με οδηγίες προς τους διδάσκοντες είχε τίτλο: «Οδηγητική πραγματεία». Τα φυλλάδια είχαν αποσταλεί ανωνύμως αναγράφοντας μόνο επί του εξωφύλλου, ως κοινό γνώρισμα, το ρητό: «Εγώ εἰμί ὁ ἄρτος τῆς ζωῆς, ὁ ἐρχόμενος πρὸς με οὐ μὴ πεινάσῃ καὶ ὁ πιστεύων εἰς ἐμέ οὐ διψάσῃ πώποτε» (Ιωάν. ζ' 35).

Η κρίση της επιτροπῆς ανέφερε ότι: «Ἡ “Οδηγητικῆ πραγματεία” συγκεκμημένη ἐκ μιᾶς καὶ πεντήκοντα σελίδων εἰς β' κοινουῦ γραφικοῦ χάρτου συντεταγμένη μὲν ἐστὶν ἐπὶ τῆ βάσει, ὡς αὐτός ὁ συγγραφεὺς ὁμολογεῖ, ὁμοίων συγγραμμάτων δοκίμων Γερμανῶν παιδαγωγῶν καὶ ἄλλων μὲν, μάλιστα δὲ τῆς ὑπὸ Kehr «Praxis der Volksschule» καὶ τῆς ὑπὸ Schütze «Evangelische Schulkunde», ἐξ οὗ πολλά αὐτολεξεῖ μεταφράσας παρέλαβεν, ἀλλ' ὅμως δὲν ἠκολούθησεν ἀβασανίστως πᾶσι τοῖς παρ' ἐκείνοις, ἀλλ' ἐκ τῆς ἰδίας ἐαυτοῦ ὀδηγοῦμενος διδασκαλικῆς πείρας ἐξελέξατο ἐξ αὐτῶν τὰ πρὸς τὸν σκοπὸν τεί-

τά την έγκρισή της από την Ιερά Σύνοδο της Εκκλησίας της Ελλάδας τυπώθηκε και κυκλοφόρησε με τον τίτλο: *Ιερά Ιστορία μετά ρητών, σε τρεις κύκλους προς χρήση των δημοτικών σχολείων*, Εν Αθήναις 1881. Ταυτόχρονα κυκλοφόρησαν και οδηγίες για τους διδάσκοντες με τον τίτλο: *Οδηγητικόν δοκίμιον προς τελεσφόρον διδασκαλίαν της εις τρεις κύκλους διηρημένης Ιεράς Ιστορίας μετά ρητών*, Εν Αθήναις 1881⁷⁶. Τον Ιούλιο του 1883 έδωσε με επιτυχία στην Αθήνα απολυτηρίους εξετάσεις Γυμνασίου για την εισαγωγή του στη Νομική Σχολή του Πανεπιστημίου Αθηνών⁷⁷. Μετά την αποφοίτηση από τη Νομική εργάστηκε ως δικηγόρος στην Αθήνα. Το 1890 διετέλεσε Γενικός Γραμματέας της Φιλόπτωχου Μακεδονικής Αδελφότητας⁷⁸. Στο *Ημερολόγιο της Ανατολής* του 1883 δημοσιεύθηκε το σημαντικό σε πληροφορίες άρθρο του «Μονογραφία περί Σερρών».

- Ιάκωβος Μοσχίδης από το Ροδολείβος.
- Στέφανος Γεωργίου από το Βελβενδό.
- Στέργιος Βαφειάδης από την Τζουμαγιά.
- Σταύρος Σταύρακας από τον Χούμνον.
- Αθανάσιος Παπαϊωάννου από την Προβίστα.
- Χριστόδουλος Σμαγάδης από τη Νιγρίτα. Αναγράφεται και ως Σμάγδης. Μετά την αποφοίτησή του ο Μαρούλης, βλέποντας το πρακτικό του πνεύμα, τον προσέλαβε διευθυντή στο εμπορικό κατάστημα που

νοντα παραλιπών μὲν τὰ παρ' ἡμῖν μὴ ἀριόττονα, προσθεῖς δὲ καὶ τινὰ παρ' ἐκείνοις ἐλλείποντα· τὰ δὲ παρ' αὐτῶν εἰλημμένα πρὸς τὰ καθ' ἡμᾶς μεθαρμόσας καὶ μεταβαλὼν, οἰκονομήσας δὲ καὶ διατάξας τὴν ὕλην καθ' ὃν τρόπον αὐτὸς ἀρμοδιώτερον ἐνόμισεν· ἅπερ ἀριδίλως μαρτυροῦσιν ὅτι ὁ φερέπονος συγγραφεὺς σπουδαίως μὲν περὶ το θέμα διέτριψε, καλῶς δὲ καὶ ἐπισταμένως τὰς Ἁγίας Γραφὰς ἐμελέτησεν, ἀκριβῶς δὲ κατὰ τὸ δυνατόν αὐτῷ τὰ περὶ τὴν διδασκαλίαν τῶν θρησκευτικῶν μαθημάτων παρὰ τοῖς Γερμανοῖς πρὸς τὰ ἡμέτερα παρέβαλε, καὶ οὕτω καὶ ὑπὸ τῆς ἐμπειρίας ἀγόμενος ἐπεχείρησε τῆ συγγραφῆ τῆς τε πραγματείας ταύτης καὶ τῶν ἀγιογραφικῶν αὐτοῦ ἱστοριῶν, ἅπερ λίαν ἐπιτυχῶς διεξήγαγε σύμμετρον καὶ ἄρτιον ἀπαρτίσας ἔργον ἐφ' ᾧ ἡ ἐπιτροπὴ ἀπὸ καρδίας συγχαίρει αὐτῷ ...καὶ τὸ χρηματικὸν ἀπονέμει γέρας διὰ τὴν εἰς πάντα εὐδοκίμησιν καὶ τὴν ἀκριβῆ τῶν ὅρων τοῦ ἀγῶνος ἐκπλήρωσιν ...συγχαίρουσα ἡμᾶ ἀπὸ καρδίας καὶ εὐχομένη νὰ ἴδῃ ὡς τάχιστα ἐκδεδόμενα εἰς φῶς τὰ ἔργα πρὸς ὠφέλειαν τῶν διδασκομένων καὶ ὀδηγίαν τῶν διδασκόντων». *Ἐκθεσις Ἐκπαιδευτικῆς ἐπιτροπῆς, Ο ἐν Κων/πόλει Ἑλληνικὸς Φιλολογικὸς Σύλλογος*, 15 (1884) 106-113.

76. Φ. Ηλιοῦ-Π. Πολέμη, ὀ.π., τομ. Β', σ. 1393. Η *Ιερά Ιστορία* επανεκδόθηκε ἄλλες ἐξί φορές μέχρι καὶ το 1890. Σύσταση για αγορά του βιβλίου έγινε στη θρησκευτικὴ εφημερίδα *Σιών*, φ. 74 της 14-7-1882, σ. 4.

77. «...διδάσκαλος Γεώργιος Τσιάκας ἐκ τῶν ἀρίστων μαθητῶν τοῦ ἐν Σέρραις Διδασκαλείου Μαρούλης, εὐφρέστατος Μακεδὼν νεανίας, καταρτισμένος εἰς τὴν γλῶσσαν ὅσον ὀλίγοι καθηγηταὶ μας, προτιθέμενος νὰ δώσῃ ἀπολυτηρίους ἐξετάσεις Γυμνασίου καὶ νὰ ἐγγραφῆ ὡς φοιτητὴς Πανεπιστημίου», εφημ. *Μη χάνεσαι*, φ. 520 της 10-7-1883, σ. 3 καὶ φ. 575 της 22-9-1883, σ. 4.

78. Ελ. Κατσιώπη, ὀ.π., σ. 314.

λειτούργουσε στο κέντρο της πόλης επί της οδού Ορτά Τσαρσί αριθ. 45. Το κατάστημα πουλούσε οικιακά σκεύη, είδη ραπτικής, διάφορα ψιλικά αλλά και βιβλία, καθώς και βιολιά τα οποία ενοικίαζε για εκμάθηση του οργάνου στους διδασκαλιστές του Διδασκαλείου. Ο Σμαγάδης φέρεται να εργάστηκε και ως τυπογράφος στο τυπογραφείο των Διδασκαλείων, τυπώνοντας βιβλία και φυλλάδια με τη χειροκίνητη τυπογραφική μηχανή που έφερε ο Μαρούλης από τη Γερμανία⁷⁹.

Β. Οι εξήντα ένας μαθητές που φοιτούσαν ως διδασκαλιστές το 1874-75⁸⁰ (με τη σειρά αναγραφής τους στο Μαθητολόγιο)

- Βασίλειος Κ. Καρύδας από την Προβίστα.
- Ανέστης Νικολάου από την Κάργιανη Καβάλας. Εργάστηκε στο Διδασκαλείο την περίοδο 1882-84 διδάσκοντας το μάθημα των Λατινικών. Ήταν μελετηρότατος με πολλές γνώσεις⁸¹. Το 1903 στο Νεοχώρι Θεσσαλονίκης εργαζόταν ως διευθυντής των εκεί εκπαιδευτηρίων.
- Λεωνίδα Μάλαμας από το Πράβι.
- Γεώργιος Μ. Γούναρη από τη Σύρρα.
- Αθανάσιος Γιαννακού Υφαντής από τη Νιγρίτα⁸².

79. Ν. Ρουδομέτωφ, ό.π., σ. 392. Π. Πέννα, *Ιστορία των Σερρών*, Σέρρες 1966, σ. 400, σημ. 4. Το τυπογραφείο λειτούργησε κατά τα έτη 1878 και 1879. Είναι γνωστό ότι τύπωσε 6 βιβλία, ένα δίφυλλο αναγγελίας εφημερίδας και για ένα διάστημα την εφημερίδα με το τίτλο *Μακεδονία* και υπότιτλο *Εφημερίς του Λαού* ιδιοκτησίας των Διδασκαλείων. Ν. Χριστιανόπουλου, *Ελληνικές εκδόσεις Μακεδονικών πολέων πλην Θεσσαλονίκης επί Τουρκοκρατίας. 1759-1913. Καταγραφή, βιβλιογραφία-προσωπογραφία*, εκδ. Ιστορικού και Λογοτεχνικού Αρχείου Καβάλας, Καβάλα 2000, σ. 34-40. Τ. Καραναστάση, «Ο Δ. Μαρούλης και η εφημερίδα Μακεδονία των Σερρών (1878). Ζητήματα ιστορίας των πρώτων σεραϊκών εκδόσεων», *Σεραϊκά Ανάλεκτα* 2 (1993-1994) 127-149. Γ. Αψηλίδη, «Ο έλεγχος της διαχείρισης του κοινοτικού Νοσοκομείου Σερρών το 1874», *Σεραϊκά Σύμμεικτα* 2 (2013) 394-395.

80. Από τους υπόλοιπους 14 μαθητές που φοιτούσαν χωρίς την υποχρέωση να ακολουθήσουν το διδασκαλικό επάγγελμα ο Κων/νος Α. Δόσκος από τις Σέρρες μετέφρασε και εξέδωσε το βιβλίο: Βίκτωρος Ουγκώ, *Απομνημονεύματα (Choses vues)*, Αθήνα 1887. Ηλιού-Πολέμη, ό.π., τόμος Β', σ. 2017. Γνωστά ως προς το όνομα, είναι τα αδέρφια Κώστας και Χρήστος Κοντός, γιοί του αντιπροέδρου Αθανασίου Κοντού καθώς και ο Ιωάννης Σ. Σνοκ γιος του ιατρού Σπύρου Σνιόκ, βλ. Ταχινόσλη, *Σεραϊκές οικογένειες 19^{ος} αιώνας-1913*, Σέρρες 2013, σ. 300.

81. Ν. Ρουδομέτωφ, ό.π., σ. 388.

82. Ο Παπακυριάκου αναφέρει ως μαρουλιστή ένα δάσκαλο Υφαντή χωρίς όνομα, βλ. Κ. Παπακυριάκου, *Ιστορία του Νομού Σερρών. Από αρχαιότατων χρόνων μέχρι της απελευθερώσεώς του το 1912-1913*, Θεσσαλονίκη, 2013, σ. 547. Ενδεχομένως να μην πρόκειται για τον ίδιο αλλά για άλλο δάσκαλο με τον ίδιο επώνυμο, τον Θωμά Χρ. Υφαντή από τις Σέρρες που τη σχολική χρονιά 1913-14 εργαζόταν στην Δημοτική Σχολή Καμενικίων Σερρών ως διευθυντής. Αυτός αναγράφεται στις εκπαιδευτικές καταστάσεις ως τελειόφοιτος Γυμνασίου Σερρών με 20 χρόνια υπηρεσίας και ηλικία 40 ετών. Ο

- Παναγιώτης Παππά Δημητρίου από τη Νιγηρίτα. Τη σχολική χρονιά 1891-1892 δίδασκε στην Αστική Σχολή Νιγηρίτας, είχε 15ετή προϋπηρεσία και ηλικία 36 ετών⁸³.

- Κωνσταντίνος Χ. Βλούσος από τις Σέρρες. Τη σχολική χρονιά 1880-81 δίδασκε στο Μελένικο⁸⁴. Το 1882-83 στη Κωνσταντινούπολη. Συνέγραψε με συναδέλφους και εξέδωσε στην Κωνσταντινούπολη αρκετά εκπαιδευτικά βιβλία⁸⁵. Με τον Γεώργιο Αφίδη⁸⁶ τα ακόλουθα: *Αριθμητική συντεταγμένη σε πέντε τεύχη* το 1883⁸⁷, *Εγχειρίδιον Γεωγραφίας συντεταγμένον σε τρεις ομόκεντρους κύκλους*, 1883⁸⁸, *Εγχειρίδιον Φυσικής Ιστορίας (Ζωολογίας, Φυτολογίας και Ορυκτολογίας) συντεταγμένον κατά τα άριστα γερμανικά εγχειρίδια*, 1884⁸⁹, *Στοιχεία Γεωγραφίας συντεταγμένα κατά τα νεώτατα γερμανικά εγχειρίδια εις 2 περιόδους*, 1884⁹⁰, *Στοιχειώδη Γεωγραφία*, 1886⁹¹. Με τον Γεώργιο Κούζο: *Γραμματική της Νέας Ελληνικής Γλώσσης μετ' ασκήσεων*, 1887⁹², *Βιογραφική ιστορία της Αρχαίας Ελλάδος μετ' εικόνων*, 1889⁹³, *Ιστορία της Αρχαίας Ελλάδος χρονολογικώς συντεταγμένην*, 1889⁹⁴. Με τους Ι.Α. Ιλλίδη και Γ. Κούζο: *Βιογραφική ιστορία*

Παπακυριάκου επίσης αναφέρει ως μαρουλιστές τους δασκάλους Γιώργο Τσαλόπουλο, Αχιλλέα Βασιλείου στην Πεντάπολη και ένα Χρηστίδη. Ο Γ. Τσαλόπουλος με καταγωγή από το Λιτόχωρο στις εκπαιδευτικές καταστάσεις 1913-14 αναγράφεται ότι δίδασκε στην Αστική Σχολή Σερρών και ήταν τελειόφοιτος του Γυμνασίου Θεσσαλονίκης. Ο Αχιλλέας Βασιλείου από τις Σέρρες, το σχ. έτος 1913-14 υπηρετούσε στην Σχολή Δοβίστας Σερρών και αναγράφεται στις εκπαιδευτικές καταστάσεις ως τελειόφοιτος του Γυμνασίου Σερρών με 13 χρόνια υπηρεσίας και ηλικία 35 ετών (δηλ. γεννημένος περί το 1878 δεν μπορούσε να είχε υπάρξει απόφοιτος του Διδασκαλείου). Δάσκαλος ονόματι Απόστολος Χρηστίδης το 1913-14 δίδασκε στη Δημοτική Σχολή Ζηλιάχovas ως τριτοβάθμιος δημοδιδάσκαλος. Ιστορικό Αρχείο Μακεδονίας, Γενική Διοίκηση Μακεδονίας (στο εξής Ι.Α.Μ., Γ.Δ.Μ.), φ. 50 και 55, Στατιστική πληθυσμού και εκπαίδευσης περιοχής Ζίχνης- Σερρών-Νιγηρίτης.

83. Α.Υ.Ε., φ. 1892.

84. Αικ. Κουμλίδου, ό.π., σ. 297. Στο ίδιο βιβλίο, στις σελ. 290 και 296, αναφέρεται ως απόφοιτος του Διδασκαλείου Μαρούλη ο Ιωάννης Βασιματζίδης ο οποίος δίδαξε ως αρχιδάσκαλος στο Μελένικο τη διετία 1857-59 και στη συνέχεια το 1873 (!).

85. Ως τόπος έκδοσης των βιβλίων αναγράφεται η Κωνσταντινούπολη όμως η εκτύπωση γινόταν και στην Αθήνα, βλ εφημ. *Μη χάνεσαι*, φ. 535 της 31-7-83, σ. 2.

86. Εφημ. *Μη χάνεσαι*, φ. 575 της 22-9-83, σ. 4.

87. Ηλιού-Πολέμη, ό.π., σ. 1583.

88. Ό.π., σ. 1595.

89. Ό.π., σ. 1741.

90. Ό.π., σ. 1779.

91. Ό.π., σ. 1986.

92. Ό.π., σ. 2040.

93. Ό.π., σ. 2250.

94. Ό.π., σ. 2281.

της Αρχαίας Ελλάδος μετ' εικόνων, 1886⁹⁵, *Επίτομος Ρωμαϊκή Ιστορία*, 1886⁹⁶ και *Ιστορία των Ανατολικών εθνών*, 1886⁹⁷. Το 1892 κυκλοφόρησε μόνος του το βιβλίο *Ιστορικό Απάνθισμα*⁹⁸. Παρέμεινε στην Κωνσταντινούπολη και τη περίοδο 1898-1900 ήταν υπεύθυνος-ιδιοκτήτης του εικονογραφημένου περιοδικού «Παιδικός Κόσμος» που εκδιδόταν δυο φορές το μήνα με παιδική και εφηβική ύλη από τον Τ. Α. Δεπάστα. Παρέμεινε υπεύθυνος του περιοδικού την δεύτερη περίοδο κυκλοφορίας του (1901-1903) και στη συνέχεια προνομιούχος υπεύθυνος μέχρι το 1908⁹⁹.

- Χρήστος Μ. Ψάλτης από τις Σέρρες.
- Κλεάνθης Ν. Μαυρονίκος από τη Νιγρίτα.
- Δημήτριος Κ. Αντούλας από την Αλιστράτη.
- Δημήτριος Γ. Ζαμάνης από τη Σύρρα.
- Σπύρος Μιχαήλ από τη Νιγρίτα.
- Λέων Γερασίμου από τις Σέρρες.
- Στέργιος Τέζας από το Βλάτσι (Βλάστη Κοζάνης).

- Αθανάσιος Μ. Πίσυνος (1858/60-1918) από τις Σέρρες με οικογενειακή καταγωγή από τη Νιγρίτα. Μετά την αποφοίτησή του ο Μαρούλης τον έστειλε να συνεχίσει τις σπουδές στη Ζυρίχη της Ελβετίας με έξοδα ενός πλούσιου Γερμανού. Επιστρέφοντας εργάστηκε στο Διδασκαλείο (1882-85) διδάσκοντας Βυζαντινή Ιστορία, Γερμανικά και Τεχνικά (βιολί και ωδική). Κατά το μαθητή του Διδασκαλείου Γ. Καρατζά είχε φυσιογνωμία απα-

θή και ως δάσκαλος ήταν ακούραστος, καλόβολος, ειλικρινής, ολιγόλογος. Οι μαθητές τον εκτιμούσαν και τον σέβονταν ως μεγάλο αδελφό. Το επίθετό του το έδωσε ο Μαρούλης, γιατί κατά την μαθητεία του στο Διδασκαλείο διακρίθηκε για την ευπείθειά του¹⁰⁰. Όταν έπαυσε να λειτουργεί το Διδασκαλείο εργάστηκε στις Αστικές σχολές Αρρένων και Θηλέων της πόλης, διδάσκοντας φιλολογικά μαθήματα και ζωγραφική. «Φύση κατ' εξοχήν καλλιτεχνική» παραιτήθηκε από την διδασκαλία και αφοσιώθηκε στη ζωγραφική, ασκώντας παράλληλα και την αγιογρα-

95. Ό.π., σ. 1925.

96. Ό.π., σ. 1940.

97. Ό.π., σ. 1952.

98. Ό.π., τομ. Γ' 1881-1900, σ. 2632.

99. Ζ. Καράβα, «Παιδικός Κόσμος», *Εγκυκλοπαίδεια του ελληνικού Τύπου 1784-1974*, τομ. Γ', εκδ. Ι.Ν.Ε./Ε.Ι.Ε., Αθήνα 2008, σσ. 396-398. Μ. Καρπόζηλου, *Ελληνικός Νεανικός τύπος (1830-1914). Καταγραφή*, έκδ. Ι.Α.Ε.Ν., Αθήνα 1987, σ. 145.

100. Ν. Ρουδομέτωφ, ό.π., 377 και 388.

φία. Τρία έργα του έχουν διασωθεί σε ιδιωτική συλλογή. Μετά την επάνοδό του από την ομηρεία στην Βουλγαρία κατά τον Α΄ Παγκόσμιο πόλεμο απεβίωσε από τις κακουχίες που είχε υποστεί¹⁰¹.

- Χριστόδουλος Δ. Σαραφειανός από τη Νιγρίτα. Τις σχολικές χρονιές 1890-92 δίδαξε στη Αστική Σχολή Νιγρίτας¹⁰² και τη σχολική χρονιά 1913-14 στο Δημοτικό Σχολείο Άνω Κρουσσόβου (Άνω Κερδύλλια), έχοντας 34 έτη υπηρεσίας και ηλικία 55 ετών¹⁰³.

- Αθανάσιος Αργυρός (1859-1945) από τη Νιγρίτα. Δίδαξε τη σχολική χρονιά 1876-77 στο σχολείο του χωριού Τζίντζος (Σιτοχώρι) και στη συνέχεια στη Δημοτική Σχολή Αρρένων Γαλατά Κωνσταντινούπολης και στο ημιγυμνάσιο Καβάλας το 1881-83. Συνέχισε τις σπουδές του στο Πανεπιστήμιο Αθηνών και μετεκπαιδεύθηκε στις πολιτικές και οικονομικές επιστήμες στη Γαλλία και Γερμανία. Άσκησε το επάγγελμα του δικηγόρου στην Αθήνα (1886-1906) και στις Σέρρες (1923-1926). Στην Αθήνα συμμετείχε και δραστηριοποιήθηκε σε συλλόγους υπέρ των Μακεδόνων: στο Μακεδονικό Σύλλογο (1876), στη Φιλόπτωχη Μακεδονική Αδελφότητα (1892) ως μέλος και ειδικός γραμματέας και στο Μακεδονικό Σύλλογο «ο Μέγας Αλέξανδρος» (1902-06) ως πρόεδρος και τακτικό μέλος¹⁰⁴. Εκλέχτηκε βουλευτής στο Ελληνικό Κοινοβούλιο στις εκλογές του 1915 με το κόμμα των Φιλελευθέρων, ενώ απουσίαζε στην Αμερική. Εντάχθηκε ακολούθως στο Λαϊκό κόμμα στο οποίο ιδεολογικά ανήκε και εκλέχθηκε βουλευτής στις διαδοχικές εκλογές του Μεσοπολέμου (1920, 1926, 1928, 1932, 1933, ενώ απέτυχε σε αυτές του 1936). Διετέλεσε υπουργός Γεωργίας στην κυβέρνηση του Δ. Γούναρη το 1922 και υπουργός Παιδείας στην οικουμενική κυβέρνηση του Αλ. Ζαΐμη το 1926.

Κατά την πρώτη περίοδο της διδασκαλικής του καριέρας συνέγραψε και εξέδωσε τα σχολικά βιβλία: *Δημοτική σχολή. Η κλείς της αναγνώσεως ήτοι το πρώτον αναγνωστικόν βιβλίον των παιδων*, Εν

101. Σ. Κοταμανίδης, «Αθανάσιος Πίσανος», *Πανσερραϊκό Ημερολόγιο* 17 (1991) 98-103. Γ. Καφαντζίς, «Δύο επιφανείς Νιγριτινοί εκπαιδευτικοί», *Πρακτικά Β΄ Επιστημονικού Συμποσίου: Η Νιγρίτα- Η Βισαλτία δια μέσον της ιστορίας, Νιγρίτα 17-20 Οκτωβρίου 1996*, έκδ. Δήμου Νιγρίτας, Θεσσαλονίκη 2000, σ. 321.

102. Αθ. Δρογαλάς, ό.π., σ. 209, Α.Υ.Ε., φ. 1892.

103. Ι.Α.Μ., Γ.Δ.Μ., φ. 55, Στατιστική πληθυσμού και εκπαίδευσης περιοχής Σερρών-Νιγρίτης. Ε. Κωνσταντίνου ή Τέγου Στεργιάδου, «Σχολεία και εκπαίδευση της περιοχής Νιγρίτας κατά την περίοδο 1913-1915», *Πρακτικά Β΄ Επιστημονικού Συμποσίου: Η Νιγρίτα- Η Βισαλτία δια μέσον της ιστορίας*, ό.π., σ. 381.

104. Ε. Κατσιώπη, ό.π., σ. 33 και 219.

Κωνσταντινουπόλει 1880¹⁰⁵ (Β΄ έκδοση το 1894) και *Οδηγός. Προς χρήσιν των εν προκαταρκτική τάξει Δημοτικής σχολής διδασκόντων ανάγνωσιν*, Εν Κωνσταντινουπόλει 1880¹⁰⁶. Με αυτά είχε λάβει μέρος στο διαγωνισμό Αναγνωστικών που είχε προκηρύξει το Ελληνικό κράτος. Κατά την διάρκεια της δικηγορικής του καριέρας συνέγραψε νομικά βιβλία (*Γενικαί αρχαί Αστικού Δικαίου, Εμπράγματων Δίκαιον, Ενοχικόν Δίκαιον, Οικογενειακόν Δίκαιον, Διοικητικόν Δίκαιον, Εμπορικόν Δίκαιον, Γενικαί αρχαί της Πολιτικής Οικονομίας κ.α.*)¹⁰⁷ και μετέφρασε ξένα συγγράμματα, όπως την τετράτομη *Παγκόσμια Ιστορία* του Oskar Jager, την *Ιστορία των Ρωμαίων* του Victor Duruy και το *Οι μνηστήρες του στέμματος*, Δράμα Ιστορικών του Henric Ibsen¹⁰⁸. Το 1901 εξέδωσε το έργο *Ιστορία των Αθηνών*. Ασχολήθηκε και με την δημοσιογραφία ως συντάκτης ή μεταφραστής ευρωπαϊκών ειδήσεων και λογοτεχνικών έργων στις αθηναϊκές εφημερίδες *Αστραπή, Τηλέγραφος, Εμπρός, Ακρόπολις, Νέα ημέρα*, ενώ υπήρξε και εκδότης του περιοδικού *Γενική Επιθεώρησις* (1892-1893). Από το 1907 έως το 1915 μετανάστευσε στη Αμερική όπου ανέλαβε τη διεύθυνση της εφημερίδος *Θερμοπύλαι* και το 1908 αγόρασε την εφημερίδα *Αθήνα* (Σικάγου), αναλαμβάνοντας και την διεύθυνσή της μέχρι τις 3 Μαρτίου 1915 οπότε σταμάτησε η κυκλοφορία της. Στις 3 Απριλίου 1938 έδωσε διάλεξη στο Κινηματοθέατρο «Κρόνιον» στις Σέρρες για τη δράση και το έργο του Δημήτριου Μαρούλη, η οποία τυπώθηκε και κυκλοφόρησε από την εφημ. *Εμπρός*¹⁰⁹.

- Ιωάννης Γ. Ιατρός από το Λαρίγκοβο (Αρναία Χαλκιδικής).
- Κωνσταντίνος Μουράτης από τις Σέρρες.
- Σωτήριος Γεωργιάδης από τις Σέρρες.
- Βελίκης Φιλίππου από το Νευροκόπι.
- Βασίλειος Α. Σκάρδης από τις Σέρρες¹¹⁰.
- Αντώνιος Πέτρου από το Εγρί Δερέ (Καλλιθέα Δράμας).
- Γεώργιος Χ. Αμπατζής από τις Σέρρες.
- Ιωάννης Μουσικός από τις Σέρρες.
- Κωνσταντίνος Σγουρός (1858-1911) από Σαρμουσακλί (Πεντάπολη). Μετά την αποφοίτηση του από το Διδασκαλείο συνέχισε τις

105. Ηλιού-Πολέμη, ό.π., τομ. Β΄, σ. 1295.

106. Ό.π., τομ. Β΄, σ. 1344.

107. Ό.π., τομ. Γ΄, σ. 3270, 3290, 3314, 3333, 3370, 3506, 3524, 3526)

108. Ό.π., τομ. Γ΄, σ. 3453, 3046, 3082.

109. Γ. Τσαρούχας, «Αργυρός Αθανάσιος», *Εγκυκλοπαίδεια του ελληνικού Τύπου 1784-1974*, τομ. Α΄, ό.π., σ. 270-271. Τρ. Δ. Θεοδωρίδης (επιμ), *Αθανάσιος Αργυρός (εις μνήμην)*, Αθήνα 1955. Γ. Καφταντζή, *Σερραϊκή προσωπογραφία*, ό.π., σ. 30-31.

110. Συνδρομητής στο βιβλίο του Ε. Στράτη, *Ιστορία της πόλεως των Σερρών*, Κων/λει 1909, σ. 96. Ν. Ταχνοούλη, ό.π., σ. 299.

σπουδές του στη μουσική στη Μουσική Ακαδημία Κολωνίας. Με την επιστροφή του αρχικά δίδαξε κατά τα έτη 1883-85 στη Σχολή Μελενίκου¹¹¹ και στη συνέχεια στο Γυμνάσιο, στη Κεντρική Αστική Σχολή και στο Παρθεναγωγείο της πόλης των Σερρών. Δίδασκε μουσική και ελληνικούς χορούς κατά τα πρότυπα της δυτικής πολυφωνίας¹¹². «Μουσικόν Δαιμόνιον» τον χαρακτηρίζει ο καθηγητής Κάρολος Αλεξανδρίδης¹¹³.

- Πέτρος Αθ. Βάλαμος από τις Σέρρες.
- Πέτρος Γλαυκός από το Ζύρνοβο (Ανω Νευροκόπι).
- Δημοσθένης Φρόνιμος από τις Σέρρες.
- Βασίλειος Γεωργιάδης από τη Νάουσα.
- Γεώργιος Χρυσόστομος από το Σφηλινό (Σφελινό). Στάλθηκε από τον Μαρούλη για περαιτέρω σπουδές στη Λειψία. Το σχολικό έτος 1880-81 δίδασκε στο ημιγυμνάσιο της Καβάλας όπου μαζί με τον συνάδελφο και συμμαθητή του Αθανάσιο Αργυρό επέδειξαν «υπέροχη και παντός επαίνου άξια συμπεριφορά και εργασία»¹¹⁴.

- Μιχαήλ Μυστακίας από το Πράβι.
- Θεόδωρος Σακελλάριος από την Ήπειρο.
- Γεώργιος Αποστολίδης από το Κιουπ-κιοϊ (Πρώτη).
- Μιχαήλ Σωτηριάδης από το Δεμίρ Ισσάρ (Σιδηρόκαστρο).
- Αναστάσιος Αντωνιάδης από τη Βέροια.
- Ιωάννης Γ. Σάνδρου από την Τζουμαγιά,
- Απόστολος Θ. Σταυράκας από Χούμκο.
- Γρηγόριος Β. Οικονομίδης από Νιγρίτα.
- Γεώργιος Ιωάννου από την Τζουμαγιά.
- Γεώργιος Δασκαλίδης από Σουμπάσκιοϊ (Ν, Σούλι).
- Δημήτριος Δέδης από την Ήπειρο.
- Σπύρος Ηλιάδης από την Αλβανία. Αποφοίτησε από το Διδασκαλείο το 1879 ως πρωτοβάθμιος δημοδιδάσκαλος¹¹⁵.
- Ιωάννης Καμήλαρης από τις Σέρρες.

111. Συνδρομητής στο βιβλίο του Σ. Μερτζίδου, *Αι χώραι του παρελθόντος και εσφαλμένα τοποθετήσεις των*, εν Αθήναις 1885, σ. 141. Αικ. Κουμλίδου, ό.π., σ. 298.

112. Ν. Πέτροβιτς, «Λαογραφικά Σύμμεικτα Σερρών», *Σεραϊκά Χρονικά* 1 (1952)

117. Γ. Αγγειοπλάστη, *Οκτώ κείμενα Σεραϊκής μουσικής ιστοριογραφίας*, εκδ. Πολιτιστικού Συλλόγου Βυρωνείας, Σέρρες 1996, σ. 19.

113. Τ. Θεοδωρίδη, «Ο καθηγητής Κάρολος Αλεξανδρίδης ενθυμείται την παλαιάν εποχήν των Σερρών», *Σεραϊκά Χρονικά* 6 (1973) 310.

114. Ν. Ρουδομέτωφ, ό.π., σσ. 359-360 και σ. 377.

115. Φωτογραφία του πτυχίου του πρωτοδημοσίευσσε ο Γ. Καφταντζής στο βιβλίο του: *Οι Σέρρες άλλοτε και τώρα*, εκδ. Ομίλου Ορφέα Σερρών, Θεσσαλονίκη 1983, σ. 67.

- Περικλής Πίκος από τις Σέρρες.
- Αθανάσιος Θεοχαρίδης από τη Μπέροβα(Βερτίσκος Λαγκαδά).
- Νικόλαος Σιωπηρός από τη Νιγρίτα.
- Δημήτριος Ράπτης από τις Σέρρες.
- Νικόλαος Επιμελής από τη Νιγρίτα.
- Ιωάννης Χρήστου από τις Σέρρες.
- Χρίστος Αθ. Βάλσαμος από τις Σέρρες.
- Λεωνίδας Αγαπητός από τις Σέρρες.
- Στέργιος Στερεός από τη Νιγρίτα. Εργάστηκε σε σχολεία της Θεσσαλονίκης. Από κοινού με άλλους συναδέλφους στην Αστική σχολή Θεσσαλονίκης, τους Αριστ. Βάλσαμο και Βασ. Μάνο, συνέγραψαν και εξέδωσαν το 1894 το σχολικό εγχειρίδιο προς χρήσιν των Αστικών Σχολείων και Παρθεναγωγείων: *Σειρά Αναγνωσμάτων έτους σχολικού Α', Β', Γ', Δ', Ε' και ΣΤ'*¹¹⁶. Το 1905-06 εργαζόταν ως διδάσκαλος της βυζαντινής και ευρωπαϊκής μουσικής στο Υποδιδασκαλείο Θεσσαλονίκης¹¹⁷.

- Αθανάσιος Δημοσθένους από τις Σέρρες.
- Θωμάς Φρόνμιος από τη Ράχωβα (Μεσοράχη).
- Σάββας Μιχαήλ από τις Σέρρες.
- Δημήτριος Γεωργίου από τις Σέρρες.
- Κ. Ιωάννου Αραμπατζής από τις Σέρρες,
- Δημήτριος Σταυρίδης (1861-) από τις Σέρρες¹¹⁸.
- Κωνσταντίνος Παναγιώτου από τις Σερρες.
- Ιωάννης Φιλίππου από την Τζουμαγιά.
- Γεώργιος Χριστοδούλου από τις Σέρρες.

Γ. Διδάσκαλοι απόφοιτοι του Διδασκαλείου (κατά αλφαβητική σειρά)

- Αντώνιος Αβραμίδης από τις Σέρρες. Τη σχολική χρονιά 1888-89 δίδασκε στην Αστική Σχολή Δεμίο Ισσαρίου και διεύθυνε και τη χορωδία των μαθητών. Η χορωδία τον Ιανουάριο του 1889 έλαβε μέρος σε εκδήλωση για τους τρεις Ιεράρχες¹¹⁹. Το 1891-92 εξακολούθησε να διδά-

116. Ηλιού-Πολέμη, ό.π., τομ. Γ', σσ. 2889-90. Το 1901 ήταν συνδρομητής στο βιβλίο του Αστ. Γουσίου, *Τα τραγούδια της πατρίδος μου*, ό.π., σ. 109.

117. Συνδρομητής στο βιβλίο του Β. Κανταντζή, Βάρβιτος, *Ήτοι συλλογή περιέχουσα εν παρασημαντική της Βυζαντινής μουσικής τα υπό της πατριαρχικής και εκπαιδευτικής επιτροπής οριζόμενα εκκλησιαστικά άσματα μετά μονοφώνων, διφώνων και τετραφώνων χορικών ασμάτων*, Εν Αθήναις 1906, σ. 161.

118. Στον εκλογικό κατάλογο του 1915 αναγράφεται με το επάγγελμα: παντοπώλης, βλ. Ταχινούλη, ό.π., σ. 307. Αναγνωρίστηκε ως Μακεδονομάχος, Ι. Γ. Μιχαηλίδη-Κ.Σ. Παπανικολάου (επιμ), *Αφανείς Γηγενείς Μακεδονομάχοι (1903-1913)*, έκδ. Εταιρείας Μακεδονικών Σπουδών, Θεσσαλονίκη 2008, σ. 157.

119. Εφημ. *Νεολόγος*, φ. 5786 της 4-10-1888, σ. 3 και φ. 5884 της 7-2-89, σ. 1.

σκει στην ίδια σχολή έχοντας 7 χρόνια προϋπηρεσίας και ηλικία 24 ετών¹²⁰.

- Γεώργιος Αφίδης. Τη σχολική χρονιά 1882-83 δίδασκε στην Κωνσταντινούπολη. Μαζί με τον συμμαθητή του Κ. Βλούσο συνέγραψαν και εξέδωσαν σχολικά εγχειρίδια Γεωγραφίας¹²¹, Αριθμητικής και Φυσικής Ιστορίας¹²².

- Κ. Ι. Βαλάνος Τη σχολική χρονιά 1888-89 δίδασκε και διεύθυνε τα ελληνικά εκπαιδευτήρια του Πετριτσίου¹²³.

- Βάρδας Κ. Θεόδωρος από την Πρεμετή Β. Ηπείρου. Αποφοίτησε από το Διδασκαλείο περί το 1880. Δίδαξε σε πολλά χωριά Ηπείρου και Μακεδονίας. Το 1913 δίδασκε στη Σαδοβίτσα (Μάρμαρα) Ιωαννίνων¹²⁴.

- Θεοδώρητος Βασματζίδης (1867-1907) από τις Σέρρες. Φοίτησε στο Διδασκαλείο κατά την τελευταία περίοδο λειτουργίας του (1882-85). Πρωτοδιορίστηκε δάσκαλος στο Μελένικο από όπου όμως απεχώρησε, στη συνέχεια στο Στανό Αρδαμερίου από όπου εκδιώχθηκε από τον τοπικό επίσκοπο, ακολούθως στη Λιαριγκόβη και στην Ιερισσό Χαλκιδικής, στο Μέγα Καζαβίτι (1889-90 με μισθό 21 λιρών) και στις Μαριές Θάσου. Συνέχισε τις σπουδές του στη Θεολογική Σχολή Χάλκης απ' όπου αποφοίτησε το 1897. Το 1894 χειροτονήθηκε διάκος και το 1897 ιερέας και αμέσως μετά αρχιμανδρίτης. Το διάστημα 1897-99 διετέλεσε αρχιερατικός επίτροπος του Εφέσου Ιωακείμ στα Βρούουλα. Το 1900 τοποθετήθηκε αρχιερατικός επίτροπος Περάμου της επαρχίας Κυζίκου. Στη συνέχεια διορίστηκε ιερατικός προϊστάμενος της νοσοκομειακής εκκλησίας του Αγίου Νικολάου στο Γαλατά Κων/πολης καθώς και καθηγητής των θρησκευτικών στο Αρρεναγωγείο και το Παρθεναγωγείο του Γαλατά. Από το 1901 έως και το 1903 εργάστηκε ως καθηγητής των Ιερών Γραμμάτων στο Γυμνάσιο και στο Παρθεναγωγείο Σερρών. Ταυτόχρονα κήρυττε το Θείο λόγο δύο φορές κάθε Κυριακή, τη μία φορά σε εκκλησία της πόλης, εκ περιτροπής και μετά την απόλυση, στην αίθουσα της Κεντρικής Αστικής Σχολής κατά το «Κυριακόν μάθημα». Στις 16-11-1903 χειροτονήθηκε μητροπολίτης Νευροκοπίου και αρχιε-

120. Α.Υ.Ε., φ. 1892.

121. Εφημ. *Μη χάνεσαι*, φ. 575 της 22-9-83, σ. 4.

122. Ηλιού-Πολέμη, ό.π., τομ. Β', σ. 1583, 1595, 1741, 1779, 1986.

123. Εφημ. *Νεολόγος*, φ. 6011 της 21-7-1889 σ. 1 Ι. Μπάκας, *Ο ελληνισμός και η μητροπολιτική περιφέρεια Μελενίκου 1850-1912*. Διδακτορική διατριβή στο Τμήμα Ποιμα-ντικής και Κοινωνικής Θεολογίας του Α.Π.Θ., Θεσσαλονίκη 2003, σ. 175.

124. Χ. Σκανδάλη, ό.π., σ. 118.

ράτευσε εκεί επί 4ετία, σε μια κρίσιμη εποχή, κατά την ένοπλη φάση των ελληνοβουλγαρικών ανταγωνισμών, στηρίζοντας με φιλοπατρία και αυταπάρνηση τον Ελληνισμό της περιοχής¹²⁵.

- Ιωάννης Ν. Βάσος από το Κουμλί (Αμμουδιά) Τη σχολική χρονιά 1899-90 δίδασκε στη Δημοτική σχολή Κρουσόβου (Αγλαδοχωρίου)¹²⁶. Από το 1901 και για πέντε συνεχή πέντε χρόνια δίδασκε στη γενέτειρα του, όμως κατά το σχολικό έτος 1905-06, σύμφωνα με την έκθεση του επιθεωρητή Δ. Σάρρου, «καταπτοηθείς» από τις απειλές των ενόπλων Βουλγάρων «απεποιείτο» να ανοίξει και να λειτουργήσει το σχολείο. Μετά από προτροπή του επιθεωρητή και με την αποστολή μιας δασκάλας από το Ελληνικό Προξενείο Σερρών, λειτούργησε το σχολείο¹²⁷.

- Αστέριος Δ. Γούσιος (1862-1920) από τα Λακκοβήκια Παγγαίου (παλιά Μεσσολακιά). Το 1894 δίδασκε και διεύθυνε την Αστική Σχολή της γενέτειράς του. Εργάστηκε ακολούθως σε σχολεία της Δράμας, Τσατάλτζας (Χωριστής), Αλιστράτης¹²⁸ και στην Αστική Σχολή Πραβίου. Η γνωριμία του με τον μητροπολίτη Δράμας Χρυσόστομο τον επηρέασε και ανταποκρίθηκε στη πρόσκληση του να λάβει μέρος στον Μακεδονικό Αγώνα στην περιοχή Αλιστράτης. Το διάστημα αυτό διατέλεσε και γραμματέας της Μητρόπολης Δράμας για το τμήμα της Ζίχνης¹²⁹. Συνεργάστηκε στενά και με το Ελληνικό Προξενείο Σερρών. Το 1908, μετά τη επανάσταση των Νεότουρκων εγκαταστάθηκε στις Σέρρες και άνοιξε βιβλιοπωλείο στην οδό Κονλούκι. Τον επόμενο χρόνο λειτούργησε και τυπογραφείο, όπου τυπώνονταν κυρίως σχολικά εγχειρίδια. Το 1913 συνελήφθη από τους Βουλγάρους και φυλακίσθηκε μαζί με άλλους Έλληνες πατριώτες. Κατά την Απελευθέρωση της πόλης κάηκε το σπίτι όπου διέμενε, σώθηκε όμως το τυπογραφείο του. Στη δεύτερη βουλγαρική κατοχή (1916-18) λεηλατήθηκε και καταστράφηκε και αυτό και ο ίδιος με το γιό του Χρήστο αιχμαλωτίστηκαν και μεταφέρθηκαν όμηροι στη Βουλγαρία. Επέστρεψε το 1918, αλλά από τις κακουχίες που είχε υποστεί, απεβίωσε δύο χρόνια αργότερα¹³⁰.

125. Νευροκοπίου Θεοδώρητος, ό.π., σ. 452-454. Ανωσύμου, «Νευροκοπίου Θεοδώρητος», *Εκκλησιαστική Αλήθεια* 31(1907) 476.

126. Α.Υ.Ε., φ. 1900/Κ.67.2.

127. Χ. Ανδρεάδη, ό.π., σ. 549. Συνδρομητής με την ιδιότητα ψάλτης στη Τζουμαγιά στο βιβλίο του Β. Κανταντζή, *Βάρβιτος*, ό.π., σ. 160.

128. Συνδρομητής στο βιβλίο του Β. Κανταντζή, *Βάρβιτος*, ό.π., σ. 159.

129. Ανωσύμου, «Στατιστικοί πίνακες της δικαστικής και εκπαιδευτικής κινήσεως των Ι. Μητροπόλεων των υπαγομένων εις το κλίμα του Οικουμενικού Θρόνου», *Εθνικά Φιλανθρωπικά καταστήματα εν Κωνσταντινούπολει, Ημερολόγιον έτους 1905*, Εν Κωνσταντινούπολει 1904, σ. 193.

130. Αστ. Γούσιου, *Η κατά το Πάγγαιον χώρα, Λιψία 1894. Τα τραγούδια της πατρίδος μου*, Αθήνα 1901. Εισαγωγή Χρ. Χατζητάκη-Καψωμένου, εκδ. Καπάνι,

Έγραψε και εξέδωσε δύο βιβλία για την γενέτειρά του, το πρώτο: *Η κατά το Πάγγαιον Χώρα. Τοπογραφία ήθη έθιμα και γλώσσα*, Λειψία 1894¹³¹ και *Τα τραγούδια της πατρίδος μου, ήτοι συλλογή τερπνών δημοδών ασμάτων αδομένων εν τη κατά Πάγγαιον χώρα, εν Αθήναις* 1901.

- Αθανάσιος Γρέδης-Ευαγγελίδης (1854-1917) από το Σουμπάσκιοι (Ν. Σούλι). Αποφοίτησε από το Διδασκαλείο το 1885. Εργάστηκε ως δάσκαλος στη γενέτειρά του και σε χωριά των Σερρών, όπως στο Δεμίρ Ισάρ τη σχολική χρονιά 1888-89¹³², στην Τοπόλιανη (Χρυσό) το 1899-90, στην Έλσιανη (Καρπερή) το 1891-92 και στη Δράνοβα το 1903-04¹³³. Υπήρξε μνημένος και ενεργό στέλεχος του Μακεδονικού Αγώνα¹³⁴. Απεβίωσε στο Κίτσοβο

της Βουλγαρίας όπου είχε εκτοπιστεί όμηρος κατά τη δεύτερη βουλγαρική κατοχή (1916-18). Έχει διασωθεί χειρόγραφο του 1.000 σελίδων των μαθημάτων της «Παιδαγωγίας» που διδάχθηκε στο Διδασκαλείο¹³⁵.

- Δημήτριος Γ. Δαμάνης (1858-1923) από τη Νιγρίτα. Δίδαξε στα σχολεία: Αχινού (σχολ. έτη 1882-85)¹³⁶, Αηδονοχωριού, Οφρυνείου Μ. Ασίας και Δαρδανελλίων. Τη σχολική χρονιά 1891-92 δίδαξε και διεύθυνε την Αστική Σχολή Τζουμαγιάς έχοντας 17 χρόνια προϋπηρεσίας¹³⁷. Τα έτη 1893-96 την Αστική Σχολή Νιγρίτας¹³⁸, τα έτη 1896-1906 και πάλι την Αστική Σχολή Τζουμαγιάς¹³⁹. Μετά από δολοφονική απόπειρα εναντίον του από Βούλγαρο πράκτορα και από τουρκικές πιέσεις που δέχθηκε για τον αγώνα του εναντίον των Βουλγάρων, μετέβη και εργά-

Θεσσαλονίκη 1999, σ. ζ'-θ'.

131. Ηλιού-Πολέμη, ό.π., τομ. Γ', σ. 2843.

132. Εφημ. *Νεολόγος*, φ. 5884 της 7-2-1889, σ. 1.

133. Α.Υ.Ε, φ. 1900/Κ.67.2 και φ. 1904/56.Α.2.

134. Γ. Κοκκίνου, *Νέο Σούλι Σερρών (Σουμπάσκιοι). Ιστορία Λαογραφία*, εκδ. Κοινότητας Ν. Σουλίου, Σέρρες 1998, σσ. 272-73. Ο Γ. Κόκκινος αναγράφει ότι στο Δίδα-σκαλείο είχαν φοιτήσει από το ίδιο χωριό και οι: Δημήτριος Μαντέλας (σκοτώθηκε κατά τον Μακεδονικό Αγώνα στην λίμνη των Γιαννιτσών), Θεόδωρος Βρέττας, Γεώργιος Ζαχαρόπουλος (Γεωργούσης), Γεώργιος Παντζάρης, Κων. Τσούκαλος και ο Ευάγγελος Δεδούσης που άσκησε και το επάγγελμα του δασκάλου.

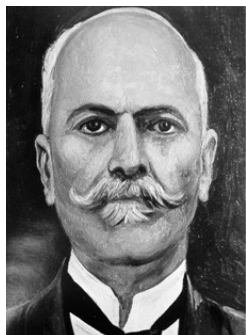
135. Αν. Μπέγκου, «Δημ. Μαρούλης-Ο επαναστάτης δάσκαλος», *Σερραϊκά Χρονικά* 12 (1996) 94-95.

136. Εφημ. *Μη χάνεσαι*, φ. 535 της 31-7-83, σ. 2. Συνδρομητής στο βιβλίο του Σ. Μερτζίδου, ό.π., σ. 142.

137. Α.Υ.Ε., φ. 1892.

138. Συνδρομητής στο βιβλίο του Αστ. Γουσίου, *Η κατά το Πάγγαιον Χώρα*, ό.π., σ. 108.

139. Συνδρομητής στο βιβλίο του Αστ. Γουσίου, *Τα τραγούδια της Πατρίδος μου*, ό.π., σ. 117.

στηκε εκ νέου στο σχολείο των Δαρδανελίων κατά το χρονικό διάστημα 1905-1909. Επέστρεψε στη γενέτειρά του στην Αστική Σχολή Νιγρίτας κατά το χρονικό διάστημα 1909-12¹⁴⁰. Μετά τους Βαλκανικούς πολέμους, το σχολικό έτος 1913-14, δίδαξε και διεύθυνε την Αστική Σχολή Έδεσσας και τον επόμενο χρόνο διορίστηκε επιθεωρητής των Δημοτικών σχολείων του νομού Ημαθίας. Το 1917 μετέβη στην Αθήνα και εργάστηκε ως διευθυντής στο 6^ο Δημοτικό σχολείο Αρρένων Αθηνών.

Στις βουλευτικές εκλογές της 31-5-1915 ήταν υποψήφιος χωρίς τη θέλησή του με το κόμμα του Βενιζέλου στο Ν. Σερρών και ήρθε πρώτος επιλαχών με τις ψήφους που έλαβε¹⁴¹. Δημοσίευσε σε περιοδικά άρθρα παιδαγωγικού, ιστορικού και λαογραφικού περιεχομένου¹⁴².

- Δημοσθένης Γ. Δεληγιώργης (1864-1935) από το Τεριαχάτι Β. Ηπείρου. Αποφοίτησε από το Διδασκαλείο το 1882. Δίδαξε σε χωριά της Ηπείρου μέχρι το 1916¹⁴³.

- Δημήτριος Δημοκίδης από το Μελένικο. Δίδαξε στα σχολεία της γενέτειράς του και στα εκπαιδευτήρια του Δεμίρ Ισάα¹⁴⁴.

- Θωμάς Δημητρίου, Βορειοηπειρώτης στην καταγωγή φοιτούσε στο Διδασκαλείο τη σχολική χρονιά 1882-83¹⁴⁵.

- Ευάγγελος Γ. Δούκας. Εξέδωσε το 1894 στην Κωνσταντινούπολη το σχολικό βιβλίο *Πρώτη Γεωγραφική Βαθμὶς διηρημένη εἰς δύο τμήματα, πρὸς χρῆσιν τῶν διδασκομένων ἀμφοτέρων τῶν φύλων*¹⁴⁶.

- Νικόλαος Γ. Δρίτσιος. Εξέδωσε το 1892 το σχολικό βιβλίο: *Νεωτάτη Γεωγραφία συντεταγμένη κατά την αναλυτικοσυνθετικήν μέθοδον προς*

140. Συνδρομητής στο βιβλίο του Ε. Στράτη, *ό.π.*, σ. 103.

141. Γ. Καφταντζή, *Σερραϊκή Προσωπογραφία*, *ό.π.*, σ. 28. Γ. Καφταντζή, *Η ιστορία της Ηράκλειας Νομού Σερρών*, εκδ. Δήμου Ηράκλειας, Σέρρες 1973, σ. 117.

142. Δ. Γ. Δαμάνη, «Νιγρίτα-Σύρπα», *Μακεδονικόν ημερολόγιον*, 4 (1911) σσ. 122-132.

143. Χ. Σκανδάλη, *ό.π.*, σ. 118.

144. Αικ. Κομυλίδου, *ό.π.*, σ. 297. Κ. Αλεξανδρίδη, *Ομιλίες*, Θεσσαλονίκη 1956, σ. 43. Ο Αλεξανδρίδης αναφέρει ως μαρουλιστή τον δάσκαλο Γουρνέλη. Ο Θωμάς Γουρνέλης από τη Τζουμαγιά, τη σχολική χρονιά 1913-14 υπηρετούσε στην Αστική Σχολή Σερρών και αναγράφεται ως τελειόφοιτος του Διδασκαλείου Θεσσαλονίκης. Ι.Α.Μ, Γ.Δ.Μ, φ. 55. Επίσης και ο Γ. Καφταντζής δεν τον αναφέρει ως μαρουλιστή, Γ. Καφταντζή, *Η ιστορία της Ηράκλειας*, *ό.π.*, σ. 117.

145. Ν. Ρουδομέτωφ, *ό.π.* σ. 386.

146. Ευάγγελου Γ. Δούκα, πτυχιούχου τοῦ διδασκαλείου Σερρών, *Πρώτη Γεωγραφική Βαθμὶς, διηρημένη εἰς δύο τμήματα, πρὸς χρῆσιν τῶν διδασκομένων ἀμφοτέρων τῶν φύλων*, Ἐν Κωνσταντινουπόλει Τύποις Ἀλεξάνδρου Νομισματίδου, 1894. Ηλιού-Πολέμη, *ό.π.*, τομ. Γ', σ. 2840.

χρήσιν των Δημοτικών, Αστικών σχολείων και Παρθεναγωγείων. Εν Θεσσαλονίκη 1892¹⁴⁷.

- Π. Δρογαλάς από τις Σέρρες. Τη σχολική χρονιά 1891-92 εργαζόταν στο Σχολείο της Καμήλας, είχε δετή προϋπηρεσία και ηλικία 34 ετών¹⁴⁸.

- Δημοσθένης Δώδος από το Ροδολείβος. Τα σχολικά έτη 1885-88 δίδασκε στη σχολή Μελενίκου¹⁴⁹. Το 1894 δίδασκε σε σχολεία της Δράμας¹⁵⁰ και το 1901 της Θεσσαλονίκης ως διδάσκαλος των Τουρκικών¹⁵¹. Δίδαξε ακόμη σε σχολεία των Μουδανιών και της Προύσας¹⁵².

- Δανιήλ Ζάκου. Ο επιθεωρητής Άγγελος Παπαζαχαρίου σε έκθεσή του για τα σχολεία της Υποδιοίκησης Λαγκαδά Θεσσαλονίκης, το 1905, αναγράφει για αυτόν: «ἀρχαῖος ἀπόφοιτος τοῦ ἐν Σέρραις Διδασκαλείου Δ. Μαρούλη πολλάκις ἀνταλλάξας τὴν διδασκαλικὴν τήβεννον διὰ τῆς δικαστικῆς ἐν Τουρκίᾳ, ἤδη δέ γέρον παλλινοστήσας εἰς τό διδασκαλικόν ἐπάγγελμα οὐδεμίαν γνῶσιν ἔχει τῆς νεωτέρας διδακτικῆς μεθόδου διδάσκων πλημμελῶς καὶ ἀδυνατῶν νά ἐπιβάλλῃ τάξιν ἐν παραδόσει»¹⁵³.

- Θωμάς Κ. Ζαχόπουλος από τη Νιγρίτα. Τη σχολική χρονιά 1891-92 δίδασκε στην Αστική Σχολή Νιγρίτας, είχε 7ετή προϋπηρεσία και ηλικία 26 ετών. Τη σχολική χρονιά 1898-99 δίδασκε στην Αστική Σχολή Πετριτσίου¹⁵⁴.

- Ιωάννης Β. Ιωαννίδης από την Νιγρίτα. Μετά την αποφοίτηση από το Διδασκαλείο φοίτησε και στο Γυμνάσιο Σερρών απ' όπου έλαβε απολυτήριο το 1886 σε ηλικία 21 ετών και συνέχισε τις σπουδές του στο Τμήμα Φιλολογίας του Πανεπιστημίου Αθηνών¹⁵⁵. Τη σχολική χρονιά 1891-92 δίδασκε στην Αστική Σχολή Σερρών και είχε δετη προϋπηρεσία διδασκάλου¹⁵⁶. Από το 1896 διεύθυνε στην Αθήνα το ε-

147. Νικολάου Γ. Δριτσίου, Ἀποφοίτου τοῦ ἐν Σέρραις Διδασκαλείου, *Νεωτάτη Γεωγραφία, συντεταγμένη κατὰ τὴν ἀναλυτικοσυνθετικὴν μέθοδον, πρὸς χρῆσιν τῶν Δημοτικῶν, Ἀστικῶν Σχολείων καὶ Παρθεναγωγείων*. Ἐν Θεσσαλονίκη Βικόπουλος καὶ Ἀντωνιάδης Βιβλιοπῶλαι καὶ Ἐκδόται, 1892. Ηλιοῦ-Πολέμη, ὅ.π., τομ. Γ', σ. 2653.

148. Α.Υ.Ε., φ. 1892.

149. Εφ. *Νεολόγος*, φ. 5573 της 14-1-1888, σ.3. Αικ. Κουμλίδου, ὅ.π., σ. 298.

150. Συνδρομητής στο βιβλίο του Αστ. Γουσίου, *Η κατά το Πάγγαιον Χώρα*, ο.π., σ. 110.

151. Συνδρομητής στο βιβλίο του Αστ. Γουσίου, *Τα τραγούδια της Πατρίδος μου*, ὅ.π., σ. 109.

152. Αικ. Κουμλίδου, ὅ.π., σ. 299.

153. Σ. Βούρη, *Οικοτροφεία και υποτροφίες στη Μακεδονία (1903-1913)*. *Τεκμήρια ιστορίας*, έκδ. Gutenberg. Αθήνα 2005, σ. 280.

154. Α.Υ.Ε., φ. 1892 και φ. 1900/Κ. 67.2.

155. Όπως και στην περίπτωση του Γ. Τσιάκα το πτυχίο του Διδασκαλείου δεν έδινε το δικαίωμα εισαγωγής στο Πανεπιστήμιο Αθηνών.

156. Α.Υ.Ε., φ. 1892. Συνδρομητής στο βιβλίο του Αστ. Γουσίου, *Η κατά το Πάγγαιον*

βδομαδιαίο παιδαγωγικό περιοδικό δημοτικής εκπαίδευσης με τίτλο: «Παιδεία». Εξέδωσε τα βιβλία: *Ἀπάνθισμα Ἐκκλησιαστικῆς Ἱστορίας μετά λειτουργικῆς, ρητῶν, τροπαρίων, προσευχῶν καὶ παραρτήματος εὐρετηρίου ἐν τέλει τῶν ἀναγινωσκομένων περικοπῶν τοῦ Εὐαγγελίου*, Ἐν Θεσσαλονίκῃ 1894 καὶ *Γλωσσικαὶ Ἀσκήσεις (τῆς μητρικῆς γλώσσῃς)*. *Πρὸς χρῆσιν τῶν μαθητῶν τῆς Β΄ καὶ Γ΄ Τάξεως τῶν Δημοτικῶν Σχολείων Κύκλος Α΄ προπαρασκευαστικὸς*, Ἐν Ἀθήναις 1898¹⁵⁷.

- Ανδρέας Ιωάννου, Βορειοηπειρώτης στην καταγωγή, φοιτοῦσε στο Διδασκαλεῖο τη σχολικὴ χρονιά 1882-83. Διακρίνονταν για την αντιληπτικότητα του με την οποία εντύπωνε τις παρατηρήσεις των διδασκόντων¹⁵⁸.

- Δημήτριος Καλούσης ἀπὸ το Μελένικο. Τη σχολικὴ χρονιά 1891-92 δίδασκε στη Σχολὴ Μελενίκου, εἶχε 7 χρόνια προϋπηρεσίας καὶ ηλικία 24 ἐτῶν¹⁵⁹. Συνέχισε νὰ ἐργάζεται καὶ τὰ ἐπόμενα χρόνια στο Μελένικο¹⁶⁰.

- Γεώργιος (Τζώρτζης) Καρατζάς (1862 ἢ 1867-1952) ἀπὸ τὴν Καβάλα. Φοίτησε στο Διδασκαλεῖο τὰ ἔτη 1882-84. Το 1885 διορίστηκε διευθυντὴς στο Κεντρικὸ Παιδαγωγεῖο Τραπεζοῦντας ὅπου παρέμεινε γιὰ δύο ἔτη. Στη συνέχεια δίδαξε σε σχολεῖα στη Βάρνα Ανατ. Ρωμυλίας, στη Θάσο, στη Στράντζα, στη Μάδυτο, σε συνοικίες καὶ προάστια τῆς Πόλης (Ἐπταπύργιο, Ψωμαθειά, Μέγα Ρεῦμα, Διπλοκίονιο καὶ στο Γαλατά). Το 1902 προσλήφθηκε στο Ζωγράφειο Σχολεῖο τοῦ Σταυροδρομίου ὅ-

που παρέμεινε γιὰ 20 χρόνια. Το 1922 ἐπέστρεψε στὴν Καβάλα καὶ διορίστηκε διευθυντὴς τοῦ 6^{ου} Δημοτικοῦ Σχολεῖου Ἀρρένων καὶ στὴ συνέχεια διευθυντὴς τοῦ Θ΄ Μεικτοῦ Δημοτικοῦ Σχολεῖου Ἀγίας Βαρβάρας ἀπ' ὅπου καὶ συνταξιοδοτήθηκε το 1932. Υπῆρξε διευθυντὴς καὶ διαχειριστὴς τοῦ περιοδικοῦ «Παιδικὸς Κόσμος» στὴ Κωνσταντινούπολη τὴν Δ΄ περίοδο κυκλοφορίας τοῦ (1907-1908)¹⁶¹ καὶ ἐξέδωσε τὰ βιβλία: *Αἱ πρῶται συνθετικαὶ ασκήσεις*, Κων/πολη 1899, *Στοιχειώδης Γραμματικὴ τῆς Νέας Ἑλληνικῆς γλώσσῃς*, Κων/πολη 1899, *Τὸ Ἀναγνωσματάρειον τῶν παιδιῶν μας*, Κων/πολη 1902, *Ὁ παιδικὸς κόσμος, ἐν παραρτήματι*

Χώρα, ὄ.π., 107.

157. Ηλίου Πολέμη, ὄ.π., τομ. Γ΄, σσ. 2851 καὶ 3307.

158. Ν. Ρουδομέτωφ, ὄ.π., σ. 384.

159. Α.Υ.Ε., φ. 1892.

160. Αἰκ. Κουμλίδου, ὄ.π., σ. 299.

161. Ζ. Καράβα, «Παιδικὸς Κόσμος», *Ἐγκυκλοπαίδεια τοῦ ἑλληνικοῦ Τύπου 1784-1974*, τομ. Γ΄, ὄ.π., σσ. 396-398.

δεκαέξ παραμύθια, Κων/πολη 1908, *Αι πρώται γνώσεις της ευρωπαϊκής μουσικής προς χρήσιν δημοτικών και αστικών σχολείων αμφοτέρων των φύλων*, τεύχος Α', Κων/πολη 1910, *Μελλομένη ήτοι συλλογή ασμάτων σχολικών μονοφωνικών και πολυφωνικών*, Αθήνα 1928 και *Η Ελλάδα στο στόμα του Λαού, λαογραφική μελέτη*, Καβάλα 1929. Άφησε πολλά αδημοσίευτα χειρόγραφα κείμενα μεταξύ των οποίων και αναμνήσεις από τη φοίτησή του στο Διδασκαλείο¹⁶².

- Ηλίας Γ. Μονόχειρ (1863-1939) από τη Ζηλιάχοβα (Ζίχνη). Το πτυχίο αποφοίτησής του από το Διδασκαλείο έχει αύξοντα αριθμό 96 και αναγράφει ότι περαιώσε την ΣΤ' περίοδο εκπαίδευσης. Αρχικά δίδαξε στη σχολή της γενέτειράς του και κατόπιν σε σχολείο της Καβάλας απ' όπου όμως παραιτήθηκε. Το 1899 διορίστηκε στη Οθωμανική δικαστική υπηρεσία με έδρα το Μελένικο και το 1905 μετατέθηκε στη Σαμψούντα του Πόντου όπου εργάστηκε μέχρι τις αρχές του 1908. Επέστρεψε στη Ζηλιάχοβα και ασχολήθηκε με το εμπόριο. Εκτός της ελληνικής και τουρκικής γλώσσας μιλούσε βουλγαρικά, γερμανικά, γαλλικά, ρωσικά, σερβικά και αραβικά. Κατά την φοίτησή του στο Διδασκαλείο, ο Μαρούλης του άλλαξε το πατρικό του επώνυμο που ήταν Γεωργίνης σε Μονόχειρ, λόγω ακρωτηριασμού του που είχε υποστεί σε μικρή ηλικία στο δεξί πῆχη του χεριού του.

- Κωνσταντίνος Μόσχος. Δίδαξε στη Νιγρίτα (1882-83)¹⁶³, Μαρώνια Κομοτηνής, Βιτάστα Σερρών, Κατράντισα Δ. Μακεδονίας, Τατάουλα Κωνσταντινούπολης, Πόρτ-Σάιτ Αιγύπτου, Βουρδούριο Πισιδίας, Ψωμαθεία Κων/πολης, Αγκιάλο Ανατ. Ρωμυλίας, Άγκυρα, Καλλίπολη, Φιλιπούπολη, Αδριανούπολη, Μάδυτο, Προύσα, Αττάλεια, Σμύρνη και σε 2-3 κοινότητες πέριξ της Σμύρνης. Τη σχολική χρονιά 1913-14 διεύθυνε το σχολείο του Ροδολείβου¹⁶⁴. Περαιώσε τη διδασκαλική του σταδιοδρομία σε σχολείο στη πόλη των Σερρών¹⁶⁵.

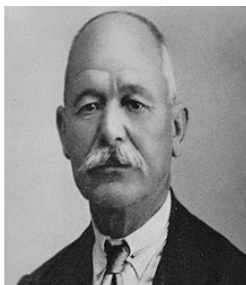
- Κωνσταντίνος Ε. Μπάρτζας (1867-1951) από την Τσερπίστα (Τερπνή). Φοίτησε στο Διδασκαλείο την περίοδο 1881-85. Μετά την αποφοίτησή του δίδαξε για 47 χρόνια σε σχολεία της περιοχής Σερρών, στα περισσότερα με καθήκοντα διευθυντού. Το σχολικό έτος 1885-86 στο

162. Ν. Ρουδομέτωφ, *ό.π.*, σ. 359-392. Τα αδημοσίευτα κείμενα του είναι: α) Είκοσι εκλεκτά διηγήματα μεταφρασθέντα από τη Γερμανική, β) 7 θεατρικά έργα μεταφρασμένα από τη Γερμανική, γ) συλλογή παροιμιών και παροιμιωδών εκφράσεων, δ) συλλογή λαϊκών αινιγμάτων καταρτισμένη απ' το στόμα του λαού κι απ' άλλες πηγές, ε) συλλογή δημοτικών και λαϊκών τραγουδιών, στ) συλλογή τραγουδιών όπου περιέχεται και ένα θεατρικό με τίτλο «Για την Πατρίδα», ζ) συλλογή παλιών τραγουδιών, η) θεατρικά έργα γραμμένα από τον ίδιο, θ) τα καλύτερα παραμύθια όλου του κόσμου.

163. Εφημ. *Μη χάνεσαι*, φ. 535 της 31-7-83, σ. 2.

164. Ι.Α.Μ., Γ.Δ.Μ., φ. 50, Στατιστική πληθυσμού και εκπαίδευσης περιοχής Ζίχνης.

165. Α. Αργυρού, *ό.π.*, σ. 19.

Ομούρ Βέη (Καστανοχώρι), το 1886-88 στη Κάτω Καμήλα, τα έτη 1888-91 στη Σύρπα, 1891-92 στη Εξοβα (Δάφνη), 1892-99 πάλι στη Σύρπα, 1897-1900 στη Τσερπίστα, 1900-06 ξανά στην Σύρπα, 1906-11 στη Νιγρίτα, 1911-12 στη Τσερπίστα, 1912-1913 πάλι στη Σύρπα, 1914-16 στην Τσερπίστα, 1916-17 στο Λιβάδι Λαγκαδά, 1917-18 στο Κλείσαλι Λαγκαδά και 1918-33 στην Τερπνή απ' όπου και συνταξιοδοτήθηκε. Διακρίθηκε για

την ευσυνειδησία του, την εργατικότητα και τη συνέπειά του. Ήταν μεθοδικός, ακούραστος, δημιουργικός. Έχει διασωθεί χειρόγραφο κείμενό του 1.200 σελίδων με τίτλο *Παιδαγωγία* που περιέχει όλη την ύλη του μαθήματος της Παιδαγωγίας που διδάχθηκε στο Διδασκαλείο¹⁶⁶.

- Γ. Νανάσης από τις Σέρρες. Τη σχολική χρονιά 1891-92 δίδασκε και διεύθυνε την Αστική Σχολή Ροδολίβους, είχε 6 χρόνια προϋπηρεσίας και ηλικία 32 ετών¹⁶⁷.

- Λεωνίδας Οικονομίδης από τις Σέρρες. Τη σχολική χρονιά 1891-92 δίδασκε στη Σχολή της Τσερπίστας, είχε δετή προϋπηρεσία και ηλικία 34 ετών¹⁶⁸.

- Άγγελος Παπαδημητρίου από τις Σέρρες. Τη σχολική χρονιά 1891-92 εργαζόταν στη Σχολή του χωριού Τσίντσιος (Σιτοχώρι), είχε 7ετή προϋπηρεσία και ηλικία 32 ετών¹⁶⁹.

- Νικόλαος Παπαπέτρου από την Τζουμαγιά. Αρχικά δίδαξε σε χωριά της περιοχής Πραβίου και από το 1883 μέχρι το 1905¹⁷⁰ στην γενέτειρά του όπου και διετέλεσε για κάποια χρόνια και διευθυντής της Αστικής Σχολής. Απεχώρησε λόγω διενέξεων με την Εφορεία των Εκπαιδευτηρίων Τζουμαγιάς και το σχολικό έτος 1905-06 δίδαξε στην Προσοτσάνη. Επανήλθε εκ νέου στη γενέτειρά του την επόμενη χρονιά και δίδαξε και διεύθυνε

την Αστική Σχολή έως το 1916¹⁷¹. Το 1917 αιχμαλωτίστηκε και εκτοπίστηκε όμηρος στη Βουλγαρία. Το 1918 επανήλθε και διορίστηκε στο

166. Αθ. Δρογαλάς, *ό.π.*, σσ. 191-218.

167. Α.Υ.Ε., φ. 1892.

168. Α.Υ.Ε., φ. 1892.

169. Α.Υ.Ε., φ. 1892.

170. Συνδρομητής στο βιβλίο του Αστ. Γουσίου, *Τα τραγούδια της Πατρίδος μου*, *ό.π.*, σ. 117.

171. Συνδρομητής στο βιβλίο του Ε. Στράτη, *ό.π.*, σ. 103.

Σιδηρόκαστρο όπου απεβίωσε το Φεβρουάριο του 1919¹⁷².

- Δημήτριος Παπαζαχαρίου (1866-1825) από το Βεζνίκο (Άγιο Πνεύμα). Αποφοίτησε από το Διδασκαλείο το 1884. Το 1892 δίδαξε σε σχολείο στο Ερζερούμ του Πόντου, στη συνέχεια στο Φροντιστήριο Αργυρουπόλεως, σε σχολεία της Σαμψούντας καθώς και στο περίφημο Φροντιστήριο της Τραπεζούντας. Επέστρεψε στη Μακεδονία και τη σχολική χρονιά 1913-14, διορίστηκε διευθυντής στο σχολείο της Αλιστράτης¹⁷³. Το 1916 δίδαξε στο σχολείο του Ροδολείβους. Το 1917 αιχμαλωτίστηκε και εκτοπίστηκε όμηρος στη Βουλγαρία όπου έμεινε μέχρι το 1918. Επιστρέφοντας εργάστηκε επί τριετία στην Αστική Σχολή Σερρών και το 1923 μετατέθηκε στο σχολείο της Δοβίστας όπου δίδαξε μέχρι τον θάνατό του. Υπήρξε συγγραφέας τριών σχολικών εγχειριδίων: ενός Αναγνωστικού της Β΄ Τάξης με τίτλο: «Το σχολείο και η πατρική οικία», μιας Γενικής Γεωγραφίας και μιας Γεωγραφίας της Ευρώπης¹⁷⁴.

- Ιωάννης Ε. Παράσχης από τη Νάουσα. Σε *Πίνακα διδασκόντων δασκάλων ευρεθέντων εν υπηρεσία το έτος 1913-1914* αναγράφεται ότι ήταν 42 ετών, κατείχε απολυτήριο του Διδασκαλείου Σερρών με βαθμό λίαν καλώς και είχε 23 έτη υπηρεσίας εκ των οποίων «5 εις Κατράνιτσα ως διευθυντής, 1 εις Βούδριστα ως διευθυντής, 7 εις Σκόπια, 7 εις Νάουσα και 3 εις Φλώρινα ως διευθυντής»¹⁷⁵.

- Δημήτριος Πασχαλιάς από την Τζουμαγιά. Δίδαξε στα εκπαιδευτήρια της γενέτειράς του από το 1883 έως το 1914. Το 1914 χειροτονήθηκε ιερέας¹⁷⁶.

- Στέργιος Πολύκριτος (1858-1938) από την Τζουμαγιά. Το 1877, αμέσως μετά την αποφοίτησή του από το Διδασκαλείο, δίδασκε στην Ελληνική σχολή της Παναγιάς Καφατιανής στο Γαλατά Κωνσταντινούπολης. Από την Κωνσταντινούπολη το 1883 επέστρεψε στις Σέρρες και δίδαξε στα Διδασκαλεία¹⁷⁷. Ξαναπήγε στην Κωνσταντινούπολη και

172. Γ. Καφταντζή, *Η ιστορία της Ηράκλειας*, ό.π., σ. 115. Σε επιστολή του μητροπολίτη Κασσάνδρειας Ειρηναίου Παντολέοντος, πρώην Μελενίκου (1903-1906) αναφέρεται λανθασμένα ο Παπαπέτρον με το όνομα Γεώργιος. Επίσης ως μαρουλιστής, εκτός του Γ. Στιβαρού, αναφέρεται ο διδάσκαλος Β. Γεροβασιλείου (αντί του ορθού ονόματος Ευάγγελος) από το Λιτόχωρο Πιερίας, που το 1905-06 δίδασκε στο Αρρεναγωγείο Μελενίκου. Ο Γεροβασιλείου ήταν απόφοιτος του Γυμνασίου Θεσσαλονίκης. Δολοφονήθηκε το 1907 από Βουλγάρους κομιτατζήδες. Γ. Τότσιου, *Η ιστορία του Σταρτσιόβου*, Ν. Πετρίτσι 1998, σ. 54. Χ. Ανδρεάδη, ό.π., σ. 554.

173. Ι.Α.Μ., Γ.Δ.Μ., φ. 50.

174. Κ. Παπακυριάκου, «Η παιδεία στην πόλη και την περιοχή Σερρών στα χρόνια της Τουρκοκρατίας», *Σερραϊκά Χρονικά* 11 (1993) 68.

175. Σ. Τάχου Ηλιάδου, *Η εκπαίδευση στη Δ. και Β. Μακεδονία (1840-1914)*, έκδ. Ηρόδοτος, Θεσσαλονίκη 2001, σ. 512.

176. Γ. Καφταντζή, *Η ιστορία της Ηράκλειας*, ό.π., σ. 117.

177. Εφημ. *Μη χάνεσαι*, φ. 588 της 10-10-1983, σ. 5.

ασχολήθηκε με τη δημοσιογραφία. Εργάστηκε στην εφημερίδα «Βυζαντίς» και το 1892 έγινε αρχισυντάκτης στην εφημερίδα «Ανατολικός Αστήρ» και διευθυντής της μετά από δύο χρόνια. Υπήρξε μέλος του Φιλολογικού Συλλόγου Κωνσταντινούπολης. Ήταν ευφυής, πολυμαθέστατος, πολυγραφότατος, γλωσσομαθής (μεταφραστής φιλολογικών έργων από τη γερμανική)¹⁷⁸.

- Μιχαήλ Πόρναλης από το χωριό Πόρνα (Γάζωρο). Τη σχολική χρονιά 1884-85 δίδαξε στο Μελένικο¹⁷⁹, το 1898-99 στη σχολή Σταρτσιόβου και το 1901 σε σχολείο των Σερρών¹⁸⁰. Τη σχολική χρονιά 1913-14 δίδαξε στη Δημοτική Σχολή περιοχής Παντελεήμονος Σερρών έχοντας προϋπηρεσία 27ετών και ηλικία 51 ετών¹⁸¹.

- Αργύριος Πούγγουρας από το Μελένικο. Δίδαξε σε σχολεία της γενέτειράς του, της Θεσσαλονίκης, του Δεμίρ Ισσαρίου¹⁸², της Ξάνθης το 1885¹⁸³, της Τσατάλτζας το 1901¹⁸⁴ και ξανά της Ξάνθης το 1909¹⁸⁵.

- Κωνσταντίνος Σεραϊδάρης από την Καβάλα, φοίτησε στο Διδασκαλείο κατά τα έτη 1880-1883¹⁸⁶.

- Αθανάσιος Σιούλας από την Νιγρίτα¹⁸⁷. Αποφοίτησε από το Διδασκαλείο το 1885. Το 1910 δίδαξε στη γενέτειρά του¹⁸⁸. Τη σχολική χρονιά 1913-14 δίδαξε στην εξατάξιο Αστική Σχολή Νιγρίτας έχοντας 28 έτη υπηρεσία και ηλικία 55 ετών¹⁸⁹.

178. Β. Τζανακάρη, *Εικονογραφημένη ιστορία των Σερρών*, τ. Β', Σέρρας 1995, σ. 464.

179. Συνδρομητής στο βιβλίο του Σ. Μερτζίδου, *ό.π.*, σ. 141. Α. Κουμλίδου, *ό.π.*, σ. 298.

180. Συνδρομητής στο βιβλίο του Αστ. Γουσίου, *Τα τραγούδια της Πατρίδος μου*, *ό.π.*, σ. 117.

181. Ι.Α.Μ., Γ.Δ.Μ., φ. 55. Α.Υ.Ε., φ. 1900/Κ.67.2.

182. Αικ. Κουμλίδου, *ό.π.*, σ. 299.

183. Συνδρομητής στο βιβλίο του Σ. Μερτζίδου, *ό.π.*, σ. 143.

184. Συνδρομητής στο βιβλίο του Αστ. Γουσίου, *Τα τραγούδια της πατρίδος μου*, *ό.π.*, σ. 116.

185. Συνδρομητής στο βιβλίο του Ε. Στράτη, *ό.π.*, σ. 101.

186. Ν. Ρουδομέτωφ, *ό.π.*, σ. 370.

187. Ως μαρουλιστής διδάσκαλος από τη Νιγρίτα αναφέρεται και ο Δημήτριος Βατισκάνος (μπάρμπα Τούσιος) που διετέλεσε γραμματέας αργότερα του Καπετάν Γιαγκλή. Βλ. προφορική μαρτυρία Ευαγγελίας Υφαντή στα Γενικά Αρχεία του Κράτους-Αρχεία Ν. Σερρών. Η μαρτυρία αυτή δεν κατέστη δυνατό να διασταυρωθεί.

188. Συνδρομητής στο βιβλίο του αρχιμανδρίτη Παρθ. Φωτιάδη, *Απόστολος Παύλος ήτοι απόδειξις εκ της επιστροφής αυτού εις τον Χριστιανισμόν ότι η χριστιανική θρησκεία είναι αποκάλυψις θεία*, Εν Κων/λει 1910, σ. 177.

189. Ι.Α.Μ., Γ.Δ.Μ., φ. 55. Ε. Κωνσταντίνου ή Τέγου Στεργιάδου, *ό.π.*, σ. 375. Στο ίδιο άρθρο, στη σελίδα 379 η συγγραφέας αναφέρει ότι στο χωριό Ομούρ Βέη δάσκαλος της σχολής ήταν ο Αθανάσιος Κ. Σαρυγιαννάκης από το Αηδονοχώρι, τελειόφοιτος του Μαρούλιου Διδασκαλείου. Από τη σχετική διασταύρωση που ενεργήσαμε στον οικείο φάκελο του Ι.Α.Μ., Γ.Δ.Μ. διαπιστώθηκε ότι δεν αναφέρεται σε κανένα έγγραφο ο τί-

- Ιωάννης Σπανδωνής από την πόλη ή την περιοχή των Σερρών¹⁹⁰.
- Γεώργιος Στιβαρός, από τις Σέρρες. Τη σχολική χρονιά 1891-92 δίδασκε και διεύθυνε την Αστική Σχολή Δεμίρ Ισσαρίου, είχε 7 χρόνια προϋπηρεσίας, ηλικία 25 ετών¹⁹¹. Παρέμεινε στο Δεμίρ Ισσάρ διδάσκοντας και τα επόμενα χρόνια στην ίδια σχολή¹⁹². Στην έκθεσή του για τη σχολική χρονιά 1905-06 ο επιθεωρητής Δ. Σάρρος ανέγραφε: «τά σχολεία τῆς κοινότητος ταύτης καλῶς καί εὐρύθμως ἐργάζονται ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν ἐμπείρου καί δεδοκιμασμένου διευθυντοῦ, τοῦ κ. Γ. Στιβαροῦ, ἀποφοίτου τοῦ Διδασκαλείου Μαρούλη. Οὗτος ἐντόπιος ὢν ἐπὶ 18 ὅλα ἔτη διευθύνει τὴν σχολὴν ταύτην τῆς πατρίδος του μετὰ πολλῆς δεξιότητος. Διακρίνεται, ὑπὸ τὸ μείλιχον καί μετριοφρον τοῦ ἤθους, διὰ τὴν πολλὴν του φρόνησιν καί τὴν ἀκριβῆ τῶν προσώπων καί πραγμάτων γνῶσιν τοῦ τόπου. Χρησιμεύει ὡς δεξιὸς βραχίων τοῦ Μητροπολίτου Μελενίκου, βοηθῶν αὐτῷ ὡς γραμματεὺς ἐν ταῖς συνεδριάσεσι τῆς ἐφοροδημογεροντίας καί εἰς πᾶσαν ἐθνικὴν ὑπόθεσιν, ἐν τῇ ἀπουσίᾳ του μάλιστα, ἀποβαίνει ἀπαραίτητος»¹⁹³. Το 1909 ἐκλέχθηκε πρόεδρος του Ἐθνικοῦ Συνδέσμου Δεμίρ Ισσαρίου¹⁹⁴. Ἐγραψε το σχολικὸ βιβλίο: *Στοιχειώδης Φυσικὴ Ἱστορία σε τέσσερα τεύχη*, Θεσσαλονίκη 1892-93¹⁹⁵ και δημοσίευσε ἄρθρο ιστορικοῦ περιεχομένου¹⁹⁶.
- Νικόλαος Ταπεινός από την Σέρρες. Τη σχολική χρονιά 1891-92 δίδασκε στη Σχολή της Ἄνω Βροντούς, είχε 20 χρόνια προϋπηρεσία και

λος σπουδῶν του και το σημαντικότερο ἦταν πολὺ μικρὸς σε ηλικία για να εἶναι ἀπόφοιτος του Διδασκαλείου. Τη σχολικὴ χρονιά 1913-14 αναγράφεται ὅτι ἦταν ηλικίας 18 ἐτῶν (γεν. το 1895) και εἶχε διδασκαλικὴ πείρα μόνον ἐνός ἐτους.

190. Τ. Ευαγγελίδη, *Η παιδεία ἐπὶ Τουρκοκρατίας*, τομ. Α', Αθήνα 1936, σ. 142. Ο Ευαγγελίδης αναφέρει ἐπίσης ὡς ἀπόφοιτο του Διδασκαλείου Σερρών και τον Σερραϊκῆς καταγωγῆς παιδαγωγὸ Δημήτριο Μακρῆ που διεύθυνε στη Αθήνα το Εκπαιδευτήριον Δ. Μακρῆ (1900-1909). Στο βιογραφικὸ του Δ. Μακρῆ που ὑπάρχει ἀναρτημένο στο ιστότοπο τῆς Σχολῆς Ι.Μ. Παναγιωτόπουλου αναγράφεται ὅτι αὐτὸς ἦταν ἀπόφοιτος του Διδασκαλείου Θεσσαλονίκης και μαθητῆς του Χ. Παπαμάρκου, <https://impanagiotopoulos.gr/index.php/to-sxoleio/istoria-skopos>.

191. Α.Υ.Ε., φ. 1892. Το 1894 ἦταν συνδρομητῆς στο βιβλίο του Αστ. Γουσίου *Η κατά το Πάγγαιον Χώρα*, ὁ.π., σ. 108.

192. Το 1894 ἦταν συνδρομητῆς στο βιβλίο του Αστ. Γουσίου, *Η κατά το Πάγγαιον Χώρα*, ὁ.π., σ. 108 και το 1901 στο βιβλίο του ἰδίου *Τα τραγούδια τῆς πατρίδος μου*, ὁ.π., σ. 118.

193. Χ. Ανδρεάδη, ὁ.π., σ. 535. Ἀωννύμου, «Στατιστικὸι πίνακες τῆς δικαστικῆς και εκπαιδευτικῆς κινήσεως των Ι. Μητροπόλεων», ὁ.π., σ. 194

194. Εφημ. *Ἀλήθεια*, φ. 896/180 τῆς 5-2-1909, σ. 2. Ο Σύνδεσμος ἰδρύθηκε το 1908 και ἀρχικὰ ὡς πρόεδρος ἀνέλαβε μητροπολίτης Ἀμιλιανός, Ἀωννύμου, «Σωματεία και Συντεχνία ἐν τῷ Νομῷ Θεσσαλονίκης», *Μακεδονικὸν Ἡμερολόγιον* 2 (1909) 315.

195. Ηλιού-Πολέμη, ὁ.π., τομ. Γ', σσ. 2596 και 2711.

196. Γ. Στιβαροῦ, «Δεμίρ Ισσάριον», *Μακεδονικὸν Ἡμερολόγιον* 3 (1910) 213-216.

ηλικία 42 ετών¹⁹⁷.

- Κωνσταντίνος Τενεκετζής από τις Σέρρες, Τη σχολική χρονιά 1891-1892 δίδασκε στην Αστική σχολή Νιγρίτας, είχε 12ετη προϋπηρεσία και ηλικία 31 ετών¹⁹⁸.

- Αθανάσιος Τριανταφυλλίδης από την Αλιστράτη Τη σχολική χρονιά 1891-92 εργαζόταν ως διευθυντής της Δημοτικής Σχολής Αλιστράτης, είχε 13 χρόνια προϋπηρεσίας και ηλικία 39 ετών¹⁹⁹. Το 1894 και το 1901 δίδασκε στη Σχολή Ποδοχωρίου Καβαλας²⁰⁰.

- Γεώργιος Τριανταφυλλίδης. Τη δεκαετία 1880 δίδασκε στη Δημοτική Σχολή Ασσήρου Θεσσαλονίκης²⁰¹ και τη σχολική χρονιά 1899-90 στη Δημοτική σχολή Καρλίκοβας (Μικρόπολη Δράμας)²⁰².

- Δημήτριος Φιλίππιδης από την Κλεπούσσα (Αγριανή). Αποφοίτησε από το Διδασκαλείο περί το 1881. Δίδασκε στη γενέτειρά του μαζί με την σύζυγό του Αγγελική. Στις 14-12-1906 Βούλγαροι κομιτατζήδες επιτέθηκαν στο χωριό και πυρπόλησαν το σπίτι τους τραυματίζοντας στο πόδι την σύζυγό του η οποία στη συνέχεια από το τραύμα αυτό απεβίωσε σε Νοσοκομείο Θεσσαλονίκης²⁰³. Τη σχολική χρονιά 1913-14 δίδασκε στο Σχολείο Τοπόλιανης έχοντας 32 χρόνια προϋπηρεσία και ηλικία 55 ετών²⁰⁴.

- Αθανάσιος Α. Χατζηιωάννου από τη Σύρρα. Τη σχολική χρονιά 1891-92 εργαζόταν στη Σχολή της Σύρρας, είχε 8ετή προϋπηρεσία και ηλικία 26 ετών²⁰⁵.

- Χ. Χειρούργος από τις Σέρρες. Το σχολικό έτος 1884-85 δίδασκε στη Αστική Σχολή του Κιούπ-κιοι²⁰⁶ και το 1891-92 στη Αστική Σχολή Ζηλιάχωβας, έχοντας 7ετή προϋπηρεσία και ηλικία 32 ετών²⁰⁷. Το 1894 εργαζόταν σε σχολείο της Τσιατάλτζας²⁰⁸.

- Μιχαήλ Χρονίδης από το Νευροκόπι. Αποφοίτησε από το Διδασκαλείο περί το 1880. Δίδασκε στα σχολεία της γενέτειράς του. Το σχο-

197. Α.Υ.Ε., φ. 1892.

198. Ο.π.

199. Ο.π.

200. Συνδρομητής στα βιβλία του Αστ. Γουσίου, *Η κατά το Πάγγαιον Χώρα*, ο.π., σ. 112 και *Τα τραγούδια της Πατρίδος μου*, ό.π., σ. 119.

201. Ιστορία του σχολείου: <https://blogs.sch.gr/dimassir/>.

202. Α.Υ.Ε., φ. 1900/Κ.67.2.

203. Β. Λαούρδα, «Ο Μακεδονικός Αγών εις την περιοχόν των Σερρών κατά το 1907 (Εκθέσεις του Προξένου Σακτούρη)», *Σερραϊκά Χρονικά* 3 (1959) 16-21.

204. Ι.Α.Μ., Γ.Δ.Μ., φ. 55.

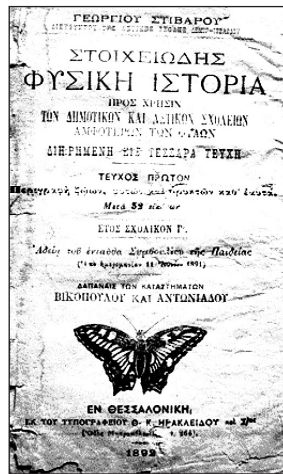
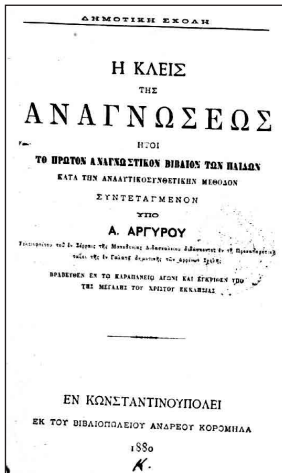
205. Α.Υ.Ε., φ. 1892.

206. Συνδρομητής στο βιβλίο του Σ. Μερτζίδου, ό.π., σ. 138.

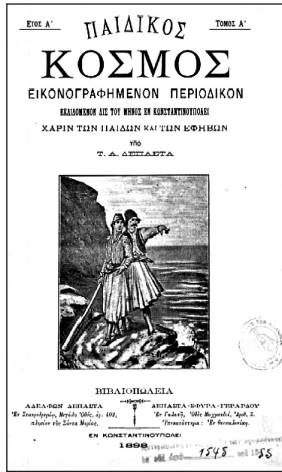
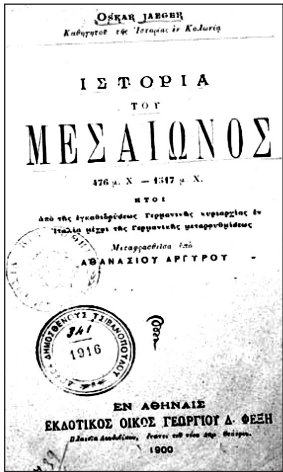
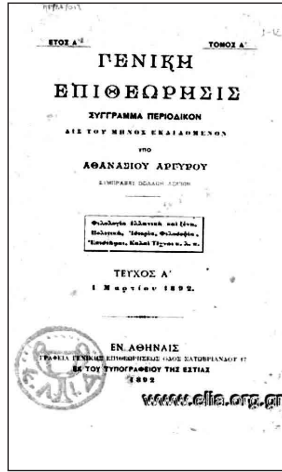
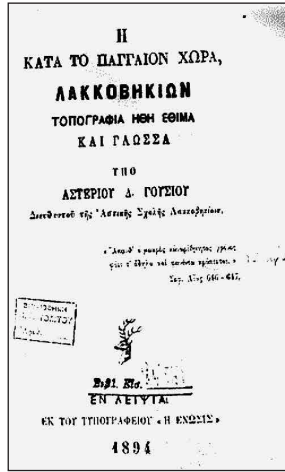
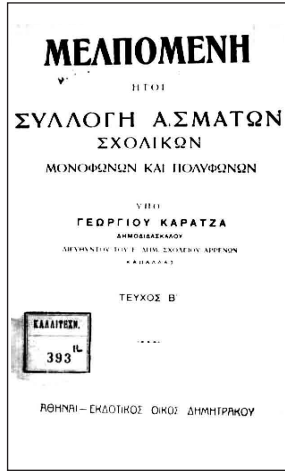
207. Α.Υ.Ε., φ. 1892.

208. Συνδρομητής στα βιβλία του Αστ. Γουσίου, *Η κατά το Πάγγαιον Χώρα*, ο.π., σ. 112. και *Τα τραγούδια της Πατρίδος μου*, ό.π., σ. 116.

λικό έτος 1886-87 μαζί με τον δάσκαλο Ανδρέα Τοξίδη τέθηκαν επικεφαλής της αντιπολιτευόμενης ομάδας που σχηματίστηκε στην κοινότητα, κατακρίνοντας για ηθικό θέμα τον τότε αρχιεπίσκοπο Νευροκοπίου Χρυσάνθεμο, ο οποίος τελικά αναγκάστηκε να αποχωρήσει από την Αρχιεπισκοπή τον Οκτώβριο του 1887. Στις 26 Μαρτίου 1891 μαζί με τον συνάδελφό του Ανδρέα Τοξίδη εξεδίωξαν από την Αστική Σχολή Νευροκοπίου τους Βούλγαρους δασκάλους και τους μαθητές τους. Ο Μητροπολίτης Νευροκοπίου Θεοδώρητος αναγράφει γι' αυτόν ότι ήταν αξιόλογος διδάσκαλος «υπό πατριωτικήν και εκπαιδευτικήν έποψιν»²⁰⁹. Τη σχολική χρονιά 1891-92 είχε 12ετη προϋπηρεσία και ήταν 34 ετών²¹⁰.

209. Νευροκοπίου Θεοδώρητου, ό.π., σσ. 421 και 429.
 210. Α.Υ.Ε., φ. 1892.

Ἰνός Μαρουλονίας ἀπὸ Ἰνός εὐδαίμων αὐτὸν ἴσα μίται τοῦ ὄχι ἰνοῦ

62	Μαρουλίας Φυαῖς	17	Σέρρας	u	4½	u	u	u	u	u
64	Μαρουλίας Βασιλ	17	"	"	5½	"	"	"	"	u
65	Μαρουλίας Σηφ	17	"	"	4	"	"	"	"	"
66	Μαρουλίας Φρακίας	17	"	"	4	A	"	"	"	"
67	Μαρουλίας Χαροβίης	18	"	"	3½	"	"	"	"	u
68	Μαρουλίας Σερβίας	18	"	"	4½	3½	"	"	"	u
69	Μαρουλίας Καστοριάς	18	Καϊσάρια	"	4	4½	Μαρουλίας	40	70	u
70	Μαρουλίας Αἰθιάς	17	Σέρρας	"	4½	"	"	80	20	u
71	Μαρουλίας Καστοριάς	18	"	"	"	"	"	"	"	u
72	Μαρουλίας Καστοριάς	18	Σέρρας	"	4½	4½	Μαρουλίας	"	"	u
73	Μαρουλίας Καστοριάς	18	Σέρρας	"	4½	4	Μαρουλίας	50	70	u
74	Μαρουλίας Καστοριάς	17	"	"	4	"	Μαρουλίας	"	"	u
75	Μαρουλίας Καστοριάς	18	Μαρουλίας	"	4½	4½	Μαρουλίας	40	"	u
76	Μαρουλίας Καστοριάς	18	Μαρουλίας	"	4½	4½	"	60	70	u
77	Μαρουλίας Καστοριάς	18	Καϊσάρια	"	4½	4½	"	"	"	u
78	Μαρουλίας Καστοριάς	18	Καϊσάρια	"	4½	"	Μαρουλίας	"	"	u
79	Μαρουλίας Καστοριάς	18	Καϊσάρια	"	4½	"	Μαρουλίας	60	"	u
80	Μαρουλίας Καστοριάς	18	Καϊσάρια	"	4½	"	Μαρουλίας	"	"	u
81	Μαρουλίας Καστοριάς	18	Καϊσάρια	"	4½	3½	Μαρουλίας	"	"	u
82	Μαρουλίας Καστοριάς	18	Μαρουλίας	"	5	"	"	80	"	u
83	Μαρουλίας Καστοριάς	18	Μαρουλίας	"	5½	Μαρουλίας	"	"	"	u
84	Μαρουλίας Καστοριάς	18	Μαρουλίας	"	4½	Μαρουλίας	"	"	"	u
85	Μαρουλίας Καστοριάς	18	Μαρουλίας	"	4½	"	"	"	"	u
86	Μαρουλίας Καστοριάς	18	Μαρουλίας	"	4	"	"	"	"	u
87	Μαρουλίας Καστοριάς	18	Μαρουλίας	"	3½	"	"	"	"	u
88	Μαρουλίας Καστοριάς	18	Μαρουλίας	"	4	"	"	"	"	u
89	Μαρουλίας Καστοριάς	18	Μαρουλίας	"	4	"	"	"	"	u
90	Μαρουλίας Καστοριάς	18	Μαρουλίας	"	4½	"	"	"	"	u
91	Μαρουλίας Καστοριάς	18	Μαρουλίας	"	4½	"	"	60	"	u
92	Μαρουλίας Καστοριάς	18	Μαρουλίας	"	4½	"	"	"	"	u
93	Μαρουλίας Καστοριάς	18	Μαρουλίας	"	4½	"	"	"	"	u
94	Μαρουλίας Καστοριάς	18	Μαρουλίας	"	5½	"	"	"	"	u
95	Μαρουλίας Καστοριάς	18	Μαρουλίας	"	3½	"	"	"	"	u
96	Μαρουλίας Καστοριάς	18	Μαρουλίας	"	4	"	"	"	"	u
97	Μαρουλίας Καστοριάς	18	Μαρουλίας	"	4	"	"	"	"	u
98	Μαρουλίας Καστοριάς	18	Μαρουλίας	"	4	"	"	"	"	u
99	Μαρουλίας Καστοριάς	18	Μαρουλίας	"	4	"	"	"	"	u
100	Μαρουλίας Καστοριάς	18	Μαρουλίας	"	4	"	"	"	"	u
101	Μαρουλίας Καστοριάς	18	Μαρουλίας	"	4	"	"	"	"	u
102	Μαρουλίας Καστοριάς	18	Μαρουλίας	"	4½	"	"	"	"	u
103	Μαρουλίας Καστοριάς	18	Μαρουλίας	"	4	"	"	"	"	u
104	Μαρουλίας Καστοριάς	18	Μαρουλίας	"	5½	Μαρουλίας	"	11	"	u
105	Μαρουλίας Καστοριάς	18	Μαρουλίας	"	5	"	"	20	"	u
106	Μαρουλίας Καστοριάς	18	Μαρουλίας	"	5	"	"	"	"	u
107	Μαρουλίας Καστοριάς	18	Μαρουλίας	"	4	"	"	"	"	u
108	Μαρουλίας Καστοριάς	18	Μαρουλίας	"	5	"	"	"	"	u
109	Μαρουλίας Καστοριάς	18	Μαρουλίας	"	4	"	"	"	"	u
110	Μαρουλίας Καστοριάς	18	Μαρουλίας	"	4	"	"	"	"	u
111	Μαρουλίας Καστοριάς	18	Μαρουλίας	"	4	"	"	"	"	u
112	Μαρουλίας Καστοριάς	18	Μαρουλίας	"	4	"	"	"	"	u
113	Μαρουλίας Καστοριάς	18	Μαρουλίας	"	4	"	"	"	"	u
114	Μαρουλίας Καστοριάς	18	Μαρουλίας	"	4	"	"	"	"	u
115	Μαρουλίας Καστοριάς	18	Μαρουλίας	"	4	"	"	"	"	u
116	Μαρουλίας Καστοριάς	18	Μαρουλίας	"	4	"	"	"	"	u
117	Μαρουλίας Καστοριάς	18	Μαρουλίας	"	4	"	"	"	"	u
118	Μαρουλίας Καστοριάς	18	Μαρουλίας	"	4	"	"	"	"	u
119	Μαρουλίας Καστοριάς	18	Μαρουλίας	"	4	"	"	"	"	u
120	Μαρουλίας Καστοριάς	18	Μαρουλίας	"	4	"	"	"	"	u
121	Μαρουλίας Καστοριάς	18	Μαρουλίας	"	4	"	"	30	"	u
122	Μαρουλίας Καστοριάς	18	Μαρουλίας	"	4	"	"	"	"	u

Πρόλογος

Ἰσὼν υαλιὰ ἴσων λαμμεωνῶν ἔξαιμονίαν διδασκουμένων με
 ἰσων *Δενλίρα Τσίλη Τελαύλη*

	Τόμος Α'	Τόμος Β'	Τόμος Γ'	Τόμος Δ'	Τόμος Ε'	Τόμος Α'	Τόμος Β'	Τόμος Γ'	Τόμος Δ'	Τόμος Α'	Τόμος Β'	Τόμος Γ'	Τόμος Δ'
3-4	Ευρέλι, Ευρέλι, και ἴσων με ἴσων, οὐδ.	Ευρέλι, οὐδ.	Ευρέλι, οὐδ.	Ευρέλι, οὐδ.	Ευρέλι, οὐδ.	Ευρέλι, οὐδ.	Ευρέλι, οὐδ.	Ευρέλι, οὐδ.	Ευρέλι, οὐδ.	Ευρέλι, οὐδ.	Ευρέλι, οὐδ.	Ευρέλι, οὐδ.	Ευρέλι, οὐδ.
4-5	Ευρέλι, οὐδ.	Ευρέλι, οὐδ.	Ευρέλι, οὐδ.	Ευρέλι, οὐδ.	Ευρέλι, οὐδ.	Ευρέλι, οὐδ.	Ευρέλι, οὐδ.	Ευρέλι, οὐδ.	Ευρέλι, οὐδ.	Ευρέλι, οὐδ.	Ευρέλι, οὐδ.	Ευρέλι, οὐδ.	Ευρέλι, οὐδ.
5-6	Ευρέλι, οὐδ.	Ευρέλι, οὐδ.	Ευρέλι, οὐδ.	Ευρέλι, οὐδ.	Ευρέλι, οὐδ.	Ευρέλι, οὐδ.	Ευρέλι, οὐδ.	Ευρέλι, οὐδ.	Ευρέλι, οὐδ.	Ευρέλι, οὐδ.	Ευρέλι, οὐδ.	Ευρέλι, οὐδ.	Ευρέλι, οὐδ.
8-9	Ευρέλι, οὐδ.	Ευρέλι, οὐδ.	Ευρέλι, οὐδ.	Ευρέλι, οὐδ.	Ευρέλι, οὐδ.	Ευρέλι, οὐδ.	Ευρέλι, οὐδ.	Ευρέλι, οὐδ.	Ευρέλι, οὐδ.	Ευρέλι, οὐδ.	Ευρέλι, οὐδ.	Ευρέλι, οὐδ.	Ευρέλι, οὐδ.
9-10	Ευρέλι, οὐδ.	Ευρέλι, οὐδ.	Ευρέλι, οὐδ.	Ευρέλι, οὐδ.	Ευρέλι, οὐδ.	Ευρέλι, οὐδ.	Ευρέλι, οὐδ.	Ευρέλι, οὐδ.	Ευρέλι, οὐδ.	Ευρέλι, οὐδ.	Ευρέλι, οὐδ.	Ευρέλι, οὐδ.	Ευρέλι, οὐδ.
10-11	Ευρέλι, οὐδ.	Ευρέλι, οὐδ.	Ευρέλι, οὐδ.	Ευρέλι, οὐδ.	Ευρέλι, οὐδ.	Ευρέλι, οὐδ.	Ευρέλι, οὐδ.	Ευρέλι, οὐδ.	Ευρέλι, οὐδ.	Ευρέλι, οὐδ.	Ευρέλι, οὐδ.	Ευρέλι, οὐδ.	Ευρέλι, οὐδ.

α' διδασκούς ἐν τῷ ἴσων: Ἰσὼν, Μαργαρίτη Διδοῦς (ἀνεῖται παραφραστικῶς ἐν τῷ 11. 12.) καὶ Γεωργίου Τυταροῦ (ἀνεῖται παραφραστικῶς ἐν τῷ 11. 12.)
 ἢ Συμμετακτῆσι' μουσικῶν διδασκόντων ἐπὶ τῶν ἴσων καὶ τῶν οὐδ.

Ἰσὼν, Α' ἴσων καὶ παραφραστικῶς μετωματικῶς καὶ τῶν οὐδ.

Λίμμα

Επιπέδων ἐν τῷ ἐν Λίμμα Διδασκαλείῳ τοῦ Μανωδονίου

Τίμησιν Πρασσωσῶν Λατῶν

Τίμησιν Α'	Τίμησιν Β'	Τίμησιν Γ'	Τίμησιν Δ'	Τίμησιν Α'	Τίμησιν Β'	Τίμησιν Γ'	Τίμησιν Δ'	Τίμησιν Α'	Τίμησιν Β'	Τίμησιν Γ'	Τίμησιν Δ'
Ἐπιπέδων	Ἐπιπέδων	Ἐπιπέδων	Ἐπιπέδων	Ἐπιπέδων	Ἐπιπέδων	Ἐπιπέδων	Ἐπιπέδων	Ἐπιπέδων	Ἐπιπέδων	Ἐπιπέδων	Ἐπιπέδων
Ἐπιπέδων	Ἐπιπέδων	Ἐπιπέδων	Ἐπιπέδων	Ἐπιπέδων	Ἐπιπέδων	Ἐπιπέδων	Ἐπιπέδων	Ἐπιπέδων	Ἐπιπέδων	Ἐπιπέδων	Ἐπιπέδων
Ἐπιπέδων	Ἐπιπέδων	Ἐπιπέδων	Ἐπιπέδων	Ἐπιπέδων	Ἐπιπέδων	Ἐπιπέδων	Ἐπιπέδων	Ἐπιπέδων	Ἐπιπέδων	Ἐπιπέδων	Ἐπιπέδων
Ἐπιπέδων	Ἐπιπέδων	Ἐπιπέδων	Ἐπιπέδων	Ἐπιπέδων	Ἐπιπέδων	Ἐπιπέδων	Ἐπιπέδων	Ἐπιπέδων	Ἐπιπέδων	Ἐπιπέδων	Ἐπιπέδων
Ἐπιπέδων	Ἐπιπέδων	Ἐπιπέδων	Ἐπιπέδων	Ἐπιπέδων	Ἐπιπέδων	Ἐπιπέδων	Ἐπιπέδων	Ἐπιπέδων	Ἐπιπέδων	Ἐπιπέδων	Ἐπιπέδων

ἔκ τῶν Δ. Μ., ἡ δὲ δόξα ἐστὶν (ἀλλοῦ ἐπιπέδων τοῦ ἐν τῷ Δ. Μ.), Μεγ. Δ. Τράκου (ἀλλοῦ ἐν τῷ Δ. Μ.), καὶ ὁ δὲ δόξα ἐστὶν (ἀλλοῦ ἐπιπέδων τοῦ ἐν τῷ Δ. Μ.).
 ἡ καὶ ἐπὶ τῶν ἐπιπέδων ἐπιπέδων, ἐπὶ τῶν 3 ἔπειτα τῶν 6 ἔπειτα.

ἡ ἐπιπέδων τῶν ἐπιπέδων.
 ἐπιπέδων τῶν ἐπιπέδων

Γεωδύσιος ήμε

Κατα' τὰς ἐργασίμους ήμέρας

Κατα' τὴν χειμῶνα

Κατα' τὸ θίρος

- Ἔρα
 12 ἰβήγρησι ἀπο' τοῦ ἰσσοῦ
 12-12½ .. κίτρινοι
 12½-12¾ .. προσιχαί
 12¾-13 .. πρόθυρα
 13-13½ .. μέγιστα
 13½-14 .. ἰσομετρικὴ προσιχαί
 14-14½ .. μεδύρινα
 14½-15 .. γυῖρα
 15-15½ .. ἀβελκασί
 15½-16 .. μεδύρινα
 16-16½ .. ἀποσιχαί
 16½-17 .. δύναν καὶ ἀβελκασί
 17-17½ .. μέγιστα
 17½-18 .. ἰσσοῦ

- Ἔρα
 9 ἰβήγρησι
 9-9½ .. κίτρινοι
 9½-9¾ .. προσιχαί
 9¾-10 .. πρόθυρα
 10-10½ .. μέγιστα
 10½-11 .. ἰσομετρικὴ προσιχαί
 11-11½ .. μεδύρινα
 11½-12 .. γυῖρα
 12-12½ .. ἀβελκασί
 12½-13 .. μέγιστα
 13-13½ .. μεδύρινα
 13½-14 .. ἀποσιχαί καὶ ἀβελκασί
 14-14½ .. δύναν
 14½-15 .. μέγιστα
 15-15½ .. ἰσσοῦ
 15½-16 .. ἀβελκασί καὶ προσιχαί
 16-16½ .. μέγιστα
 16½-17 .. ἰσσοῦ

ἴσσο

οποία τῶν ἐσωτερικῶν μαθητῶν τοῦ Διδασκαλείου.

1897
7/2/96 34

Κατὰ τὰς ἐορταστικὰς ἡμέρας

Ἑβδ.	Κατὰ τὰς χερσῶν	Ἑβδ.	Κατὰ τὸ δίπλο
12 - 12 1/2	... ὑπερκοινοῦ.	9 - 9 1/2	... ὑπερκοινοῦ.
12 1/2 - 12 3/4	... προσωχῆ.	9 1/2 - 9 3/4	... προσωχῆ.
12 3/4 - 1 1/4	... ἐπισημῆ.	9 3/4 - 11 1/2	... ἐπισημῆ.
1 1/2 - 2	... προῖγμα.	11 1/2 - 12	... προῖγμα.
2 - 4	... ἐκκοινοῦ ἐκ τῶν κοινοῦ.	12 - 2	... κοινοῦ ἐκκοινοῦ.
4 - 5	... εὐρεσιμῆ.	12 - 3	... εὐρεσιμῆ.
5 - 7	... μέγιστη.	3 - 5	... μέγιστη.
7 - 9	... γῶμα ἐκκοινοῦ ἐκκοινοῦ.	5 - 7	... γῶμα ἐκκοινοῦ.
9 - 11	... μέγιστη.	7 - 9	... μέγιστη.
11 - 12	... ἐκκοινοῦ ἐκ κοινοῦ ἐκκοινοῦ μεγίστη ἐ εὐρεσιμῆ.	9 - 11	... ἐκκοινοῦ, κοινοῦ κ. τ. κ.
12 - 8	... δῆμιον ἐκκοινοῦ.	11 - 11 1/2	... δῆμιον.
1 - 5	... μέγιστη ἐκκοινοῦ ἐκκοινοῦ ἐκκοινοῦ.	11 1/2 - 12 1/2	... ἐκκοινοῦ ἐκκοινοῦ.
5 - 12	... ὑπερκοινοῦ.	12 1/2 - 2	... μέγιστη.
		2 - 9	... δῆμιον.

Ἐφευριστὸν τοῦ Σεργίου.

GIORGOS N. APSILIDIS

THE MAROULISTES. STUDENTS-TEACHERS
AND GRADUATE TEACHERS
OF THE SERRES NORMAL SCHOOL (1872-1885)

Abstract

In 1872 the Makedonian Educational Association of Serres founded a Normal School for boys in the city and the teacher Dimitrios Maroulis was appointed as its director. From 1874 until 1885 the operation of the School was undertaken exclusively by D. Maroulis. In 1876 Maroulis also founded a Normal School of girls and a Civic School. The graduates of the two Normal Schools had excellent pedagogical training and it was common for them to bear the nickname Maroulistes and Maroulistries from the surname of their principal-teacher. They were distinguished for their educational and patriotic work in many areas of the Ottoman Empire (Macedonia, Thrace, Epirus). A small number of names of graduate teachers are known. The text presents, from the research carried out in archival and other sources, name lists as well as information about the educational activity: of the student-teachers (didaskalistes) of the period 1872-75 and of the graduate teachers of the Normal School for boys for the remaining years.